

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 18 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

**Виступ Президента України В. Зеленського
з нагоди Дня захисників і захисниць України.....3**

Звернення Президента України В. Зеленського4

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

**Візит Президента України В. Зеленського до США:
підсумки в оцінках експертів.....5**

Потіха А.

**Візит У. фон дер Ляєн до Києва і перспективи співпраці України
з Європейським Союзом21**

Закіров М.

**Бразильсько-китайський «мирний план»:
приховані мотиви та оголошені наміри.....28**

Економічний ракурс

Кулицький С.

Техніко-економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та Україні в умовах повномасштабної війни

(Продовження. Початок у № 17)35

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....52

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....55

Українська археологія.....66

Аерокосмічні дослідження.....68

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....70

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Каращук О.

Інформаційно-аналітична діяльність в умовах російської агресії.....72

Коротко про головне

Виступ Президента України В. Зеленського з нагоди Дня захисників і захисниць України

«Слава Україні!

Панове генерали, офіцери, сержанти й старшини, солдати й матроси, курсанти та ліцеїсти!

Шановні військовослужбовці та ветерани!

Сьогодні великий день. День захисників і захисниць України. Ваш день. День тих, завдяки кому настає завтра. Завдяки кому є Україна, а ми стоїмо тут, на своїй землі, у своїй столиці, під своїми прапорами. Завдяки кому життя перемаже. Завдяки вам. Незламні та хоробрі. Люди великої відваги, які роблять велику справу. Захищають Україну.

І сьогодні це більше ніж професія. Більше ніж покликання. І гасла різних родів наших військ, різних бригад і формувань для вас більше ніж слова. Вами це доведено не раз. Доведено на полі бою, де ви завжди за Україну. За її волю. Завжди попереду. І вірні завжди. Перші з честю. Ідете на ви, і запеклих вогонь не пече. Ви обрані долею, і слабких немає. Тож усі ви разом, громом і полум'ям, волею й залізом, із Богом і за Україну.

Дев'ятсот п'ятдесят один день битви за державу. Дев'ятсот п'ятдесят один день ви пишете історію на полі бою. Віддаєте себе, аби не віддати Україну. І ті, хто був народжений воїном, і ті, хто ним став. Змів своє власне життя, аби наша свобода була незмінною. Хто мав іншу професію, але не хотів жити під іншим прапором. Хто сказав собі: я не маю іншого вибору, адже це моя Батьківщина, це моя Україна, тож я буду її захищати.

Захищати Україну – два слова, що об'єднали мільйони людей. Нашу країну і наш народ. Від імені яких я хочу сказати вам дякую! Кожному й кожній. Пишаємося! Кожним і кожною.

Це наша арта, наші боги війни, ті, хто б'є влучно. Наші Повітряні сили, які, захищаючи країну, завжди на висоті. Це наша ППО, що робить усе, аби наше небо було чистим. Наші танкісти, які в латних рукавицях загартовують міць. Наша піхота, яка робить надважку роботу, вигризаючи кожен рубіж. Наші розвідники. Хто бачить усе, знає все і зриває плани окупантів. Наші Військово-Морські сили, наші десантники та спецпризначенці, нацгвардійці, прикордонники, Служба безпеки України, ТрО, всі наші Сили безпеки й оборони.

Коли ми кажемо “захисники України”, відчуваємо гордість. Відчуваємо ваш захист. Бачимо вашу відвагу. Щодня бачимо і щоночі. У будні й вихідні. У спеку й мороз. Завжди. Кожної хвилини. Хвилини, ціну якої ви знаєте як ніхто інший. Хвилини, яка може змінити абсолютно все.

Це бувають болісні миті. Втрата побратима, із яким хвилину тому ще ви розмовляли, ділили їжу, ділили воду в одному окопі.

Це й хвилини звитяги, бойових успіхів, перемог. Хвилини гордості, хвилини доблесті. Хвилини довгих боїв і хвилини короткого сну, хвилини теплого зв'язку з рідними та холодних ночей “на нулі”. З усіх цих абсолютно різних хвилин складається війна. Складається наша боротьба і дуже важкий шлях до однієї найголовнішої, найбажанішої хвилини. Першої хвилини перемоги. Першої хвилини миру в Україні.

Ми вклоняємося сьогодні всім, хто наближав і наближає цю хвилину. Робить це безупинно. І сьогодні рівно о 9-й годині ми зупинимось на хвилину. Зупинимось не формально. Не буденно. А на знак щирої поваги та вдячності своїм воїнам. Наші міста й села, вулиці та площі, наші люди – хоч би де ми були, усі ми зупинимося на одну хвилину. Хвилину мовчання, коли насправді всередині ми всі кричимо. Кричимо від болю за кожного полеглого героя. Кричимо від ненависті до того зла, яке прийшло на нашу землю. Але точно піде з неї.

Бо інакше бути не може. Бо в Україні є ви. Наші захисники й захисниці.

Вічна слава тим, хто боронить українську землю, небо й моря!

Вічна пам'ять тим, хто захистив Україну ціною власного життя!

Слава нашим захисникам і захисницям!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 1.10).*

Звернення Президента України В. Зеленського

«Усе, що можна зробити протягом цієї осені, усе, чого ми можемо досягти, ми маємо досягти», – наголосив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Щойно завершив нараду за підсумками візиту у Сполучені Штати. Військові, уряд, офіс. Наші команди – українська й американська – уже працюють з усім тим, що ми обговорили у Нью-Йорку та Вашингтоні, і вже готуємося до зустрічі в Рамштайні. Це буде особливий “Рамштайн”, і від нашої сторони партнери отримують усі деталі, усі аргументи, як забезпечити результати найближчими місяцями і на фронті, і в дипломатичній роботі. Сила зброї й сила дипломатії працюють ефективно завжди тільки разом, і саме так розраховуємо – саме так маємо реалізувати план перемоги. Ми чекаємо також конкретних речей від партнерів, щоб посилити нашу стратегію. І це стосується всіх наших партнерів – наша сила саме в тому, що вільний світ захищає себе.

Готуємо також і підписання ще однієї безпекової угоди для України – вже 27-ї.

Провів сьогодні Ставку. Кілька ключових питань. Перше – комплектування бригад. Друге – зброя й техніка для наших воїнів, закупівля та постачання. Ще сьогодні окремо обговорили з міністром оборони України

Умеровим виконання контрактів і те, як працюють інституції в системі Міністерства оборони. Усі реальні реформаторські кроки мають бути повністю реалізовані.

Сьогодні ж детально й дуже тривало говорили з Головнокомандувачем Сирським та начальником Генштабу Баргилевичем. Більш ніж дві з половиною години. Доповіді щодо кожного з наших фронтових напрямків, наші можливості подальші та конкретні завдання. Дуже непроста ситуація. Найголовніше – тиснути на Росію всіма засобами, всіма інструментами, щоб якнайшвидше досягти нашої мети – реального й справедливого миру для України, для всіх наших людей. Усе, що можна зробити протягом цієї осені, усе, чого ми можемо досягти, ми маємо досягти. І це залежить від кожного в команді України. Зараз треба максимально попрацювати перед “Рамштайном”.

Я дякую всім, хто воює й працює заради України! Дякую всім, хто нам допомагає!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 30.09).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до США: підсумки в оцінках експертів

Офіційний візит Президента України В. Зеленського до Сполучених Штатів Америки, який тривав з 22 по 27 вересня, став найбільш очікуваною та обговорюваною політичною подією, пов'язаною зі сподіваннями на прискорення закінчення війни. Саме на це були спрямовані як численні заходи за участі В. Зеленського, його зустрічі з президентом США Д. Байденом, обома учасниками президентських перегонів – К. Гарріс та Д. Трампом, лідерами низки держав і міжнародних організацій, так і головні меседжі Президента України щодо необхідності подальшої військової підтримки нашої держави, скасування обмеження на використання американської зброї для ударів углиб Росії і реалізації плану перемоги України, запропонованого В. Зеленським.

Програма перебування Президента України у США передбачала участь у заходах високого рівня 79-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбувалася в Нью-Йорку 23–30 вересня. Зокрема, 23 вересня В. Зеленський виступив на Саміті майбутнього у штаб-квартирі ООН, 24 вересня Президент взяв участь у засіданні Ради Безпеки ООН з питань підтримання миру і безпеки України, наступного дня виступив на загальних дебатах у

Генасамблеї ООН. Крім того, В. Зеленський провів двосторонні зустрічі з лідерами європейських, африканських, південноамериканських країн, узяв участь у зустрічі у форматі «G7+Україна» щодо відбудови нашої країни. 26 вересня у Вашингтоні він зустрівся з президентом США Д. Байденом, якому презентував план перемоги. Також В. Зеленський ознайомив із цим планом кандидатів у президенти США К. Гарріс і Д. Трампа, спілкування з яким від самого початку візиту супроводжувалося низкою проблем.

У своїх промовах на Саміті майбутнього у штаб-квартирі ООН, на Раді Безпеки ООН, скликаній щодо війни в Україні, і безпосередньо на Генасамблеї ООН Президент України В. Зеленський окреслив Росію як загрозу не лише для його країни, але й для всього світу. Виступаючи на фоні зростаючого конфлікту на Близькому Сході та поглиблення кліматичної кризи, він намагався привернути увагу міжнародної спільноти до боротьби України, яка триває вже понад два роки.

В. Зеленський зазначив, що Росія не збирається припинити свою агресію, незважаючи на її величезну територію. За його словами, Москва «хоче ще більше землі – ще більше землі, що є абсурдом, і захоплює її день за днем, намагаючись знищити свого сусіда».

Президент підкреслив, що кожна сусідня країна у Європі та Центральній Азії «відчуває, що війна може прийти і до них». Він також акцентував увагу на небезпеці ядерної катастрофи, яку несе війна, нагадуючи, що російські війська досі окуповують одну з українських атомних електростанцій, і попередив, що така катастрофа «не поважатиме державні кордони».

В. Зеленський також представив Україну як форпост проти агресії президента Росії Путіна. «Саме український народ відчуває весь біль цієї війни, – зазначив він. – Це українські діти, які через війну Росії змушені вчитися розрізняти звуки різних видів артилерії та дронів». Він закликав усі нації надати допомогу для припинення війни, але особливо виділив дві країни – Північну Корею та Іран, які після вторгнення Росії в Україну зблизилися з Кремлем. «Це показовий вибір друзів», – зазначив Президент (URL: <https://daycom.com.ua/news/zelenskiy-na-genasambleyi-oon-rosiyska-agresiya----zagroza-vsomu-svitu>).

В. Зеленський заявив, що Росію потрібно «примусити до миру». Ще у 2008 р. цей вислів використав Кремль стосовно війни в Грузії, а з 2014 р. використовував проти України, звинувачуючи її у «бомбардуванні Донбасу» та небажанні дотримуватися Мінських домовленостей. Президент України вказав, що це Росія порушила всі міжнародні угоди і Статут ООН, і що вона є єдиним агресором. Як тільки окупаційні війська покинуть територію України і Росія перестане обстрілювати українські міста і села – війна припиниться. І єдине, чого хоче Україна, наголосив В. Зеленський, – це щоб запрацював Статут ООН, і міжнародна спільнота примусила Росію припинити війну проти України. Лише так, на думку Президента України, можна схилити Москву до пошуку мирного рішення. «Україна хоче закінчити цю війну

більше, ніж будь-хто у світі», – наголосив В. Зеленський. Він подякував союзникам за підтримку, наголосивши, що «без України не може бути справедливого світу» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/krytyka-rosiyi-v-oon-reformuvannya-radbezu/33135819.html>).

Політику Кремля, який розв'язав повномасштабне вторгнення в Україну, різко розкритикували й інші учасники засідання Ради Безпеки ООН. Так, міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський заявив, що Російська Федерація здійснює геноцид, викрадаючи дітей на тимчасово окупованих українських територіях. Він порівняв дії Росії з тим, як чинили нацисти під час Другої світової війни. Р. Сікорський назвав це ганьбою, яку ніколи не буде прощено чи забуто.

Міністр закордонних справ ФРН А. Бербок у своєму виступі також сконцентрувала увагу на насильницькому вивезенні українських дітей до Росії. За даними Києва, з початку війни Росія викрала не менше 19 тис. 500 дітей, і лише менше 400 із них повернулися на батьківщину. «Ми не заспокоїмося, поки діти не возз'єднаються зі своїми сім'ями», – наголосила вона.

Очільник МЗС Великої Британії Д. Леммі звинуватив російську владу в зневазі до міжнародного права. «Ваше вторгнення у ваших власних інтересах. Тільки у ваших. Щоб перетворити вашу мафіозну державу на мафіозну імперію, побудовану на корупції... Я говорю не лише як британець, як лондонець і як міністр закордонних справ. Але я стою тут також як чорношкірий, чиї предки були вивезені в кайданах з Африки, під дулом пістолета, щоб бути поневоленими, чиї предки повстали і боролися у великому повстанні поневолених. Імперіалізм: я впізнаю його, коли побачу. І я буду називати його тим, чим він є», – заявив Д. Леммі під час виступу на засіданні Ради Безпеки ООН.

У своїй четвертій і останній промові на посаді президента США на Генеральній Асамблеї ООН Д. Байден закликав світ «не відступати» в підтримці України. Він запевнив, що Сполучені Штати підтримуватимуть Україну, допоки вона не досягне перемоги й тривалого миру, заснованого на принципах Статуту ООН (URL: https://focus.ua/uk/politics/670192-plan-peremogi-zustrich-z-baydenom-ta-obrazi-vid-trampa-yak-proyshov-vizit-zelenskogo-do-ssha)).

Виступи В. Зеленського на засіданні Ради Безпеки ООН, як і той план, який він привіз до США, спрямовані саме на те, щоб через комплекс дій з боку Вашингтона та інших західних партнерів України, а також через світову спільноту змусити Росію до переговорів щодо завершення війни, вважає голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко. Але до таких переговорів, які б проходили без ультиматумів і вимог Росії про односторонні поступки, уточнив він (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/krytyka-rosiyi-v-oon-reformuvannya-radbezu/33135819.html>).

«У цьому головне значення заклику Зеленського. Він адресований і до партнерів України, і до міжнародної спільноти. На засіданні Радбезу було наголошено на повазі до міжнародного права. Тому що саме Росія порушила всі канони міжнародного права та Статуту ООН. Москву треба повернути в правове поле. У цьому сенсі – це примус до миру», – пояснив політолог.

Коли В. Зеленський спілкується безпосередньо із західними партнерами, особливо США, тут уже має працювати його план перемоги, продовжує В. Фесенко. «Він націлений на комплексний вплив на Росію та підтримку України, щоб посилити її позиції. Це комплекс заходів військового, економічного та політичного характеру. Ідеться про те, що треба змусити Путіна до миру шляхом дипломатії. Але, на жаль, жодна дипломатія тут не спрацює. Необхідний тиск на Путіна. Тільки це може дати нехай і не відразу необхідний ефект».

Щойно закінчуються президентські вибори у США, хто б не став їх переможцем, дипломатична активність навколо теми переговорів істотно зросте, вважає В. Фесенко. В. Зеленський це добре розуміє, і тому поспішає посилити позиції України на майбутніх переговорах, резюмував він.

Заява В. Зеленського на Раді Безпеки ООН – скоріше спроба якимось чином скоригувати ситуацію щодо можливих переговорів у вигідний для Києва бік, у свою чергу, вважає міжнародний оглядач І. Преображенський (Прага). За його словами, складається відчуття, що багато західних лідерів, судячи з тих витоків, які потрапляють у медіа, готові починати домовлятися так чи інакше на умовах Кремля. «У всякому разі, відштовхуючись від них, – уточнив він. – Отже, Україні необхідно створити свою досить чітку переговорну позицію з урахуванням того, що саме Кремль переговорної позиції практично не має, а є лише ультиматум Путіна. Це необхідно для того, щоб якщо західні союзники Зеленського таки змусять його до початку переговорів, ті почалися б на умовах, які пропонує Україна».

Хоча очевидно, що подальші сценарії розвитку війни в Києві та на Заході бачать по-різному: Україна підготувала свій план перемоги, водночас як наші союзники шукають вихід з війни будь-якою ціною, навіть за рахунок територіальних поступок з боку України. Наприклад, за словами президента Чехії П. Павела, навряд чи можна буде вважати досягненням таку перемогу над Росією, яка досягатиметься ціною знищення половини українців. Цю заяву на полях Генасамблеї ООН у Нью-Йорку він зробив у відповідь на обурення українського МЗС його попередніми словами про можливу згоду на російську окупацію українських територій заради встановлення режиму припинення вогню, на що Росія погоджується, без жодних безпекових гарантій для Києва натомість.

Водночас П. Павел не єдиний, хто робить такі заяви. Міністр закордонних справ Німеччини А. Бербок на засіданні Радбезу ООН у Нью-Йорку цими днями заявила, що «все більше партнерів у світі замислюються над тим, як можна закінчити цю війну».

За таких обставин чи не найголовнішою метою візиту української делегації до США мала стати презентація плану перемоги України, який В. Зеленський мав намір представити президенту США Д. Байдену, кандидатам у президенти К. Гарріс та Д. Трампу, а також представникам конгресу від обох партій.

План перемоги розробляли в Офісі Президента України. Про це в коментарі «Радіо Свобода» 24 вересня розповів голова Комітету Верховної Ради з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва О. Мережко. За його словами, ані депутати з провладної фракції «Слуга народу», ані нардепи профільних комітетів не брали участі в його розробленні. О. Мережко стверджує, що документ розроблявся в «режимі секретності».

За інформацією Офісу Президента, план перемоги містить чотири пункти: дипломатичний і військовий примус РФ до миру, а також політичний та економічний складники. The Times також пише про чотири ключові пункти: запит на гарантії безпеки Заходу; продовження операції України в російській Курській області, щоб зміцнити позицію Києва на переговорах; постачання зброї; міжнародна фінансова допомога зруйнованій економіці.

Керівник Офісу Президента А. Єрмак розповів, що запрошення України до НАТО є частиною плану перемоги В. Зеленського. Видання «Bloomberg» у цьому контексті відзначає, що в плані Президента йдеться, зокрема, про запрошення до НАТО та чіткий шлях до членства в ЄС. Також відомо, що план перемоги міститиме детальний перелік військової допомоги, життєво важливої для перемоги над Росією, а також прохання про дозвіл атакувати територію Росії ракетами великої дальності. Що стосується економічних заходів, план передбачатиме інвестиції союзників для розширення виробництва в Україні зброї, як-от безпілотників і ракет, водночас вимагаючи запровадження нових санкцій, щоб послабити здатність Росії продовжувати війну (URL: <https://tsn.ua/politika/plan-peremogi-zelenskogo-scho-pro-nogo-vidomo-i-yaki-punkti-vklyuchaye-2666349.html>).

Президент В. Зеленський під час спільної пресконференції в Києві з президенткою Єврокомісії У. фон дер Ляєн 20 вересня заявив, що план перемоги України можна реалізувати лише через швидкі рішення партнерів, які вони мають ухвалити в період від жовтня до грудня.

За інформацією Bloomberg, західні посадовці намагаються знизити очікування від представлення плану перемоги Президента В. Зеленського у США. Вони заявили, що не бачать у цьому плані прориву, називаючи його «списком бажань». «Похмура оцінка плану підкреслює поглиблення почуття песимізму серед країн-союзників, оскільки війна тягнеться вже третій рік. Союзники також побоюються послаблення підтримки України, якщо колишній президент Д. Трамп повернеться на посаду після виборів лише через шість тижнів», – зазначають у Bloomberg. Крім того, західні країни починають перейматися власною безпекою, оскільки Росія продовжує виробництво зброї, яка може мати вплив за межами України.

Речник російського диктатора Д. Песков заявив, що Кремль може погодитися вивчити план В. Зеленського для закінчення війни, однак за умови, що він буде опублікований в офіційних джерелах.

В. Зеленський 26 вересня у Вашингтоні зустрівся з президентом США Д. Байденом. Лідери обох держав перед цим уже бачились на полях Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку – там В. Зеленський ознайомив Д. Байдена із ситуацією, яка склалася на фронті. Натомість у Білому домі В. Зеленський представив Д. Байдену план перемоги України. Як повідомили в Офісі Президента України та в Білому домі, В. Зеленський і Д. Байден обговорили дипломатичні, економічні та військові аспекти плану й доручили своїм командам провести консультації щодо наступних кроків. Прогрес цих консультацій президенти проаналізують на двосторонній зустрічі в Німеччині 12 жовтня, де Байден збере Контактну групу з питань оборони України у форматі «Рамштайн» на рівні лідерів (URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskij-pokazav-plan-peremogi-bajdenu-i-garris/a-70340008>).

Під час зустрічі з В. Зеленським президент США оголосив про новий пакет військової допомоги Україні на 7,9 млрд дол. До пакета увійшли, зокрема, додаткова батарея ППО «Patriot», безпілотники, далекобійні ракети та боєприпаси класу «повітря – земля», а також кошти для зміцнення оборонно-промислової бази України. Також Сполучені Штати Америки розширять програми з підготовки українських пілотів на F-16.

Проте такий великий пакет допомоги Вашингтон виділив не тому, що нарешті хоче переламати ситуацію на полі бою на користь Києва. Річ у тім, що в законопроект про продовження держфінансування, який 25 вересня проголосувала палата представників і пішла на три місяці на канікули, так і не заклали норму про продовження програми PDA, за якою адміністрація Д. Байдена надавала Україні військові пакети допомоги. Тому якщо б Білий дім не оголосив про надання 7,9 млрд дол., ці гроші просто згоріли б (URL: <https://tsn.ua/exclusive/skandali-intrigi-ta-nespodivani-rishennya-vsi-detali-vizitu-zelenskogo-do-ssha-2667900.html>).

В. Зеленський також зустрівся з кандидаткою в президенти США від Демократичної партії К. Гарріс і поділився з нею деталями плану перемоги. «Для нас це дуже важливо – бути повністю зрозумілими й працювати в повній координації зі Сполученими Штатами», – зазначив В. Зеленський під час зустрічі. Він також додав, що Україні потрібен справедливий мир, а «він можливий лише з допомогою США».

У свою чергу К. Гарріс наголосила, що питання російсько-української війни не можуть вирішуватися без України (URL: <https://focus.ua/uk/politics/670192-plan-peremogi-zustrich-z-baydenom-ta-obrazi-vid-trampa-yak-proyshov-vizit-zelenskogo-do-ssha>).

Крім того, В. Зеленський ознайомив із ключовими пунктами плану конгресменів палати представників (нижньої палати Конгресу США, де нині більшість мають республіканці) та сенату (верхньої палати парламенту, де

нині більшість за демократами) від обох партій. «Ми перебуваємо у вирішальному моменті цієї війни. Курською операцією ми показали, що Путін не має достатньо сил, щоби встояти, коли ми справді чинимо тиск. І саме тому особливо зараз нам потрібен справді сильний тиск і сильні позиції України, щоб змусити Росію до миру. І ми підготували план, терміновий план, як посилити нас на шляху до перемоги», – сказав він.

Державний секретар США Е. Блінкен заявив, що адміністрація президента Д. Байдена «ретельно вивчає» план перемоги, який В. Зеленський представив під час зустрічі у Білому домі у Вашингтоні. Про це він поінформував на пресконференції в Нью-Йорку, де відбувалася Генеральна Асамблея ООН.

За словами Е. Блінкена, адміністрація та партнери України тепер вивчають подробиці цього плану і, за потреби, розглянуть «додаткові дії», щоб допомогти українцям досягти перемоги. «Ми дуже ретельно це вивчаємо, включно з тим, що ми або інші партнери України повинні були б зробити, якщо потрібно, додаткові дії, щоб допомогти їм досягти цього успіху», – зазначив Е. Блінкен, наголосивши, що Д. Байден «дуже чітко заявив, що він відданий успіху України» (URL: <https://www.komersant.info/ssha-vyvchaiut-plan-peremohy-zelenskooho-i-rozghliadaiut-dodatkovii-dlia-dopomohy-blinken>).

«Байден також прагне переконатися, що українці мають те, що їм потрібно для ефективного захисту. Я говорив це багато разів і скажу знову: кожен крок на цьому шляху ми пристосовували та адаптували до потреб, і я переконаний, що ми продовжуватимемо це робити», – додав держсекретар США.

Натомість зустріч В. Зеленського з кандидатом у президенти США від Республіканської партії Д. Трампом відбулася за складних обставин, яким передувала дипломатичний скандал. Передумови для його виникнення склалися із самого початку візиту Президента України В. Зеленського до США. У день, коли В. Зеленський прибув до США, 22 вересня, у виданні «The New Yorker» вийшло його інтерв'ю, в якому український Президент висловив низку критичних зауважень на адресу Д. Трампа та його кандидата у віцепрезиденти Д. Ді Венса. Поява такої публікації в розпал передвиборчої кампанії у США, та ще й напередодні запланованої зустрічі з Д. Трампом, стала одним із чинників, що спровокував незадоволення лідера Республіканської партії.

Приводом для відкритого протистояння команди Д. Трампа з В. Зеленським став візит Президента України на воєнний завод у місті Скрантон, штат Пенсильванія. Це підприємство виготовляє 155-мм артилерійські боєприпаси для Збройних сил України. За майже три роки повномасштабної війни випуск цих снарядів, які Україна отримує буквально з конвеєра, тут збільшився майже на 160 %. Тому метою Президента було висловлення подяки працівникам заводу за підтримку України.

Разом із українським Президентом на заході були присутні американські посадовці з Пенсильванії, зокрема, губернатор штату Д. Шапіро, сенатор Б. Кейсі та конгресмен М. Картрайт, обрані в цьому штаті. Усі вони виявилися представниками Демократичної партії, натомість республіканських політиків на заході не було (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-i-chomu-zelenskij-potrapiv-u-pastku-v-ssha.html>).

За виборчою термінологією США Пенсильванію відносять до так званих хитких штатів, де політичні симпатії виборців майже однаково розподіляються між кандидатами у президенти від Демократичної та Республіканської партій. Саме тому у таких штатах точиться найзапекліша передвиборча боротьба. Звісно, республіканці не могли не залишити поза увагою візит В. Зеленського до Пенсильванії, представивши ситуацію як використання Президента України в передвиборчій боротьбі демократів. Спікер палати представників, республіканець М. Джонсон направив В. Зеленському листа з вимогою «негайно звільнити» посла України у Вашингтоні О. Маркарову, яка нібито «навмисно не запросила жодного республіканця» взяти участь у цьому заході, який відбувся в «ключовому штаті». «Ця поїздка, очевидно, була партійним заходом, покликаним допомогти демократам, і, безумовно, стала втручанням у виборчий процес», – ідеться у листі М. Джонсона.

Після оприлюднення цього листа М. Джонсон скасував заплановану на 26 вересня зустріч із В. Зеленським у Вашингтоні, посилаючись на зміни у графіку роботи конгресу. Від зустрічі з Президентом України відмовився й сам Д. Трамп. Тим часом республіканці у Конгресі США ініціювали розслідування щодо візиту Президента України до Пенсильванії, аби з'ясувати, чи намагалася адміністрація президента Д. Байдена «використати Зеленського для сприяння президентській кампанії віцепрезидента Гарріс». Голова Наглядного комітету палати представників Конгресу США республіканець Д. Комер направив листи главі Пентагону Л. Остіну, генеральному прокурору М. Гарланду та юрисконсульту Білого дому Е. Сіскелу, звинувативши адміністрацію президента Д. Байдена та віцепрезидента К. Гарріс у тому, що вона сприяла потенційному втручанням в президентські вибори. На думку Д. Комера, поїздку було організовано для агітації за К. Гарріс, яка балотується в президенти. Крім того, він заявив, що поїздку було здійснено з використанням ресурсів платників податків. Мовляв, адміністрація Байдена – Гарріс використала для рейсу В. Зеленського до Пенсильванії літак Військово-повітряних сил США.

Проте у Білому домі у поїзді Президента В. Зеленського не побачили нічого надзвичайного та закликали республіканців відмовитись від розслідування з цього приводу. Українська влада офіційно на лист спікера палати представників Конгресу США не відреагувала.

Своє ставлення до цієї ситуації висловили також експерти. Так, експерт-американіст українського Центру оборонних стратегій О. Хара не вбачає у відвідинах Президентом В. Зеленським заводу із виготовлення

снарядів елементів впливу на американські вибори. «Українці вдячні американським громадянам, обом партіям і чинному президенту США за підтримку України. І В. Зеленський своїм візитом хотів засвідчити цю вдячність», – пояснив О. Хара (URL: <https://www.dw.com/uk/so-stoit-za-skandalom-dovkola-vizitu-zelenskogo-do-ssa/a-70343080>).

В історії США не було так, щоб лише один штат визначав перемогу на президентських виборах, відзначає і колишній українських дипломат, який нині очолює одну з консалтингових компаній, В. Трюхан. «Президент Зеленський протягом останніх місяців намагався усіляко дистанціюватися від коментування теми американських виборів. І говорити про його чи будь-якого представника української влади втручання у вибори в США є абсолютно безпідставним», – наголошує В. Трюхан.

На тлі викриттів щодо втручання Росії в електоральний процес у США, «де йшлося про мільйони доларів», історія довкола «коротенького візиту» В. Зеленського в Пенсильванію є непереконливою, вважає професор політології Університету Ратгерса О. Мотиль (штат Нью-Джерсі). «Республіканці знають, що Трамп не лідирує і може програти, особливо якщо Пенсильванія піде за Гарріс. Напавши на Зеленського та Маркарову, вони створюють скандал, який має відвернути увагу виборців від їх ймовірної поразки», – переконаний професор О. Мотиль.

Команда Д. Трампа просто вирішила використати Україну у цьому скандалі, щоб «додати собі голосів за рахунок електорату, який вважає, що США має займатися своїми справами, що гроші платників податків не мають йти на війни, що Росію неможливо перемогти і таке інше», – коментує О. Хара.

В. Трюхан звернув увагу на те, що останнім часом Д. Трамп та обраний ним на посаду віцепрезидента Д. Ді Венс «роблять відірвані від реальності заяви щодо України, використовуючи недостовірну інформацію, щоб обґрунтувати свою позицію щодо необхідності припинити підтримку України». «При цьому вони бачать, що Демократична партія робить ставку на перемогу України, і хочуть грати на цьому протистоянні. Тож ситуація, у яку потрапив Президент Зеленський, відвідавши Пенсильванію, можна вважати дипломатичною пасткою», – вважає аналітик.

К. Волкер, який обіймав посаду спеціального представника Держдепартаменту США з питань України у 2016–2019 рр., назвав час візиту В. Зеленського до Сполучених Штатів Америки в розпал передвиборчої кампанії «величезною помилкою». «Це дуже чутливий час, чутливе питання, чутлива держава – як держава, що розгойдує ключ. Це просто гра з вогнем, і Україна повинна зробити все можливе, щоб не бути політичним суб'єктом на наших виборах», – зазначив К. Волкер, який нині є аналітиком Центру аналізу європейської політики (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-zustrichi-trampa-iz-zelenskym/33137788.html>).

Українська сторона, вочевидь, не очікувала такої бурхливої реакції, хоча, за словами аналітика видання «Дзеркало тижня» П. Герасименка, українська сторона, плануючи графік і програму перебування українського Президента, мала б передбачити ймовірність того, що візит до ключового «хиткого» штату в розпал виборчої кампанії може бути використаний для отримання додаткових політичних балів однією зі сторін (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-i-chomu-zelenskij-potrapiv-u-pastku-v-ssha.html>).

Утім, риторика Д. Трампа щодо В. Зеленського та України стала значно різкішою ще раніше, за кілька днів, що передували візиту. Кандидат від республіканців заявляв, що В. Зеленський зацікавлений у перемозі демократів. Під час своїх передвиборчих виступів у різних штатах Д. Трамп негативного висловлювався у бік В. Зеленського, зокрема назвав його «найкращим у світі продавцем», який приїжджає до США за грошима та звинуватив Президента України в небажанні домовлятися з РФ про мир. Політик відверто заявив, що «будь-яка угода між Росією та Україною була б кращою, ніж те, що є зараз». 25 вересня на мітингу в Атланті Д. Трамп пообіцяв «вивести» США з російсько-української війни та провести переговори у разі своєї перемоги (URL: <https://www.dw.com/uk/so-stoit-za-skandalom-dovkola-vizitu-zelenskogo-do-ssa/a-70343080>).

Крім того, ще одним дотичним до України аспектом передвиборчої програми Д. Трампа, у якому він вбачає певний потенціал для мобілізації виборців, стала тема загрози ядерної війни. Так, 17 вересня видання «The Hill» опублікувало спільну статтю Роберта Ф. Кеннеді-молодшого й Д. Трампа-молодшого. Основний зміст матеріалу зводиться до такого: США мають негайно розпочати переговори з Москвою, щоб запобігти ядерній війні, яка знищить людську цивілізацію. Автори статті називають ідею дозволити Україні завдати удари по російській території небезпечною, а також звинувачують адміністрацію Байдена – Гарріс у підштовхуванні світу до ядерного апокаліпсису. Пропозиції, які привіз до США В. Зеленський, за логікою «борців із ядерним апокаліпсисом» із команди Д. Трампа, ведуть світ до катастрофи. До того ж український Президент неодноразово заявляв, зокрема й із трибуни ООН, про наміри Москви вдарити по українських АЕС.

Тим часом 25 вересня В. Путін ще більше підвищив ставки, змінивши ядерну доктрину РФ. Кремль фактично поставив Заходу ультиматум: якщо Україна отримає дозвіл на удари західною далекобійною зброєю в глибину території Росії, Москва може вдарити ядерною зброєю як по Україні, яка не є ядерною державою, так і по країнах, які нас підтримують і мають ядерну зброю.

До того ж Росія у 2025 р. планує збільшити військові витрати ще на 30 млрд дол., повідомляє агентство «Bloomberg», яке ознайомилося з проектом трирічного бюджету РФ. Це більше, ніж сукупні витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальну політику та національну економіку. Згідно з цим документом, уряд РФ має намір збільшити витрати на оборону до понад 13 трлн руб. (142 млрд дол.) 2025 р. (2024 р. на цю статтю було заплановано

10,4 трлн руб.) (URL: <https://tsn.ua/exclusive/skandali-intrigi-ta-nespodivani-rishennya-vsi-detali-vizitu-zelenskogo-do-ssha-2667900.html>).

Після того як історія з листом М. Джонсона набрала обертів і зібрала заголовки перших шпальт провідних медіа, Д. Трамп несподівано заявив про те, що все-таки зустрінеться з Президентом В. Зеленським 27 вересня, зробивши акцент на тому, що на цьому дуже наполягав український Президент. Американський експрезидент у мережі «Truth Social» оприлюднив лист, імовірно, від В. Зеленського із проханням зустрітися та поговорити. Д. Трамп погодився на зустріч, яка відбулася в Trump Tower у Нью-Йорку.

«Помічники Трампа змусили його схаменутися, і він вирішив не скасовувати зустріч із Зеленським, оскільки демократи могли б легко використати це проти нього. Натомість Трамп сам скористається цією зустріччю, щоб продовжити кампанію на основі своєї обіцянки, що він припинить війну, і що все, що йому потрібно, – це переконати, а насправді змусити Україну прийняти угоду, про яку він домовиться з Путіним», – так пояснює зміни у настроях кандидата від республіканців Р. Алкаро, координатор досліджень італійського Інституту зовнішньої політики, запрошений науковий співробітник Інституту Брукінгса у Вашингтоні (URL: <https://www.dw.com/uk/so-stoit-za-skandalom-dovkola-vizitu-zelenskogo-do-ssha/a-70343080>).

В. Зеленський розпочав розмову з експрезидентом Д. Трампом словами подяки за зустріч. «Пройшло п'ять років із попередньої нашої зустрічі. Нині існує дуже багато викликів в Україні, і я, звісно, хочу обговорити це з вами. Я вважаю, що ми маємо спільне бачення, що війна в Україні має зупинитися і Путін не може перемогти. Україна має перемогти, і я хочу це обговорити з вами детально, наш план», – наголосив В. Зеленський.

За словами Президента, сьогодні дуже важливо поділитися планами щодо посилення України. Він додав, що в Україні розуміють, що до листопада «ми не зупинимо Путіна» і розраховують на підтримку США. «Саме тому я погодився зустрітися з обома кандидатами», – зазначив В. Зеленський.

Д. Трамп під час зустрічі з Президентом України подякував йому за «сталеву» позицію під час спроби оголосити експрезиденту США імпичмент за нібито тиск на Україну питанням військової допомоги невдовзі після того, як В. Зеленський став Президентом. «Коли були спроби імпичменту, одна з причин, чому ми так легко виграли, було те, що Зеленський сказав чітко, хоч міг і грати, і вдавати, сказав, що Трамп не зробив нічого неправильного. Він сказав це чітко і гучно – і всі ці наклепи зникли», – зазначив Д. Трамп (URL: <https://susplne.media/846067-zelenskij-zustrivsa-z-trampom-u-nu-jorku>).

Крім того, Д. Трамп укотре заявив, що зможе швидко досягти результату щодо війни в Україні, якщо виграє вибори. Він пообіцяв, що в разі перемоги його команда «дуже багато працюватиме» і спробує врегулювати війну. Д. Трамп переконаний, що зможе «щось зробити» ще до інавгурації

20 січня (URL: <https://kyiv24.news/news/tramp-zayavyv-shho-u-razi-peremogy-zmozhe-shvydko-zavershyty-vijnu-bo-maye-dobri-stosunky-z-putinym>).

Лідер Республіканської партії підкреслив, що має добрі стосунки з президентом Російської Федерації В. Путіним, і вважає, що це допоможе йому досягти швидкого результату. Однак В. Зеленський у відповідь висловив надію, що його стосунки з Д. Трампом усе-таки кращі, ніж з В. Путіним.

Після зустрічі В. Зеленський і Д. Трамп поговорили з FOX News. В. Зеленський наголосив, що «дуже важливо, аби мир був справедливим». Д. Трамп заявив, що має бути «швидка і чесна для всіх угода». «Я багато чого дізнався, але я думаю, що я не змінив думку, тому що ми обидва хочемо, щоб війна закінчилася, ми хочемо чесної угоди, і вона буде чесною. Я думаю, вона станеться у потрібний час», – заявив Д. Трамп за підсумками зустрічі.

Він укотре наголосив, що у разі його перемоги йтиметься про «дуже чесну і швидку угоду». «Це має закінчитися, Президент Зеленський хоче це закінчити, я впевнений, що президент Путін хоче це закінчити – і це гарна комбінація. Тож ми хочемо чесну угоду для всіх», – зазначив Д. Трамп. Відповідаючи на запитання, що для нього означає «чесна угода», Д. Трамп зазначив, що занадто рано про це говорити. «У мене є власні ідеї щодо цього, я впевнений, що Президент Зеленський точно має власні, але вона має бути чесною», – заявив Д. Трамп.

Після цього В. Зеленський наголосив на необхідності тиску на Путіна. «Я вважаю, що ця війна не мала початися. Проблема в тому, що Путін вбив стільки людей, і, звісно, ми маємо зробити все, щоб тиснути на нього, щоб він зупинив цю війну. Він на нашій території, і це найголовніше. Як спинити війну? Тиснути на нього так, як ми можемо», – зазначив В. Зеленський.

«Президент Зеленський правильно сказав, ця війна ніколи не мала початися. Це ганьба. Ми її вирішимо, це складний пазл, але ми його вирішимо – і люди продовжать життя. Занадто багато людей, красивих міст було знищено. Я бачив ці міста, і я не знаю, як їх можна відбудувати такими, якими вони були», – додав Д. Трамп. Після цих слів В. Зеленський запросив Д. Трампа приїхати в Україну і той погодився. «Я приїду. Це красива країна, чудова погода, все там красиво».

Пізніше Президент України назвав «дуже змістовною» свою зустріч із Д. Трампом. Як розповів В. Зеленський у соцмережах, він представив Д. Трампу план перемоги, політики також детально обговорили ситуацію в Україні та наслідки війни для українського народу.

Аналізуючи зустріч В. Зеленського та Д. Трампа, німецький політолог, директор Ініціативного центру «Європейська стійкість» С. Сумленний відзначив, що «це була дуже напружена зустріч і це було очевидно. Ця зустріч була, з одного боку, спробою Трампа показати, що він контролює ситуацію. З іншого боку, звісно, що Україна і Президент В. Зеленський розуміють, що навіть не від Трампа Україна залежить, а від Республіканської партії. І незалежно від того, чи Трамп обереться Президентом Сполучених

Штатів Америки, чи ні, Республіканська партія залишиться. І мати, незалежно від усього, невиліковний конфлікт з республіканцями – це небезпечно для України, навіть якщо обереться кандидатка від Демократичної партії К. Гарріс».

І тут для В. Зеленського не було багато простору для маневру. Йому треба було продемонструвати, що ця зустріч просто відбувається, хоча б тому, щоб показати республіканцям, що він не має нічого проти саме їхнього лідера. З іншого боку, Д. Трампу треба було продемонструвати якусь вигоду, яку він може отримати від поразки Росії, наприклад, або від перемоги України.

«Очевидно, що у Трампа є певна, як здається, лояльність до Москви, але насамперед є його лояльність до нього самого. Я абсолютно впевнений, що якщо Трамп побачить або побачив під час зустрічі із Зеленським, як поразка Москви стане його особистою перемогою, то він почне на цьому грати. І в цьому сенсі будь-яка з ним зустріч, під час якої це може бути продемонстровано, вона необхідна. Тому що, знову ж таки, у Трампа немає жорстких лояльностей ні перед ким, крім самого себе. Він дуже егоцентрична людина. І цим треба скористатися, показуючи йому, як поразка Росії грає саме на його користь», – зауважив політолог ([URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/tramp-zustrivsyia-iz-zelenskogo-rozmova-bula-napruzhena-pro-shcho-govorili-ekspert-novini-ukrajini-50454426.html](https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/tramp-zustrivsyia-iz-zelenskogo-rozmova-bula-napruzhena-pro-shcho-govorili-ekspert-novini-ukrajini-50454426.html)).

Візит Президента України В. Зеленського до Сполучених Штатів Америки показав, що американські вибори є справжнім «політичним мінним полем», вважає голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко. Політолог зазначив, що робота над пропозиціями України стосовно плану перемоги триває, ще багато питань треба вирішити не тільки щодо воєнної допомоги, але й у питаннях економічної допомоги.

Як наголосив експерт, під час зустрічей В. Зеленського у Вашингтоні і Нью-Йорку був зроблений новий крок до фіналізації пакета допомоги Україні на 50 млрд дол. коштом російських активів. «Це теж, між іншим, частина реалізації плану Зеленського», – зазначив В. Фесенко. Водночас експерт вважає, що візит В. Зеленського до США був найбільш драматичним за весь час його президентства. «Ми побачили випробування американськими гірками Трампа. І ми побачили, наскільки нинішні вибори в США є справжнім політичним мінним полем. І під нами раз вибухнуло. Але, треба віддати належне і нашому Президенту, і нашій делегації, і нашим друзям у Республіканській партії, і не тільки, які разом, спільною роботою, дуже інтенсивно, менш ніж за добу виправили ситуацію. Відбувалася зустріч із Трампом, яка планувалася, але яка ледве не зірвалася», – заявив В. Фесенко.

Він пояснив, що навколо Д. Трампа є люди, які, по суті, працюють в інтересах Росії, проти справедливого миру, і вони мають певний вплив на лідера республіканців. «Це проявилось. Була доба, я б сказав,

передінфарктного стану для багатьох. Але вдалося це виправити, діалог з Трампом відновлений».

При цьому експерт звернув увагу на заяви Д. Трампа. «Не просто про мир за 24 години. Традиційна його фраза. Але – про справедливий мир. Я думаю, що тут проявився вплив Зеленського після цієї зустрічі. Мир має бути справедливий. І друге, що це відбудеться у належний, у потрібний час, а не за 24 години», – зазначив В. Фесенко.

Він вважає, що на дуже непростих перемовинах з Д. Трампом було зроблено крок уперед. В. Фесенко додав, що К. Гарріс і Д. Трампу було надано однаковий план перемоги. «Ми не знаємо, хто перемаже... Але ми працюємо і робимо все для того, щоб зберегти партнерські стосунки зі США і після президентських виборів», – зазначив В. Фесенко.

Візит Президента В. Зеленського до Сполучених Штатів Америки за часом співпав з фінальною стадією президентської кампанії у США, тож українська делегація опинилася в епіцентрі подій і стала причиною для суперечок між республіканцями та демократами. Керівник політико-правових програм Українського центру суспільного розвитку І. Рейтерович вважає, що цей візит «більш успішний, ніж не успішний»: «Не думаю, що його можна назвати провальним (хоча я бачив подібні оцінки), особливо на тлі попередньої відмови Трампа зустрічатися із Зеленським і достатньо агресивною кампанією, яку проводили республіканці. Оскільки візит продовжений на один день через зустріч з Трампом, це вже виглядатиме набагато краще, ніж це було буквально ще вчора чи позавчора».

З точки зору практичного наповнення експерт звертає увагу на дуже великий пакет допомоги з боку Сполучених Штатів та низку інших рішень, які ухвалювали лідери європейських країн і деяких інших країн, які були присутні на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. І це практичні рішення на підтримку України, нашої економіки та Збройних сил. Тому в цьому контексті візит є більш-менш успішним. Звичайно, завжди хочеться максимальних результатів, але остаточно про успішність цього візиту ми дізнаємося за пару тижнів, коли всі ці речі будуть уже доведені до певного логічного завершення. Саме тоді ми зрозуміємо найголовніше – чи досягнуті ті ключові пункти, які були представлені в українському мирному плані.

Один із таких пунктів – дозвіл на застосування далекобійної зброї по території РФ. Поки однозначної відповіді щодо цього Україна не отримала. «Ми знаємо, що відбулися зустрічі Зеленського з Байденом і Гарріс. Гарріс фактично прямо сказала, що вона підтримує бачення, з яким виступила Україна, але ми поки не бачимо деталей плану. Тобто не сказано, що конкретно було презентовано, і ми не бачимо поки нічого нового, крім того, що було раніше в медіа. Тобто явно процес переговорів і ухвалення якогось фінального рішення у різних питаннях, не лише щодо надання дозволу на удари вглиб РФ, триває і ще буде тривати певний період часу», – зазначив експерт.

Ексміністр закордонних справ України В. Огризко також говорить про позитивні результати візиту В. Зеленського у практичній площині, насамперед надання критично важливого озброєння майже на 8 млрд дол. В. Огризко зазначив, що Білий дім, таким чином, рішуче підтримує Україну, при цьому наголосивши, що допомога спрямована саме на перемогу над Росією. Раніше таких слів ні Д. Байден, ні його адміністрація намагалися не використовувати, говорячи натомість про допомогу для самооборони, для збереження української державності тощо. За словами дипломата, 8 млрд дол. – це сума, яка дасть змогу тримати ситуацію на полі бою впродовж щонайменше кількох місяців, а може, і пів року.

Щодо невизначеності, яка збереглася у питанні надання дозволу на завдання далекобійних ударів по РФ, В. Огризко зауважив, що американці нам нададуть певні озброєння, які можна легко вже на українській базі перетворити на далекобійну ракету вагою 500 кг, яка буде летіти на 500 та 900 км. «Я думаю, це та відповідь, на яку ми очікували для того, щоб так само американців не звинуватили в тому, що вони надають Україні далекобійні ракети. Вони дають просто іншу техніку, яка може бути дуже легко доопрацьована і доведена до пуття вже тут, на українській землі. І це буде вже українська зброя, якою ми користуємося, як хочемо», – відзначив дипломат (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/putin-prodemonstruvav-svoyu-absolyutnu-nezdatnist-do-kompromisiv-tse-nareshti-zrozumili-i-ssha-z-usima-neobhidnimi-visnovkami-intervyu-z-ogrizkom.htm>).

Щодо плану перемоги, то, з огляду на ті епізоди, про які пишуть експерти, які начебто його бачили, той акцент, який у цьому плані позначений, а саме зброя і те, що він там прописаний доволі предметно і детально, це великий плюс. Передусім – це план перемоги на полі бою. Поки що план перемоги не опублікований, але вже відомо, що він містить низку елементів, пов'язаних із довгостроковою безпекою та геополітичним становищем України. Ймовірно, план включає вступ України до НАТО за прискореним графіком або серйозні гарантії безпеки на кшталт п'ятої статті Альянсу. Оцінюючи, чи готовий Д. Байден до рішучого кроку в напрямку підтримки мирного плану В. Зеленського до кінця своєї каденції, В. Огризко зауважив, що до дня виборів у США рішень з цього питання досягти буде дуже складно. Після президентських виборів Д. Байдену залишатиметься ще щонайменше 2,5 місяці для того, аби ухвалити ті рішення, які він вважає за доцільне. І тоді виключати якихось певних кроків у цьому напрямі не варто, вважає ексміністр закордонних справ. «Я не кажу, що за цей час Україна стане членом Альянсу. Це нереалістично. Але я думаю, що на серйозну зміну в позиції адміністрації Байдена ми можемо дещо очікувати. На мій погляд, ці кроки будуть важливими для України, і буде так само дуже серйозним сигналом Москві, що її плани та амбіції вона може залишити при собі», – зазначив В. Огризко.

Він також наголосив, що у жовтні в Німеччині відбудеться зустріч у форматі «Рамштайн», де будуть присутні президент США Д. Байден, канцлер

Німеччини О. Шольц, президент Франції Е. Макрон та прем'єр Британії К. Стармер. Також у Білому домі повідомили, що Д. Байден і В. Зеленський у цей час проведуть зустріч у Німеччині, де, зокрема, продовжать обговорення плану перемоги.

«Я чекаю від цієї зустрічі підтвердження того, що Україна матиме всю необхідну фінансову підтримку. Останні заяви, які прозвучали у Вашингтоні, свідчать про те, що, здається, в Америці в політичному керівництві відбувся злам, який буде перетворюватися на дуже серйозні суми з багатьма нулями. Зокрема, за рахунок російських коштів, які зараз заморожені, і стосовно яких, здається, так само є певний прогрес. Це означатиме, що і американці, і європейці знайдуть ту формулу взаємодії, яка дозволить використовувати російські гроші, а це десятки мільярдів доларів для допомоги Україні», – переконаний В. Огрізко.

І. Рейтерович у свою чергу, оцінюючи перспективи українського плану перемоги, зазначає, що якісь його пункти для західних партнерів виявилися прийнятними, а щодо якихось пунктів розмова буде тривати і надалі. Однозначно той формат, який був представлений, мабуть, не повною мірою прийнятий адміністрацією Д. Байдена, припускає експерт. Напевно, саме через це оприлюднення фінального варіанту плану досі немає. Можливо, після узгодження певних моментів план буде представлений у дещо модифікованому вигляді, з урахуванням бачення Сполучених Штатів. І. Рейтерович не виключає, що Д. Байден представить модифікований варіант плану перемоги під час анонсованої зустрічі з В. Зеленським у «Рамштайні» в жовтні.

Отже, підсумовуючи результати тижневого візиту Президента України В. Зеленського до США, варто відзначити, що він був надзвичайно важливим на цьому етапі російсько-української війни. Численні заходи за участі В. Зеленського, його зустрічі з президентом США Д. Байденом, обома учасниками президентських перегонів (К. Гарріс та Д. Трампом), лідерами низки держав і міжнародних організацій, так і головні меседжі Президента України щодо необхідності подальшої військової підтримки нашої держави, скасування обмеження на використання американської зброї для ударів углиб Росії і реалізації плану перемоги України вкотре актуалізували питання російської агресії і пошуку шляхів досягнення справедливого миру. Україна отримала пакет допомоги від США на 7,9 млрд дол., ухвалено на засіданні G7, Євросоюзу та ще понад 20 держав «Спільну декларацію про допомогу у відновленні України», низку домовленостей з лідерами держав, які мали зустрічі з Президентом України. Зокрема В. Зеленський зустрівся з:

- канцлером Німеччини О. Шольцом;
- Прем'єр-міністром Великої Британії К. Стармером;
- Прем'єр-міністром Японії Ф. Кішидою;
- Прем'єр-міністром Індії Н. Моді;
- Президентом Франції Е. Макроном;
- Прем'єр-міністром Канади Д. Трюдо;

- Президентом Туреччини Р. Т. Ердоганом;
- Президентом Парагваю С. Пенсьєю;
- Президентом Гватемали Б. Аревало;
- Президентом Фінляндії А. Стуббом;
- Прем'єр-міністром Словенії Р. Голобом;
- Президентом В'єтнаму То Ламом;
- Президентом Панами Х. Муліно;
- Президентом Південно-Африканської Республіки С. Рамафосою.

Крім того, В. Зеленський зустрівся з президентом Європейської ради Ш. Мішелем, Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом та Генеральним секретарем ООН А. Гутеррішем.

Особливістю цього візиту В. Зеленського до США було те, що він відбувався в період передвиборчої боротьби кандидатів у президенти Сполучених Штатів, тому супроводжувався критикою з боку Республіканської партії та її лідера Д. Трампа на адресу Президента України через нібито його підігрування демократам на виборах американського президента. Зрештою, суперечки були врегульовані, тому В. Зеленський отримав можливість не лише порозумітися з діючою владою США, а й спробувати згладити напруженість у відносинах з республіканцями напередодні листопадових виборів, результат яких може визначити курс майбутньої допомоги. За висновками експертів, наслідки цього візиту повною мірою проявляться після зустрічі на базі «Рамштайн» на рівні лідерів країн, яке скликає в жовтні Д. Байден. На цьому засіданні, ймовірно, будуть ухвалені дійсно проривні для нас моменти і вони стануть наслідком нинішнього візиту В. Зеленського до Сполучених Штатів Америки.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит У. фон дер Ляєн до Києва і перспективи співпраці України з Європейським Союзом

З візитом до Києва 20 вересня прибула президент Європейської комісії У. фон дер Ляєн. Вона наголосила, що цей візит припадає на час початку опалювального сезону, а Росія продовжує атакувати енергетичну інфраструктуру України. У. фон дер Ляєн пообіцяла, що ЄС допомагатиме Україні у її «відважних зусиллях».

Крім питань готовності до зими, У. фон дер Ляєн виокремила теми оборони, просування України до вступу в ЄС, а також питання багатомільярдних позик для України, які держави G7 зобов'язалися надати, використовуючи заморожені санкціями кошти російського ЦБ.

Перед візитом до України 19 вересня очільниця Єврокомісії в Брюсселі на спільній пресконференції з виконавчим директором Міжнародного енергетичного агентства Ф. Біролем зауважила, що Росія знищила «половину всієї енергетичної інфраструктури» України, що «еквівалентно потужності

трьох країн Балтії разом узятих». У. фон дер Ляєн зазначила, що у ЄС є план енергетичної допомоги для України за трьома напрямками – відновлення, постачання електроенергії, стабілізація.

Перший етап – ремонт пошкоджених російськими обстрілами енергооб’єктів. «Ми прагнемо відновити 2,5 ГВт потужності, що становить 15 % від потреб України. Ми продовжимо координувати всю можливу підтримку від наших держав-членів через механізм цивільного захисту», – наголосила У. фон дер Ляєн (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3907371-es-mae-plan-energeticnoi-dopomogi-ukraini-fon-der-laen-pazvala-tri-napramki.html>. 2024. 19.09).

Другий напрям – підтримка української енергосистеми імпортом з ЄС та розвиток децентралізованої мережі. «Ми експортуємо 2 ГВт електроенергії в Україну, що також покриває приблизно 12 % потреб країни на зиму. Це компенсує, наприклад, еквівалент втрати вироблення електроенергії на Запорізькій АЕС, яка на сьогодні перебуває під незаконним контролем Росії», – наголосила президент Європейської комісії.

За її словами, з огляду на допомогу в ремонті й експорт ЄС забезпечить понад 25 % потреб України в електриці на зиму.

Третій напрям – робота зі стабілізації енергосистеми в країні. ЄС планує допомогти посилити децентралізоване виробництво енергії, що включатиме розгортання більшої кількості поновних джерел енергії та допоможе Україні стати більш енергонезалежною. «Сонячні електростанції на дахах складніше вразити, і їх легше ремонтувати, ніж велику центральну інфраструктуру. Це допоможе забезпечити більш стабільний потік енергії в країні», – заявила У. фон дер Ляєн. Вона також запевнила, що ЄС співпрацюватиме з українською владою, щоб посилити кіберзахист, зокрема енергетичної системи (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3907371-es-mae-plan-energeticnoi-dopomogi-ukraini-fon-der-laen-pazvala-tri-napramki.html>. 2024. 19.09).

Перебуваючи в Києві, У. фон дер Ляєн зазначила, що Єврокомісія додатково виділить близько 160 млн євро для допомоги енергетичній системі України, які включають 60 млн на гуманітарні потреби – притулки та обігрівачі, 100 млн – на ремонтні роботи і відновлення. Цю суму буде взято з надходжень від заморожених російських активів (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3907356-evrosouz-vidilae-se-160-miljoniv-na-pidgotovku-energosislemi-ukraini-do-zimi.html>. 2024. 19.09).

Крім вище названої фінансової допомоги, під час спільної пресконференції з В. Зеленським президент Єврокомісії оголосила про додаткові кошти. «Комісія ухвалила пропозицію надати Україні кредит на 35 млрд євро у межах пакета від G7. Це серйозний крок уперед. Ми переконані, що нам вдасться надати цей кредит Україні швидко. Він підтриманий прибутками від заморожених російських активів. Кошти спрямують безпосередньо до українського бюджету. Це посилить вашу макрофінансову стабільність і надасть такий необхідний фіскальний простір. Як найкраще

використовувати ці кошти – вирішуватимете лише ви», – заявила президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн (URL: <https://www.5.ua/polityka/vrazhena-shvydkisti-rukhu-ukrainy-do-yes-kliuchovi-zaiavy-z-vizytu-ursuly-fon-der-liaien-do-kyieva-334861.html>. 2024. 20.09).

Щоправда, як інформують ЗМІ, ініціативу Єврокомісії виділити Україні новий кредит від Євросоюзу обсягом 35 млрд євро (майже 40 млрд дол.), який погашатиметься за рахунок доходів від заморожених російських активів, не підтримав ряд ключових країн ЄС.

Як зазначалося, Єврокомісія запропонувала збільшити частку ЄС до 35 млрд євро на випадок, якщо не вдасться виконати умови інших країн G7, але Німеччина, Франція та Італія під час зустрічі представників ЄС у Брюсселі відкинули цю пропозицію. Інші країни «Великої сімки», насамперед США, готові збільшити свою частку, але вимагають від ЄС внести зміни до санкційної політики, щоб гарантувати, що російські активи у ЄС, прибутки від яких мали б стати основним джерелом погашення кредитів, залишалися замороженими тривалий час.

За інформацією ЗМІ, США готові забезпечити 20 млрд дол. із загального погодженого G7 пакета на 50 млрд дол., якщо ЄС змінить режим санкцій проти Росії, щоб зробити його більш передбачуваним. Якщо цього зробити не вдасться, США готові внести меншу суму. Тому ЄС наразі намагається домовитися про коригування своїх санкцій щодо заморожених активів (URL: <https://minprom.ua/news/316979.html>. 2024. 27.09).

Щоправда, можливо країни домовляться про кредит у 35 млрд євро для України. Очікується, що країни G-7 обговорять свої зобов'язання на зустрічі міністрів 25 жовтня. Зустріч лідерів ЄС заплановано на 17–18 жовтня, під час якої також обговорюватиметься підтримка України.

Разом з тим В. Зеленський подякував У. фон дер Ляєн за підтримку й зазначив, що ці кошти (які надійдуть для України) підуть «передусім на енергетику, на захист, а також на бомбосховища для дітей у школах, садочках, університетах – це великий для нас дефіцит. І на зброю, передусім вітчизняного виробництва. Вони вражають. Вони дешевші, але ми вдячні партнерам за ту якісну зброю, яку вони запроваджують. І ми готові віддавати частину коштів передусім на протиповітряну оборону, яка виробляється і не в нашій державі», – наголосив Президент України В. Зеленський.

На спільній пресконференції з В. Зеленським У. фон дер Ляєн також оцінила прогрес на шляху до вступу України у Євросоюз. Вона заявила, що вражена швидкістю і якістю поступу України. «Відкриття кластерів, процес вступу – це простір заслуг. Він має чимало викликів і потребує інтенсивної праці. І я маю сказати, що глибоко вражена високою якістю і швидкістю, з якою Україна рухається вперед», – підкреслила президент Єврокомісії.

У свою чергу В. Зеленський наголосив, що візит президента Єврокомісії У. фон дер Ляєн в Україну додав нашій країні підтримки. Президент України зазначив, що з У. фон дер Ляєн детально обговорили енергетику. «Сьогоднішній її візит додав Україні чутливої підтримки. Є

новий пакет для нашої енергетики від Євросоюзу – 160 млн євро. Також є й домовленість щодо збільшення імпорту електрики в Україну – те, що обов'язково підтримає нашу державу, наших людей у складних ситуаціях. Обговорили з Урсулою кроки, які допоможуть зберегти нам щонайменше чверть генерації. Звичайно, говорили й про нашу політичну взаємодію з Євросоюзом – ми маємо прискорити процес перемовин щодо членства та підготовку відповідних частин майбутньої угоди. Є важливе рішення Урсули про європейську підтримку для нашої, української, програми шкільного харчування. Тобто в усьому, від оборони до соціальних питань, ми маємо справді хороші результати», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://rubryka.com/2024/09/20/zelenskyj-sogodnishnij-vizyt-ursuly-fon-der-lyayen-dodav-pidtrymku-ukrayini>. 2024. 20.09).

Як інформують ЗМІ, У. фон дер Ляєн також зустрілася в Києві з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. Під час зустрічі сторони домовилися наприкінці цього або на початку наступного року провести в Києві спільне засідання уряду України та колегії Єврокомісії. «Вдячні за фінансову допомогу в межах програми “Ukraine Facility”. Отримали вже 12 млрд євро. Сподіваємося до кінця року отримати всі очікувані 16 млрд євро. Наступного року розраховуємо на підтримку в такому ж обсязі», – зазначив Прем'єр-міністр України.

За його словами, Україна розраховує на започаткування фінансового інструменту для нашої держави в новому бюджеті ЄС на 2028–2034 рр. Зокрема, Україна пропонує збільшити фінансову пропозицію для нашої держави з 200 до 400 млрд євро та запровадити окрему бюджетну програму. Прем'єр-міністр висловив подяку У. фон дер Ляєн та Єврокомісії за започаткування нової програми макрофінансової підтримки на суму 35 млрд євро. «Цінуємо швидке виділення перших 1,4 млрд євро з надприбутків від російських активів на оборону нашої держави», – наголосив Д. Шмигаль (URL: <https://rubryka.com/2024/09/20/shmygal-zustrivsyaz-ursuloyu-fon-der-lyayen-obgovoryly-finansovu-pidtrymku-energetyku-ta-sotsialni-proyekty>. 2024. 20.09).

Сторони також обговорили план Єврокомісії, що передбачає 10 конкретних кроків солідарності з Україною в енергетиці. «Це постачання засобів резервного живлення, установок для децентралізованої генерації, збільшення можливостей імпорту електроенергії з ЄС», – зазначив Прем'єр-міністр.

Він також запропонував У. фон дер Ляєн реалізувати соціально-відповідальний проєкт – здорове харчування в школах для українських дітей 1–4 класів. «Цей проєкт реалізується за ініціативи та підтримки першої леді України О. Зеленської. Усі наші діти страждають від війни, і така підтримка є для них дуже необхідною», – зазначив Д. Шмигаль. У відповідь на пропозицію У. фон дер Ляєн зазначила, що буде рада приєднатися до цієї програми, адже це підтримає український дітей, родини та громади.

Того ж дня президент Єврокомісії разом з міністром оборони Р. Умеров відкрили Офіс оборонних інновацій ЄС (EU Defence Innovation Office). За словами Р. Умерова, головним фокусом цієї співпраці стане об'єднання зусиль для зміцнення обороноздатності. «Особливу увагу приділяємо спільним розробкам у сфері ІТ та виробництві зброї, що стане вирішальним для перемоги над російською агресією», – підкреслив міністр (URL: https://lb.ua/economics/2024/09/20/635841_umierov_i_fon_der_lyaien_vid_krili.html. 2024. 20.09).

Він заявив, що за останні два з половиною роки Україна стала світовим лідером у технологіях дронів. «Сьогодні понад 500 українських виробників дронів і тисячі розробників створюють передові рішення для бойових дій. З річною виробничою потужністю до 3 млн дронів Україна зарекомендувала себе як справжній оборонно-технічний центр. Наша держава має величезний потенціал в оборонних технологіях, і я закликаю європейських партнерів інвестувати в українських виробників», – наголосив Р. Умеров.

Щодо перспектив співробітництва України з ЄС, то в Єврокомісії планують, що фактичне відкриття переговорів про вступ з Україною має початися з найважливішого кластера «Фундаментальні сфери», після чого можна буде починати рух за іншими. Про це на брифінгу в Києві наголосила президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн.

Вона зазначила, що для неї як очільниці Єврокомісії майбутній вступ України у ЄС «був і залишається одним з пріоритетів». «Наша мета зараз, за згоди країн-членів, відкрити переговори за кластером “Фундаментальні сфери” якнайшвидше. Він дуже важливий, а далі ми можемо рухатися з іншими кластерами також», – зазначила очільник Єврокомісії (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/09/20/7194579>. 2024. 20.09).

Віцепрем'єр з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, міністр юстиції О. Стефанішина поінформувала, що в переговорах про вступ України до ЄС очікує на відкриття двох кластерів у першій половині 2025 р.

У свою чергу посол України у ЄС К. Матернова вважає, що Україна має шанси у 2025 р. запустити переговори про вступ до Євросоюзу за кількома кластерами, але темпи стануть більш зрозумілими за деякий час. Також вона вважає реалістичним вступ України у ЄС до 2030 р.

Такі шанси є, враховуючи склад європейських структур. У. фон дер Ляєн, яка повторно очолить Єврокомісію, представила свою команду. Одразу кілька впливових посад обіймуть друзі України з Балтії. Зокрема, експрем'єр Естонії К. Каллас, яка відома запеклою критикою Москви, обіймає посаду високого представника Євросоюзу з питань закордонних справ і політики безпеки; латвієць В. Домбровскіс, ветеран Єврокомісії в попередньому її складі, відповідав за міжнародну торгівлю, нині йому дістається економіка; комісаром з бюджету, що займатиметься його формуванням, стає П. Серафін з Польщі. Нова посада єврокомісара з оборони, що з'явилася на тлі нинішніх викликів і бажання ЄС зміцнювати свій оборонпром, відходить делегату з Литви, експрем'єру країни, нині –

євродепутат А. Кубілюс, жорсткий критик Кремля та прихильник України, який закликав ЄС виділяти чверть відсотка ВВП їй на допомогу. Він буде комісаром з питань оборони та космосу. «Він працюватиме над розвитком європейського оборонного союзу та зміцненням наших інвестицій і промислового потенціалу», – зазначила У. фон дер Ляєн (URL: <https://tsn.ua/exclusive/kadrovi-zmini-u-yevrokomisiyi-hto-otrimav-klyuchovi-posadi-i-yak-ce-vpline-na-vstup-ukrayini-do-yes-2662221.html>. 2024. 18.09).

Україна сподіватиметься на активну підтримку з боку європейських структур. Як заявила президент Європарламенту Р. Мецола, підтримка України є справою захисту демократії у світі, а Росія, натомість, прагне не лише захопити Україну, а й зруйнувати демократичні цінності. «Це не той випадок, не прояв альтруїзму або гучних заяв. Ми стоїмо разом з Україною, тому що ми виступаємо за демократичний світовий порядок. Тому що ми розуміємо, якщо би план Путіна захопити Київ виявився успішним, він би не зупинився там. Його агресія була б продовжена, щоб зруйнувати цінності та системи, над будівництвом яких ми так довго й так напружено працювали. Ми знаємо, що ціна бездіяльності була б набагато вищою. Ми не маємо це прийняти, ...і не лише говорити про це, а й надати рішучу підтримку», – наголосила Р. Мецола (URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-metsola-pidtrimka-ukraini-evrosoyuzom-ne-altruizm-a-vidstoyuvannya-demokraticnogo-svitoporyadku>. 2024. 24.09).

За її словами, ЄС повинен стояти з Україною стільки, скільки буде потрібно. «Більше двох з половиною років Україна потребує нашої уваги зі зрозумілої причини. Ми розуміємо, що Україна бореться не лише за власне виживання, а за ті самі цінності та ідеї, які тримають нас разом як глобальні демократичні спільноти. Те, як ми відповідатимемо, – це лакмусовий тест нашого політичного покоління», – підкреслила президент Європарламенту.

Тим часом, як інформують ЗМІ, 26 вересня 2024 р. в Нью-Йорку відбулася важлива міжнародна зустріч за участі понад 30 країн та Євросоюзу. Формат зустрічі – G7 + Україна – об'єднав світових лідерів у спільному прагненні до відновлення та реконструкції України після війни. Підсумком заходу стало ухвалення Спільної декларації, що засвідчує довгострокову підтримку нашої країни.

У заході взяли участь ключові світові лідери, зокрема Президент України В. Зеленський, Президент США Д. Байден, президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн, Прем'єр-міністр Великої Британії К. Стармер, голова Ради міністрів Італії Д. Мелоні, Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо. Під час свого виступу Президент США Д. Байден наголосив на стратегічному значенні підтримки України. Він підкреслив, що Спільна декларація – це доказ непохитної солідарності міжнародної спільноти з Україною, а також запорука допомоги, яка спрямована на майбутню перемогу (URL: <https://bessarabiainform.com/2024/09/ponad-30-krain-ta-es-pidpysaly-spilnu-deklaratsiyu-pro-pidtrymku-vidnovlennya-ukrainy>. 2024. 26.09).

Щодо самого візиту У. фон дер Ляен до Києва, то, на думку експертів, цей візит насамперед свідчить про те, що позиція ЄС й особисто У. фон дер Ляен щодо України залишається незмінною. До того ж дає чіткий сигнал Кремлю про те, що підтримка України з боку ЄС не припиниться. Про це, зокрема, заявив доктор політичних наук І. Петренко. «Дійсно, цей візит У. фон дер Ляен до Києва дуже показовий у плані підтримки України, особливо на тлі тих змін, які відбулися у Єврокомісії. Нині це оновлений склад, але всі керівні посади залишилися за партнерами, друзями України», – наголосив І. Петренко (URL: <https://uatv.ua/uk/vizyt-ursuly-fon-der-lyayen-do-kyu-eva-sygnal-kremlyu-pro-nezminnu-pidtrymku-ukrayiny-petrenko>. 2024. 20.09).

Він вважає, що У. фон дер Ляен залишилася вірною своїй позиції щодо України. «Вона була й залишається однією з тих людей, яка займала чітку позицію надання Україні асоціації та активно підтримує Україну на її європейському інтеграційному шляху», – підкреслив політолог.

Проте, на думку І. Петренка, насправді у Європарламенті не все так гладко. Не всі його члени спрямовані на всеосяжну допомогу Україні. «Є позиції окремих держав, наприклад Угорщини. Але ми бачимо, що і Єврокомісія, і Європарламент підтримує цю загальну орієнтацію й досить успішно справляється з тими викликами, які відбуваються», – зазначив експерт. За його словами, свідченням тому є заява глави Єврокомісії про те, що ЄС уже до кінця року надасть Україні кредит на 3 млрд євро з використанням заморожених активів Росії. Поки що йдеться про використання відсотків від заморожених російських активів. Але загалом динаміка дуже позитивна. Рішення про передання Україні всіх російських активів поки що затягується, але є прогрес у цьому питанні. Тому варто очікувати позитивних новин.

Безпосередньо візит президента Єврокомісії до Києва засвідчив, що Україна може розраховувати на серйозну підтримку з боку ЄС не лише у військовій допомозі, а й у фінансовій, економічній, гуманітарній сферах.

На думку експертів, співробітництво України з ЄС має лише посилюватися, адже це потрібно не лише нашій країні, а і європейським країнам. Як зазначив політолог В. Фесенко, раніше вважалося, що питання безпеки – це НАТО, а політика й економіка – це Європейський Союз. «Ось тепер ми бачимо, що, по-перше, Європейський Союз стурбований безпековими питаннями, і вони зараз посилюють свою обороноздатність, тому що розуміють ризики загроз з боку Росії. З іншого боку, і для нас це дуже важливо, тому що ми побачили з кінця минулого року й до квітня – травня коливання з американською допомогою, була пауза. І Європейський Союз у цей період посилює підтримку для України», – наголосив експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/formuyetsya-strategichna-bezpekova-koalitsiya-navkolo-ukrayiny-ugodu-z-yevrosoyuzom-proanalizuvav-fesenko>. 2024. 28.06).

Що дуже важливо, на думку політолога, це та підтримка, яка нам надається, зокрема, з боку Європейського Союзу. Адже там розуміють, що

майбутнє Євросоюзу, його захист неможливі без підтримки України вже сьогодні, навіть до моменту вступу України до ЄС.

Зустрічі українських високопосадовців з європейськими лідерами засвідчують, що спрямована на позитивні результати співпраця триває, а країни цивілізованого світу підтримуватимуть Україну до її перемоги й продовжуватимуть підтримувати під час відбудови в післявоєнний період.

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Бразильсько-китайський «мирний план»: приховані мотиви та оголошені наміри

На жаль, геополітичні інтереси країн, які прагнуть розширити свій вплив у світі, продовжують переважати не лише над здоровим глуздом чи об'єктивною реальністю, а й над міжнародним правом, резолюціями ООН, міжнародними договорами тощо. Черговим прикладом саме такої позиції окремих країн світу стало ставлення до війни, яку вже протягом десяти років веде Росія проти України. Ні окупація та анексія Криму, який і за міжнародним законодавством, і за міждержавними договорами між РФ та Україною є невід'ємною частиною України, ні гібридна агресія Росії на Донбасі, ні широкомасштабне вторгнення військ РФ у лютому 2022 р. не спонукали керівництво деяких країн визнати очевидні факти й назвати речі своїми іменами з відповідним визначенням власної позиції. Зокрема, політичні діячі КНР досі продовжують називати російсько-українську війну «українська криза». Тим самим вони ухиляються від визначення єдиного винуватця і відповідальної сторони за наймасштабнішу агресію у Європі із часів Другої світової війни. Більше того, таке формулювання виводить за межі обговорення Росію, оскільки артикулюється не російсько-українська криза, а саме «українська криза», яка ніби виникла в Україні, в Україні відбувається та задіяна в ній лише Україна.

З іншого боку, Китай як країна, що прагне розширювати свій вплив у світі, не може стояти осторонь від розв'язання проблеми, яка має глобальний характер і до якої активно залучені всі провідні країни світу, усі міжнародні організації – від гуманітарних до військово-політичних. Тому час від часу на різних рівнях керівництво КНР висловлює свої думки та пропозиції щодо врегулювання конфлікту. Більше того, з огляду на важливість і складність ситуації використовує своїх союзників для підсилювання позицій. Зокрема, 23 травня уряди Бразилії та Китаю уклали угоду про врегулювання війни між Росією та Україною, виступаючи за політичні переговори для досягнення миру. З Києвом щодо цього «мирного плану» не консультувалися. Згодом китайське Міністерство закордонних справ заявило, що спільний з Бразилією план схвально оцінили понад 110 країн

(URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4719977-druzi-myru-chy-kapituliatsii-yak-kytai-khoche-zavershyty-viinu-v-ukraini>).

Треба зауважити, що це вже не перша така ініціатива. Раніше китайське керівництво вже озвучувало наявність мирного плану, який спиратиметься на міжнародне право та має враховувати територіальну цілісність України, але до реальних кроків так і не доходило. До того ж Китай продовжував співробітництво з РФ і не підтримував санкцій, накладених на Росію через агресію. На думку спостерігачів, саме Китай є чи не головним партнером, завдяки якому РФ зберігає здатність продовжувати цю війну проти України.

Отже, Китай, з одного боку, зацікавлений у завершенні війни, яка заважає зовнішній торгівлі та зменшує таким чином доходи, а з іншого – не бажає поразки Росії, яка може стати негативним прикладом, що завадить власним зазіханням Китаю на Тайвань. Тому Пекін намагається знайти своє місце в пошуках виходу з війни з найбільшими для себе преференціями. Черговим майданчиком для просування своїх планів Китай обрав Генеральну Асамблею ООН. Тепер Китай заходить з іншого боку – і знову за участі Бразилії. Китай 27 вересня оголосив про намір створити платформу «Друзі миру», у рамках якої країни сприятимуть «політичному врегулюванню» війни в Україні, яку в КНР упевнено називають «кризою». Китайський міністр закордонних справ Ван Ї на зустрічі з головним спеціальним радником Президента Бразилії С. Аморімом заявив, що до ініціативи доєднуються Пакистан та інші «країни-однодумці» з Глобального Півдня. «“Друзі миру” – це не закрита група, а відкрита платформа, вона не прагне конкуренції та конфронтації, а веде інклюзивний діалог. “Друзі миру” були створені заради миру й повинні вітатися міжнародною спільнотою», – заявив Ван Ї (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4719977-druzi-myru-chy-kapituliatsii-yak-kytai-khoche-zavershyty-viinu-v-ukraini>).

На думку спостерігачів, Китай користується нагодою та намагається досягнути одразу декілька цілей. По-перше, залишатися в порядку денному світової політики, у якій російсько-українська війна перебуває в центрі уваги. По-друге, продовжувати інтеграцію Глобального Півдня під своїм крилом як альтернативи Заходу й основи свого впливу у світі. По-третє, захист своїх інтересів і відстоювання власного варіанта завершення російсько-української війни, який убезпечить Росію від краху та збереже її під контролем КНР. Зокрема, міністр закордонних справ Китаю Ван Ї під час засідання Ради Безпеки ООН заявив, що позиція Китаю щодо врегулювання війни РФ проти України полягає в тому, щоб негайно припинити вогонь і сісти за стіл переговорів, а також утриматися від санкцій. Тобто не йдеться про вивід військ, звільнення територій, компенсацію збитків, покарання воєнних злочинців тощо. І не випадково серед основних пунктів – зняття санкцій як умова миру, що допоможе Китаю розв'язати економічні проблеми сьогодні та буде певною гарантією на майбутнє, коли вже сам Китай намагатиметься утнути щось подібне.

Треба зауважити, що проголошенню цього плану на Генеральній Асамблеї передувала підготовча робота. Зокрема, 28 серпня спеціальний представник уряду Китаю у справах Євразії Л. Хуей закликав якомога більше країн схвалити його «мирний план» щодо України. Президент Південно-Африканської Республіки (ПАР) С. Рамафоса 3 вересня заявив, що підтримує «мирний план» з урегулювання російсько-української війни, запропонований Китаєм і Бразилією. Водночас Л. да Сілва заявив, що для його держави «важливо бути осторонь» війни в Україні. За його словами, Бразилія залишатиметься нейтральною стосовно «конфлікту». Президент Бразилії Л. да Сілва під час відкриття засідання Генасамблеї ООН 24 вересня просував серед країн-учасників китайсько-бразильський «мирний план» (URL: <https://espresso.tv/svit-ukrainskiy-uryad-poshiriv-sered-diplomativ-list-iz-zaklikom-ne-pidtrimuvati-mirniy-plan-kitayu-politico>).

Активне залучення Бразилії до просування цього плану, на думку спостерігачів, продиктоване намаганням Китаю продемонструвати світу згуртованість країн Глобального Півдня, наявність певного консенсусу, що є запорукою єдності й підтвердженням взаємовигідного співробітництва в рамках цього неформального об'єднання країн, які пов'язані між собою колоніальним минулим і мають триматися разом проти диктату Заходу. Зокрема, китайсько-бразильська пропозиція закликає до деескалації ситуації та відновлення прямого діалогу, не вимагаючи від Росії відступу. На думку Китаю, Росія та Україна мають негайно припинити бойові дії, сісти за стіл перемовин й утриматися від санкцій та економічного тиску проти однієї зі сторін конфлікту. Ван Ї підкреслив неприпустимість робити мішенями цивільне населення, а також такі об'єкти, як АЕС та критичну інфраструктуру. Китай вважає необхідним «утриматися від перетікання кризи» на світову економіку та закликає не зловживати односторонніми санкціями, які обмежують діяльність бізнесу. Дипломат заявив, що Китай не є частиною війни, а натомість підштовхує сторони до перемовин і використовує для цього «човникову дипломатію» (URL: <https://meta.ua/uk/news/politics/212312-sibiga-ta-siyarto-proveli-peregovori-u-budapeshti>).

Отже, риторика «мирного плану» в китайсько-бразильській редакції уникає прямих визначень щодо винуватця війни, воєнних злочинів, заявляє про цивільне населення чи захист інфраструктури, не вказуючи на того, хто вже протягом десяти років цілеспрямовано здійснює злочини проти цивільного населення, а третій рік широкомасштабної війни щодня руйнує українські міста та економіку, убиває людей.

Проте політика продовжує переважати, тому Китай та Бразилія 27 вересня провели на полях Генеральної Асамблеї ООН міжнародну нараду для обговорення своїх пропозицій щодо мирного врегулювання війни в Україні. За даними агентства «Reuters», у зустрічі взяли участь 17 країн, зокрема Бразилія, Китай, Індонезія, ПАР, Туреччина. Як передає видання «Українська правда» з посиланням на угорські ЗМІ, до ініціативи також має намір

приєднатися Угорщина, уряд якої не бере участі у військовій допомозі Україні та підтримує дружні відносини з Росією. Китай і Бразилія мають намір створити платформу під назвою «Друзі за мир», учасники якої підтримують її мирні ініціативи. Міністр закордонних справ Китаю Ван Ї повідомив, що учасники наради погодилися з необхідністю запобігти ескалації війни та уникнути застосування зброї масового ураження або ударів по атомних електростанціях, повідомляє Reuters. «Росія та Україна – це сусіди, яких не можна віддалити один від одного, тому згода між ними – це єдиний реалістичний варіант», – заявив Ван Ї. Радник Президента Бразилії С. Аморім повідомив, що 10 країн Глобального Півдня, включаючи Індонезію, ПАР і Туреччину, підтримали комюніке на основі «мирного плану» із шести пунктів, запропонованого Бразилією та Китаєм у травні. За словами С. Аморіма, країни продовжать співпрацю в рамках ініціативи «Друзі за мир» (URL: <https://mind.ua/news/20279503-kitaj-i-braziliya-zibrali-zustrich-v-oon-dlya-obgovorennya-svogo-mirnogo-planu-shchodo-ukrayini>).

Реакція України на чергові «мирні» ініціативи, на думку спостерігачів, була цілком очікуваною – різко негативною. Зокрема, уряд України надав дипломатам, що зібралися на Генеральній Асамблеї ООН у Нью-Йорку, лист. Politico з посиланням на лист, який є в його розпорядженні, повідомляє: «В українському документі йдеться, що Пекін прагне заручитися міжнародною підтримкою, аби закінчити війну в Україні на вигідних для РФ умовах. Зазначено, що “мирний план” КНР має на меті “врахувати інтереси кожної держави”, аби “запобігти програшу” Кремля. Відповідно до листа, Пекін планує заручитися підтримкою близько 20 країн, аби сформувати якусь “основну групу”, що в майбутньому зможе швидко збільшитися й охопити країни Африки, Азії та Латинської Америки» (URL: <https://espreso.tv/svit-ukrainskiy-uryad-poshiriv-sered-diplomativ-list-iz-zaklikom-ne-pidtrimuvati-mirniy-plan-kitayu-politico>).

У свою чергу Президент України В. Зеленський розкритикував цей план, назвавши його деструктивним. На його думку, ініціатива, яка не узгоджена з Києвом, відповідає інтересам Росії. В. Зеленський зазначив, що план було запропоновано без належної поваги до територіальної цілісності України, про яку часто говорять Китай та Бразилія. «Як можна пропонувати свою ініціативу, нічого в нас не запитавши? А Росія підключається і каже: “Ми підтримуємо цю ініціативу”. Ми ж не дурні. Навіщо цей театр?» – запитав Президент (URL: <https://mind.ua/news/20279503-kitaj-i-braziliya-zibrali-zustrich-v-oon-dlya-obgovorennya-svogo-mirnogo-planu-shchodo-ukrayini>).

Певне занепокоєння викликає той факт, що певну прихильність щодо ініціативи Бразилії та Китаю, крім країн Глобального Півдня, виявляють і деякі європейські країни. Зокрема, цілком прогнозованою була реакція Угорщини, яка протягом останніх років послідовно і всупереч загальній позиції європейських країн намагається підтримувати Росію, продовжує контакти на найвищому рівні та просуває проросійські наративи. Зокрема,

міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто в коментарі угорській агенції «МТІ» заявив: «Є велика більшість країн, які виступають за мир, і до них належить Угорщина. Але мало європейських країн входять до цієї групи... Країни Заходу лише підживлюють війну та ухвалюють рішення, що погіршують ситуацію». Він заявив, що Угорщина приєднається до ініціативи, яку створюють Китай і Бразилія для просування свого плану припинення війни в Україні. П. Сійярто наголосив, що «там загалом вже 15 країн-учасниць», зокрема Туреччина, Казахстан, Саудівська Аравія, Мексика, Замбія, Кенія. «Ініціатори зустрічі вирішили запросити туди три європейські держави – нас, Угорщину, Францію та Швейцарію. Меседж цієї зустрічі – розв'язання війни в Україні неможливо досягнути на полі бою. Війну в Україні можна завершити тільки шляхом переговорів. І чим швидше вони розпочнуться, то більше життів можна буде врятувати, тим меншою буде загроза ескалації та нові руйнування», – зазначив П. Сійярто (URL: <https://trueua.info/news/druzi-miru-v-ukraini-ugortshina-doluchitsya-do-iniciativi-kitayu-ta-brazilii>).

Отже, будь-яка людина, що так чи інакше відстежує російську пропаганду, може знайти її співзвучність з висловами угорського міністра. Саме такі меседжі: «Захід прагне продовжувати цю війну», «Україна відмовляється сідати за стіл переговорів», «Війну треба закінчувати зараз і на досягнутих лініях розмежування», «Продовження війни лише збільшує жертви» тощо постійно лунають на російських пропагандистських каналах. Проте і російські пропагандисти, і різноманітні «миротворці», які ініціюють різноманітні «мирні плани», не згадують двох вирішальних моментів: а) хто розпочав війну? б) хто може її завершити в одну мить – віддавши наказ про вивід військ з окупованих територій.

З огляду на це, цілком справедливими були оцінки Президента України В. Зеленського, виголошені під час виступу на дебатах Генасамблеї ООН. «Коли дехто пропонує альтернативні та половинчасті плани врегулювання – так звані набори принципів, – це не лише ігнорує інтереси та страждання українців, яких війна торкнулася найбільше, це не лише ігнорує реальність, а й дає Путіну політичний простір для продовження війни та тиску на світ з метою підкорити собі більше країн... Коли китайсько-бразильський дует намагається перетворитися на хор голосів – з кимось у Європі, з кимось в Африці, який стверджує щось альтернативне повному та справедливому миру, то виникає запитання: у чому справжній інтерес? Усі повинні розуміти, що за рахунок України своєї влади не зміцниш. Я хочу миру для свого народу – справжнього та справедливого миру. І я прошу вашої підтримки – від усіх народів світу. Ми не ділимо світ. Я прошу вас про те саме – не поділяйте світ. Будьте єдиними націями, і це принесе мир», – звернувся Президент України В. Зеленський до інших країн (URL: <https://trueua.info/news/vi-dopomagayete-putinu-u-vijni-zelenskij-zhorstko-zvernuvsya-do-brazilii-ta-kitayu>).

Проте, незважаючи на рішучу позицію України й непохитність підтримки з боку абсолютної більшості країн сталої демократії, абсолютно неочікуваною виявилася позиція Швейцарії, яка підтримала «мирний план» Китаю та Бразилії. І це попри те що там немає посилання на Статут ООН і не згадується територіальна цілісність України. Про це заявив представник зовнішньополітичного відомства Швейцарії Н. Бідо. Ініціатива важлива, оскільки вона пропонує альтернативу войовничим виступам, які пролунали як з українського, так і з російського боку в ООН, назначив Н. Бідо. Публікуючи ініціативу, Швейцарія вказала на важливість відсутності посилання на Статут ООН (URL: <https://trueua.info/news/vijna-v-ukraini-shveycariya-pidtrimala-mirnij-plan-kitayu-ta-brazilii>).

У Міністерстві закордонних справ України заявили, що розчаровані інформацією щодо рішення Швейцарії. «Ми не можемо зрозуміти логіки такого рішення. Адже спільно з Швейцарською Конфедерацією ми організували I Глобальний саміт миру 15–16 червня в Бюргенштоці, у якому взяли участь представники 100 країн і міжнародних інституцій. Наші країни продовжують активно співпрацювати над збільшенням кількості підписантів підсумкового комюніке цього саміту. Швейцарія бере участь у тематичних конференціях з конкретних пунктів “Формули миру”, метою яких є підготовка спільної мирної рамки для відновлення всеохоплюючого, справедливого і сталого миру для України», – наголосили в повідомленні МЗС. МЗС закликала Швейцарію та всі країни, які підтримують міжнародне право й Статут ООН, не брати участі в таких «мирних ініціативах», адже вони можуть лише ускладнити процес досягнення справедливого миру для України. «Ті ініціативи, які не визнають факту неспровокованої збройної агресії Росії проти України, прирівнюють жертву та агресора, пропонують деескалацію за рахунок суверенітету й територій України, не можуть бути підтримані Україною», – підсумували в повідомленні (URL: <https://www.unian.ua/world/u-mzs-rozcharovani-rishennyam-shveycariji-pidtrimati-mirnij-plan-kitayu-ta-braziliji-12771660.html>).

Експертне середовище також долучилося до обговорення ініціатив Бразилії й Китаю та подій, що почали розгортатися навколо. Зокрема, в ефірі Freedom експерт аналітичного центру «Об’єднана Україна» І. Попов наголосив: «У бразильсько-китайському “мирному плані” жодних гарантій не передбачено. Тобто там пропонується заморозити війну, а ось розморозити її Російська Федерація зможе в будь-який момент. І це ключовий момент, чому Україна та багато західних країн критикують бразильсько-китайську ініціативу» (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/china/kitay-stvoryue-dlya-rf-vikno-mozhlivostey-schob-zahopiti-vsyu-ukrainu-742941.html>).

Отже, у разі впровадження подібних планів Україна отримує черговий папірець на кшталт Будапештського меморандуму. Разом з тим І. Попов нагадав, що радник Президента Бразилії Л. Да Сільви раніше заявляв про нібито 100 підписів на підтримку ініціативи. Однак на сьогодні в ООН

говориться про бажання зібрати підписи 20 країн Глобального Півдня. Це свідчить про те, що навіть країни, які раніше вагалися, бачать, що план не знаходить підтримки, підсумував експерт (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/china/kitay-stvoryue-dlya-rf-vikno-mozhливostey-schob-zahopiti-vsyu-ukrainu-742941.html>).

У свою чергу радник глави Офісу Президента М. Подоляк заявив, що «мирні ініціативи» мають «капітулянський характер». «Немає ніяких “друзів миру”. Це “друзі капітуляції”. Вони пропонують ці всі “мирні ініціативи”, які виключно базуються на концепції РФ. Тобто давайте негайно припинимо війну, залишимо РФ на окупованих територіях і не дамо РФ програти війну», – наголосив він в ефірі телемарафону (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4719977-druzi-myru-chy-kapitulatsii-yak-kytai-khoche-zavershyty-viinu-v-ukraini>).

Крім того, деякі експерти звертають увагу на те, що виникнення різноманітних мирних ініціатив викликано активною позицією України на дипломатичному фронті. Зокрема, спостерігачі вказують на успіхи в просуванні української позиції на міжнародних майданчиках, що, скоріше, викликає занепокоєння країн, які прагнуть отримати певні політичні дивіденди в процесі завершення російсько-української війни.

Так, політолог В. Портніков у блозі для «Радіо Свобода» зазначає, що Пекін намагається створити іншу платформу діалогу поруч із платформою Саміту миру. «І запропонувати альтернативу країнам Глобального Півдня, які, з одного боку, хотіли б продекларувати свою миролюбність, а з іншого – не бажають псувати відносини з Росією та Китаєм. І такий підхід може спрацювати – хай навіть підхід Китаю і Бразилії Президент України критикує з трибуни сесії Генеральної Асамблеї ООН. Щоб світ сприймав і Росію, і Україну як нерозсудливих розбишак, яким просто треба допомогти знайти конструктивний рецепт миру. І, звісно, цю формулу мають виписати посередники, а не хтось із розбишак. Ось вам і форум миру!» (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4719977-druzi-myru-chy-kapitulatsii-yak-kytai-khoche-zavershyty-viinu-v-ukraini>).

Позицію щодо створення альтернативного треку для українського Саміту миру підтримує й голова Центру аналізу та стратегій І. Чаленко. Він упевнений, що Китай і далі змагатиметься з Україною щодо «мирного плану». Однак Україна не повинна переривати спроби комунікації з країною, яка має реальний вплив на Російську Федерацію. «Зараз справді відбувається геополітичне суперництво. Але для України зараз головне використовувати всі можливі інструменти для того, щоб наблизити закінчення війни. Я думаю, що і зустріч глави українського МЗС з Ван Ї допоможе наблизитися до цього, і можлива зустріч Президента України В. Зеленського із Сі Цзіньпінем. Тому все одно необхідно боротися в цьому напрямі», – наголошує І. Чаленко (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4719977-druzi-myru-chy-kapitulatsii-yak-kytai-khoche-zavershyty-viinu-v-ukraini>).

Отже, «мирний план» Бразилії та Китаю це реальність, яку українські дипломати й керівництво країни мають сприйняти. Більше того, країни – автори плану, що прагнуть реалізувати свої геополітичні інтереси, скоріше, намагатимуться просувати його на всіх доступних майданчиках і спробують розширити коло «Друзів миру». Проте навіть за наявності очікуваної підтримки цього плану з боку Угорщини чи не очікуваної підтримки з боку Швейцарії Україні своє робити – рухатися наміченим шляхом, продовжувати роботу з консолідації підтримки й налагодження відносин з країнами Глобального Півдня, розвивати співробітництво з партнерами по цілому світу, активно відстоювати власну позицію на міжнародній арені. Рішуча позиція України, висловлена Президентом України В. Зеленським та всіма членами української делегації на полях Генеральної Асамблеї ООН, є прикладом успішності такої роботи.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Техніко-економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та в Україні в умовах повномасштабної війни

(Продовження. Початок у № 17)

Технічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та Україні. Авіація

Попри широке використання БПЛА в нинішній повномасштабній російсько-українській війні в бойових діях доволі широко застосовується також традиційна авіація – літаки та гелікоптери. Причому Росія переважає Україну в кількісних і вочевидь якісних характеристиках парку такої техніки загалом, оскільки має більше новітніх зразків літаків та гелікоптерів. До останнього часу Україна компенсувала поважний вік своєї військової авіації, представленої ще радянськими літаками та гелікоптерами, її модернізацією з використанням новітніх технологій, насамперед західних. Улітку 2024 р. в Україну почали надходити модернізовані перші американські багатоцільові винищувачі четвертого покоління F-16.

Загалом, інтенсивність використання авіації в бойових діях доволі висока, особливо Росією. Хоча воюючі сторони почали обережніше застосовувати свою авіацію. Наприклад, як зазначається на сайті «Defense Express», «в умовах повномасштабної війни РФ проти України роль вертольотів на полі бою доволі неочікувано звузилася до “насіпання” по ворогу некерованими реактивними снарядами з кабрування, на що вплинули два значні фактори». Ідеться, «зокрема, про щільність засобів протиповітряної оборони, яка примушує буквально притискатися до землі

армійську авіацію обох сторін, та про засилля безпілотників різних типів на полі бою... За підрахунками ІІСС, російські окупанти на полі бою в Україні втратили орієнтовно 40 % від наявної кількості ударних вертольотів Ка-52. Що, у свою чергу, стало окремою ілюстрацією, наскільки збузилася роль бойових гелікоптерів в умовах повномасштабної війни Росії проти нашої країни».

Але з іншої сторони, «...ті самі росіяни пішли на інтеграцію керованих ракет ЛМУР, вони ж “Ізделіє 305” або Х-39 на деякі варіанти Ка-52 та Мі-28 з тим, щоб збільшити дальність удару цих гелікоптерів та заодно максимально вивести їх із зони ураження засобів армійської ППО наших військ. Крім того, російські окупанти також намагаються вдосконалювати тактику використання ударних вертольотів на полі бою з тим, щоб мінімізувати можливі втрати та збільшити ефективність використання».

У цьому ракурсі для України та країн Заходу проговорюються такі варіанти. Для початку – інтеграція далекобійних керованих ракет з тим, щоб збільшити дальність удару для вертольотів. Також серед можливих варіантів – «ув'язка» в єдине ціле гелікоптерів та безпілотників з тим, «щоб за рахунок ефекту синергії збільшити результативність використання обох видів озброєння». На думку згаданих вище фахівців, ця проблема полягає «навіть не в характеристиках сучасних вертольотів, а у тому, як їх використовуватимуть на полі бою» (URL: https://defence-ua.com/army_and_war/jak_perevaga_droniv_ta_zrk_voroga_mozhut_zminiti_vikoristannja_vertolotiv_u_suchasnij_vijni-16072.html).

Аналогічні проблемам із застосуванням гелікоптерів у нинішній повномасштабній російсько-українській війні виникли також проблеми із застосуванням літаків. Щоправда, з деякими корективами на бойові та експлуатаційні відмінності між цими видами авіаційної техніки. Судячи з повідомлень з відкритих джерел, нині безпосередньо в бойових діях усе-таки застосування літаків скоротилося менше, ніж гелікоптерів. Це пов'язано з тим, що літаки можуть бути носіями керованих авіабомб, ракет більшої дальності, ніж гелікоптери, і виконувати функції протиповітряної, особливо протиракетної оборони.

Хоча останнім часом українські гелікоптери почали використовуватися для збивання БПЛА типу «Шахед», що летять високо. Дрони виявляються радаром протиповітряної оборони (ППО), а вертоліт Мі-8 може летіти поруч, поки бортовий стрілець стріляє по ньому з кулемета. Вертольоти Мі-24 також використовуються для цієї мети, збиваючи дрони за допомогою 23-мм гармати (URL: <https://expres.online/podrobisi/zsu-vigadali-novu-uspishnu-skhemu-yak-zbivati-shakhedi-forbes>).

Водночас для збереження авіаційної військової техніки разом з активними засобами ППО використовується також пасивні засоби їх оборони – укриття, маскування, макети техніки. Причому таку тактику пасивної оборони використовують не лише Повітряні сили, а й усі Сили оборони України. Так, на початку липня 2024 р. український інформаційний простір,

до речі, з подання російських пропагандистів, наповнився повідомленнями, які поширювали й деякі народні депутати, про ураження російськими балістичними ракетами «Іскандер» українських літаків на аеродромах у Миргороді, Кривому Розі та на Одещині, а також зенітно-ракетного комплексу «Patriot».

Однак командувач Повітряних сил М. Олещук тоді заявив: «Особовим складом Повітряних сил успішно проведено заходи з пасивної оборони! Дякую всім, хто допомагає з якісними макетами літаків та ЗРК. У ворога стало менше “іскандерів”, а макети ще підвезуть. Зберігайте спокій і єдність! Ворог підступний, але ми – сильніші!» (URL: <https://weukraine.tv/novyny/urovitrjanikh-silakh-sprostovali-zajavu-pro-znishchennja-zrk-patriot>). Зі свого боку представник Повітряних сил ЗСУ полковник Ю. Ігнат зазначив, що ворог витрачає до 4 млн дол. для пуску однієї ракети «Іскандер». Макет коштує до 25 тис. дол., що значно дешевше, ніж один «Іскандер». Якщо говорити про «Кинджал», то ракета такого типу коштує до 500 млн грн (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3892303-pusk-iskandera-kostue-do-4-miljoniv-a-znisenij-nim-maket-tehniki-do-25-tisac-ignat.html>).

Про згадані вище зміни у використанні бойової авіації в нинішній російсько-українській війні свідчить також аналіз даних Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати Росії. Так, протягом першого року повномасштабної війни (24 лютого 2022 р. – 24 лютого 2023 р.) Силами оборони України було знищено 299 російських літаків і 287 російських гелікоптерів, протягом другого року цієї війни – 41 літак і 38 гелікоптерів, а за перші шість місяців третього року повномасштабної війни – 27 літаків і лише 3 гелікоптери збройних сил Росії. Загалом значне зменшення нових втрат російських літаків і меншою мірою гелікоптерів припадає на осінь 2022 р., коли Росія почала змінювати свою воєнну стратегію, переходячи від невдалого бліц-кригу до війни на виснаження.

Загалом же нинішній етап використання бойової авіації в цій війні пов'язаний, з одного боку, з очікуваними змінами в парку бойової авіації України, насамперед через надходження американських багатоцільових винищувачів четвертого покоління F-16, а з іншого – реакцією Росії на такі зміни. Цілком очевидно, що не лише Україна, а тепер і Росія при використанні в цій війні своєї бойової авіації змушена більше уваги приділяти загрозам її втрат. Адже цикл виробництва нових бойових літаків і гелікоптерів не лише дуже витратний, а й до того ж вельми тривалий.

Противітряна оборона

Від самого початку повномасштабної російської агресії практика використання засобів противітряної оборони (ППО) продемонструвала своє виключне значення цього роду військ для перебігу всієї російсько-української війни. Причому роль ППО особливо наочно проявилася в протистоянні української противітряної оборони російським авіаракетним

атакам. У динаміці цього протистояння відображаються не лише технічні, а й економічні його аспекти, що обумовлено такими чинниками.

На початку повномасштабного воєнного вторгнення Росія, зробивши ставку на стратегію бліц-кригу, прагнула використати свої переваги в повітряному просторі, широко використовуючи для цього наявні в неї ресурси авіації та ракетних військ. При цьому росіяни, скоріше, недостатньо турбувалися щодо посилення протиповітряного захисту власних збройних сил. Результатом такої стратегії, як зазначалося вище, стали вельми значні втрати російських військ, у тому числі в авіації, та їх відступ під тиском ЗСУ з півночі України, Харківщини та Херсонщини.

Згодом, з переходом до стратегії війни на виснаження, Росія змінила свою тактику повітряних атак України, зробивши акцент на використання ударних повітряних дронів-камікадзе та крилатих і балістичних ракет різної дальності. Зокрема, перший випадок збиття протиповітряною обороною на території України дрона-камікадзе іранського виробництва «Shahed-136» було зафіксовано 13 вересня 2022 р. у районі м. Куп'янськ Харківської області

(URL: https://censor.net/ua/news/3374768/zsu_znyschyly_vje_223_dronykamikadze_shahed136_povitryani_syly). З того часу обсяги застосування російськими військами безпілотників і ракет для ударів по Україні постійно зростало.

У відповідь на російську агресію Україна, завдяки поставкам засобів ППО від своїх міжнародних партнерів, збільшувала потужності власної протиповітряної оборони. При цьому вирішувалися питання оптимізації бойового застосування засобів ППО, відповідно до їхніх технічних характеристик – з метою якомога ефективнішого ураження російських ударних дронів, крилатих і балістичних ракет. Наприклад, досвід бойової роботи Сил оборони України засвідчив, що німецька зенітна гармата «Гепард», попри скептичні висловлювання деяких вітчизняних оглядачів ЗМІ щодо віку її розробки та прийняття на озброєння, виявилася вельми ефективною для знищення російських ударних безпілотників типу «Шахед». Американський зенітно-ракетний комплекс «Patriot» добре збиває гучно розрекламовані свого часу російським президентом гіперзвукові аеробалістичні ракети Х-47 М2, відомі як «Кинджал».

По суті, в Україні за умов повномасштабної війни (а не військових навчань) проводиться практична перевірка можливостей різних систем ППО, насамперед держав-членів НАТО, протидіяти сучасним ударним БПЛА та крилатим і балістичним ракетами виробництва Росії, Ірану та Північної Кореї. У контексті політичних обговорень вірогідності воєнного конфлікту між Росією та НАТО така практична перевірка озброєнь і воєнної техніки є особливо цінною для сторін потенційного конфлікту.

Недарма росіяни посилено полюють на деякі західні системи ППО. Крім американського зенітно-ракетного комплексу «Patriot», до цієї категорії відноситься й німецький ЗРК «IRIS-T», який отримав високу оцінку українських військових. До речі, у середині серпня цього року телеканал

«Звезда», пов'язаний з Міністерством оборони РФ, оприлюднив відео, у якому, відповідно до заяви російських пропагандистів, показано удар балістичною ракетою «Іскандер-М» по ЗРК «IRIS-T ЗСУ» в Сумській області. Однак експерт BILD з аналізу відкритих даних Ю. Рьопке вважає, що об'єкт, який став ціллю загарбників, дуже схожий на муляж. «По-перше, так званий IRIS-T самотньо стоїть на узліссі, навколо не видно жодного солдата. По-друге, після прямого влучання немає полум'я або розривів – у справжньому комплексі ППО здетонували б боєприпаси й паливо. По-третє, після потужного удару установка зовні практично не змінилася», – обґрунтовує Ю. Рьопке свою позицію (URL: <https://www.unian.ua/war/rosiyski-okupanti-zavdali-udaru-po-mulyazhu-iris-t-bild-video-12732144.html>).

Таким чином, засоби ППО в цій війні не лише захищають сухопутні війська від авіаракетних атак, а й самі стають об'єктами полювання з боку противника. Причому інтенсивність такого полювання протягом цієї повномасштабної війни зростає. Про це свідчать, зокрема, дані Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати Росії. Зокрема, протягом першого року повномасштабної війни Силами оборони України було знищено 247 російських засобів ППО, протягом другого року – 684 засоби ППО, а за перші 6 місяців третього року – уже 437 засобів ППО Збройних сил Росії.

Зі свого боку, вітчизняне видання «Слово і діло» на базі аналізу відкритих джерел інформації станом на 31 липня 2024 р. представило деякі економічні аспекти протиборства української протиповітряної оборони з атаками російських ракет й ударних дронів. Зокрема, у цьому ЗМІ зазначається, що «Росія витрачає сотні мільйонів доларів на масовані удари по Україні ракетами та дронами. При цьому вартість відбиття цих атак також дуже висока, враховуючи, які системи протиповітряної оборони зараз стоять на озброєнні ЗСУ. Якщо йдеться, наприклад, про знищення “шахедів”, то фінансові збитки України перевищують збитки Росії від їх запуску». Наголошується, що «тут Україна також перебуває в економічно не вигідному становищі – один з російських безпілотників “Шахед” коштує набагато дешевше, ніж системи протиповітряної оборони, необхідні для його нейтралізації».

При цьому повідомляється, що «найдорожча система ППО, яка є на озброєнні України, – американський зенітно-ракетний комплекс “Patriot”. Вартість цілого ЗРК може досягати мільярда доларів, а одна ракета коштує близько 3,7 млн дол. Перша європейська протиракетна система великої дальності, розроблена Францією та Італією, SAMP/T коштує 500 млн дол. за батарею. Одна ракета Aster-30 для системи коштує 2 млн доларів. Ракета AIM-9X (“повітря – повітря”) для норвезького зенітного ракетного комплексу середньої дальності NASAMS може коштувати близько 1,1 млн дол. Ракета класу “повітря – повітря” AMRAAM 120 трохи дешевша – 900 тис. дол. Вартість німецького комплексу IRIS-T становить близько 140–180 млн євро. Одна ракета класу “повітря – повітря” коштує близько 900 тисяч дол.

Вартість ракети до переносного зенітного ракетного комплексу “Stinger” перевищує 480 тис. дол. Американський зенітний ракетний комплекс середнього радіусу дії MIM-23 “Hawk” коштує 30 млн дол., а ракета до нього – 250 тис. дол. Ракета до ЗРК малої дальності “Shorad Aspide” коштує понад 100 тис. дол. Найдешевше коштують ракети для американського ЗРК “Vampire”, призначеного для боротьби з безпілотниками, – 30 тис. дол.» (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/07/31/infografika/bezpeka/skilky-koshuyut-rakety-system-ppo-yaki-zakryvayut-nebo-ukrayiny>).

Водночас треба наголосити, що наведена вище вартість озброєнь і військової техніки є не просто ціною їх продажу, а відображає обсяги та величину часового періоду витрат різних ресурсів у циклі виробництва відповідної продукції. Тобто відносно вища вартість того чи того виду озброєнь і військової техніки означає, як правило, потребу у відповідно більших обсягах ресурсів протягом тривалішого періоду часу. Детальніше на цьому питанні ми зупинимося під час аналізу економічних аспектів розвитку військово-промислового комплексу у світі та в Україні.

Ракети та артилерія

Як засвідчив перебіг повномасштабної російсько-української війни, ракетні війська та артилерія на сьогодні залишаються одним з ключових засобів ведення успішних бойових дій. При цьому від самого початку повномасштабного воєнного вторгнення Росія намагається використовувати свої переваги саме в ракетному озброєнні для досягнення поставлених нею цілей цієї війни. Для цього Росія атакує Україну широким спектром крилатих і балістичних ракет повітряного, наземного та морського базування.

Це проявляється не лише в кількості застосованих Росією ракет, а і в деяких змінах якісного характеру. Так, непрямым свідченням про динаміку застосування Росією ракет у війні проти України є дані Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати Росії. Зокрема, протягом першого року повномасштабної війни Силами оборони України було знищено 873 російські крилаті ракети, протягом другого року – 1 тис. 032, за перші 6 місяців третього року – 539 російських крилатих ракет. Аналіз наведених статистичних даних і повідомлень ЗМІ дає підстави припускати, що протягом третього року повномасштабної російсько-української війни Росія планує застосувати проти України не меншу, а більшу кількість ракет, ніж протягом другого року війни.

Для атак на різні об'єкти в Україні Росія постійно маневрує з використанням різних типів ракет. Зокрема, як засвідчила практика бойових дій, вельми ефективними для ураження противника на малих і середніх дистанціях є балістичні ракети, наприклад «іскандери». Їх надзвичайно складно перехопити засобами ППО, оскільки часовий проміжок від запуску ракети до враження цілі дуже короткий.

Але зтяжний характер російсько-українській війни обумовив велику потребу російської армії в таких ракетах. Саме тому Росія для посилення

своїх сухопутних операцій у російсько-українській війні, починаючи з літа 2022 р., для стрільби по наземних цілях доволі широко використовує переобладнані відповідним чином ракети для зенітно-ракетних комплексів С-300 і меншою мірою С-400, яких у неї є великий запас. Причому російська армія не надто високу їх точність компенсувала збільшенням кількості запущених ракет. Вочевидь тому для поповнення своїх запасів балістичних ракет малого й середнього радіусу дії Росія досягла відповідних домовленостей на міждержавному рівні і вже отримує подібні ракети з Північної Кореї та Ірану.

Водночас, як зазначається в розвідувальному звіті Міністерства оборони Великої Британії, «поставлені Іраном балістичні ракети ближньої дії Fath-360 посилять здатність Росії завдати високоточних ударів по українських військових або об'єктах цивільної інфраструктури поблизу лінії фронту, ...також дасть змогу Росії зберегти більшу частину свого потенціалу далекого радіусу дії для використання проти цілей, розташованих углибині України»

(URL: https://censor.net/ua/news/3509724/iranski_rakety_posylyat_zdatnist_rf_zavdavaty_udariv_po_obyektah_poblyzu_liniyi_frontu).

Поряд зі згаданими вище ракетами Росія в повномасштабній війні проти України використала і більш сучасну ракету наземного базування «Циркон». Хоча значно менше, ніж ракети С-300 і навіть балістичні та крилаті «іскандери». «Циркон» – є «гіперзвуковою ракетною, яка може підтримувати постійну гіперзвукову швидкість». Фахівці вказують, що ближче до землі швидкість ракети «Циркон» уже не є гіперзвуковою, хоча й надвисокою – аж у 4,5 Маха. «Це означає, що з моменту виявлення ракети та оголошення тривоги війська мають лише лічені хвилини! (“Циркон” долітає до Одеси, Херсона чи Миколаєва за 1 хв, до Запоріжжя чи Дніпра – за 2,5 хв, до Києва – за 5–6 хв)» (URL: <https://armyinform.com.ua/2024/05/01/gur-providomyv-kilkist-u-rosiyi-raket-czyrkon-oniks-kalibr-ta-h-69>).

Утім, як засвідчив аналіз бойової частини однієї з двох гіперзвукових ракет ЗМ22 «Циркон», збитих під час атаки на Київ 25 березня 2024 р., «бойова могутність ЗМ22 “Циркон” з умовно 150-кілограмовою бойовою частиною знаходиться значно нижче можливостей таких ракет, як Х-47 «Кинджал», оціночна вага бойової частини – 500 кг, крилатих ракет типу Х-101, Х-555, “Калібр” з вагою бойової частини в близько 400 кг, та менша за вагу БЧ “Онікс” з 300 кг. Найближчий відповідник – категорія протикорабельних ракет Х-31 зі 150 кг та Х-35 зі 135 кг. Водночас вага бойової частини напряму впливає на тип корабля, який вона може потопити. У випадку такої ваги ідеться про 4500–5000 т водозаміщення. Тобто про кораблі класу корвет, а не фрегат чи есмінець, не те що авіаносець, водозаміщення якого становить під 100 тис. т» (URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/bojova_chastina_tsirkona_rozkrila_najbilshu_aferu_min_oboroni_rf_z_bezporadnoju_rozrobkoju-14862.html). «Більше того, перехоплення “Циркону” комплексом “Patriot” РАС3 або “SAMP/T” означає

його безпорадність перед найнижчим сегментом ПРО в країнах НАТО, не говорячи про можливість прорвати потужнішу систему протиракетної оборони ТНААД» (URL: https://defence-ua.com/news/jak_najnovishij_rosijskij_tsirkon_vse_odno_provaliv_svoju_golovnu_zadachu_zaradi_jakoji_i_stvorjuvavsja-14847.html).

Також російські агресори для ракетних ударів по об'єктах більш віддалених від фронту бойових дій та особливо в глибинних районах України застосовують ракети повітряного й морського базування. Саме такі ракети найширше представлено в наведеній вище статистиці Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати Росії. До першої категорії російських ракет, яка широко використовується у війні в Україні, належить, наприклад, доволі нова ракета Х-101 – стратегічна крилата ракета класу «повітря – земля» з використанням технологій зниження радіолокаційної помітності. Вона вперше була використана в бойових умовах у 2015 р. під час російської інтервенції в Сирії. Носіями ракет є стратегічні бомбардувальники Ту-95. Саме цією ракетою було вражено дитячу лікарню Охматдит у Києві. Крім того, росіяни обстрілюють Україну ракетами повітряного базування більш старих моделей.

У війні проти України російське командування покладало великі надії на балістичну ракету повітряного базування Х-47М2 «Кинджал». Але загалом цей вид ракет через їх дефіцитність і високу вартість використовуються не так часто. Хоча інтенсивність застосування «кінджалів» зростає. За інформацією з відкритих джерел, у 2022 р. по об'єктах в Україні російські загарбники випустили до 11 таких ракет, у 2023 р. – 45, лише в січні – червні 2024 р. – 47 «кінджалів» (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/07/08/infografika/bezpeka/yak-chasto-rosiya-bye-po-ukrayini-hiperzvukovumu-raketamy-kyndzhal>). Утім, після того як в Україні з'явилися зенітно-ракетні комплекси «Patriot» і «SAMP/T», результативність застосування ракет Х-47М2 «Кинджал» для російських окупантів значно зменшилася.

Стосовно ж застосування Росією проти України ракет морського базування, то ще «наприкінці березня 2024 р. начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України генерал-лейтенант К. Буданов спрогнозував активізацію використання противником крилатих ракет “Калібр”» (URL: <https://armyinform.com.ua/2024/05/01/gur-povidomyv-kilkist-u-rosiyi-raket-czyrkon-oniks-kalibr-ta-h-69>).

Утім, цей прогноз, схоже, не виправдовується. Так, зі свого боку А. Клименко, керівник Інституту стратегічних чорноморських досліджень, не виключає, що зменшення інтенсивності обстрілів з моря може бути пов'язане з проблемами виробництва та нестачею ракет морського базування «Калібр». «За 12 місяців 2023 р. близько 245 од. ракет “Калібр” було випущено з кораблів Чорноморського флоту по території України. За перші 4 місяці цього року – 15. Можна перемножити: 3 на 15 – це 45 і порівняти з цифрою 245. Тобто в них якісь великі проблеми із цими корабельними ракетами і

проблеми з їх кількістю, скоріше. Є інформація про те, що з виробництвом цих ракет, у яких, як у будь-якій російській ракеті, купа електроніки західного виробництва, є теж якісь проблеми», – зазначає він (URL: https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rosiya-vtratyla-svoje-panuvannya-u-chornomu-mori/33096758.html?utm_source=onesignal&utm_medium=pr-msg&utm_campaign=2024-09-11).

Водночас аналіз перебігу російських ракетних атак у процесі повномасштабної російсько-української війни дає підстави вважати, що нині в Україні, крім вирішення завдань оборони нашої держави, по суті, також відпрацьовуються сценарії й тактика масштабного застосування ракетної зброї та захисту від неї на випадок імовірного збройного конфлікту Росії з НАТО, які, власне, і є зацікавленими в такому практичному дослідженні сторонами.

Зі свого боку, Сили оборони України в боротьбі з російським агресором використовують ракетне озброєння як іноземного (США, Велика Британія, Франція), так і вітчизняного виробництва. Зокрема, наприкінці серпня 2024 р. деякі ЗМІ зазначали, що «Україна вже має на озброєнні балістичні ракети, зокрема радянські комплекси “Точка-У” з дальністю до 120 км, а також американські АТАСМС, які можуть досягати цілей на відстані до 300 км. Проте Білий дім не дозволяє використовувати АТАСМС по території Росії, що підвищує актуальність створення власної балістичної ракети для України» (URL: <https://noworries.news/rozkryti-tehnicni-harakterystyky-ukrayinskoji-balistychnoyi-rakety-shho-vrazhaye-czili-na-vidstani-500-km/#>).

При цьому «від початку повномасштабної війни в Україні Сили оборони успішно використовують українську розробку Р-360 “Нептун”. Раніше керівник Центру військово-правових досліджень О. Мусієнко розповідав, що для ефективної боротьби з російською авіацією та нанесення ударів по ворожих аеродромах Україна може працювати над комплексом “Сапсан” (в експортному варіанті “Трім-2”). Він розроблявся ще до початку повномасштабного вторгнення РФ та унікальний тим, що може бути використаний для запуску ракет по наземних цілях, як система ППО, і навіть для запуску протикорабельних ракет» (URL: <https://www.unian.ua/weapons/raketna-programa-ukrajini-ne-obmezhuetsya-neptunom-v-defence-express-rozkryli-podrobici-12725043.html>). Президент України В. Зеленський 24 серпня повідомив, що «Сили оборони вперше застосували українську далекобійну ракету-дрон “Паляниця” по військовій цілі на території тимчасово окупованого Росією Кримського півострова в серпні цього року» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/2/7473049>).

Утім, позитивно оцінюючи озвучені вітчизняні розробки у сфері ракетного озброєння, деякі оглядачі цілком обґрунтовано наголошують, що питання саме в кількості такого озброєння, щоб можна було ефективно завдавати ударів по силах і ресурсах держави-агресора

(URL: https://24tv.ua/ukrayinskoyu-raketoyu-neptun-uzhe-zavdavali-udariv-pokurshhini_n2624388). Адже, попри фактор таємничості щодо тих чи інших вітчизняних ракетних програм, поки Україна дуже сильно поступається Росії за масштабами ракетних атак на об'єкти на території противника.

Водночас на розвиток ситуації безпосередньо на лінії російсько-українського фронту разом з реактивними системами залпового вогню (РСЗВ) надзвичайно великий вплив справляє застосування ствольної артилерії. Про динаміку використання ствольної артилерії та РСЗВ у нинішній російсько-українській війні свідчить, наприклад, аналіз даних Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати Росії. Так, протягом першого року повномасштабної війни Силами оборони України було виведено з ладу 2 тис. 363 російські артилерійські системи та 474 російські РСЗВ, протягом другого року – 7 тис. 589 російських артилерійських систем і 525 російських РСЗВ, за перші 6 місяців третього року – 7 тис. 397 артилерійських систем і 170 РСЗВ збройних сил Росії.

При цьому треба наголосити, що у випадку з артилерійськими системами та РСЗВ бойові втрати цих видів озброєнь не завжди є безповоротними, тобто їх знищенням. Якщо ж уражену техніку відновлюють, вона згодом знову починає функціонувати, на відміну від ураженої (збитої) ракети, наприклад. Це приводить до повторного обліку втрат противника. З іншого боку, наведене вище стрімке зростання бойових втрат російської артилерії свідчить про посилення інтенсивності її використання загалом. Навіть з поправкою на вірогідний повторний облік. Що ж стосується втрат РСЗВ, то, мабуть, росіяни стали активнішими у своєму намаганні зберегти зазначену техніку на полі бою.

Водночас, з урахуванням повідомлень з відкритих джерел, можна говорити про посилення інтенсивності використання ствольної артилерії та РСЗВ і з української сторони. При цьому треба зазначити, що значна частина такого озброєння в Сил оборони України має іноземне походження. Зокрема, перевірку на полі бою російсько-української війни вже пройшли самохідні артилерійські установки (САУ) вироблені в Польщі (Krab), Словаччині (Zuzana), Франції (Caesar), Німеччині (Panzerhaubitze/PzH-2000), Швеції (Archer). При цьому, наприклад, багатоцільова шведська САУ «Арчер» отримала надзвичайно високі оцінки українських військовослужбовців (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/archer-sau-viyna/32809588.html>).

Також на полі бою пройшла перевірку та отримала високі оцінки українських військовослужбовців вітчизняна САУ «Богдана». Загалом висока мобільність самохідних артилерійських установок надає їм великі переваги в контрбатареїній боротьбі з БПЛА противника порівняно з артилерійськими системами, які переміщуються автомобільним транспортом. Те, що згадані вище САУ, які є сучасними автоматизованими гарматами, фактично проходять перевірку в реальних бойових умовах, а не просто на військових навчаннях, надає їхнім виробникам унікальну можливість удосконалення

своєї продукції та підвищення її конкурентоспроможності на ринку озброєнь і військової техніки.

Однак найпоширенішими на російсько-українському фронті є буксирувальна ствольна артилерія. Через свою меншу маневреність, порівняно із САУ, ці артилерійські системи частіше вражаються противником. Але буксирувальна ствольна артилерія за своєю конструкцією простіша за самохідні артилерійські установки, а отже, дешевша, часто використовує простіші боєприпаси. Тому її легше відновити у випадку некритичних пошкоджень, легше забезпечити боєприпасами, вона вимагає в основному менш кваліфікованого обслуговуючого персоналу, порівняно із самохідними артилерійськими установками. До того ж у повномасштабній російсько-українській війні з обох боків використовується буксирувальна ствольна артилерія з накопичених раніше запасів, що дає змогу швидше компенсувати втрати.

Під час бойових дій протиборчі сторони велику увагу приділяють удосконаленню використання реактивних систем залпового вогню та водночас організації ефективної протидії їм. У цьому контексті варто згадати про динаміку ефективності ЗСУ американської РСЗВ «HIMARS», яка була особливо високою на початковій стадії її застосування, а згодом, якщо виходити з повідомлень ЗМІ, дещо знизилася. Детальніше ми на цьому питанні зупинимося далі.

Водночас росіяни, як свідчать повідомлення з відкритих джерел інформації, особливу ставку роблять на застосування важких вогнеметних систем, оснащених запалювальними й термобаричними боєприпасами. Насамперед ідеться про ТОС-1А «Солнцепьок», яка вельми сильно дошкуляє українським військовослужбовцям. Утім, «у мережі опубліковано відеозапис бойової роботи екіпажу вогнеметної системи “Сівалка-ВМ8” українського виробництва», яка «використовує термобаричні боєприпаси та призначена для знищення живої сили ворога на позиціях і в укриттях». Вона компактна і встановлюється на будь-який колісний транспорт (URL: https://censor.net/ua/video_news/3509467/ukrayinska_zbroya).

Як видно з наведеного вище, розпочата Росією повномасштабна війна проти України надає виробникам ракетних та артилерійських систем потужні стимули для вдосконалення структури свого виробництва.

Бронетехніка

Під час повномасштабної російсько-української війни воюючими сторонами вносилися значні корективи у використання бронетехніки на полі бою. В основному це пов'язано, як зазначалося вище, з масовим застосуванням з обох сторін розвідувальних та ударних безпілотних літальних апаратів.

«Як пише The Wall Street Journal, колись танки були королями поля бою. Але дешеві дрони можуть вмити перетворити їх на грудку металу. Це стало причиною того, що сторони стали економніше застосовувати танки. У

відповідь на нові загрози армії додають у танки технологію виявлення та захисту від безпілотників, а також вивчають зміни в конструкції, щоб зробити важку броньовану техніку більш маневреною. Тактика бою вже змінюється, а уроки з України інтегруються в навчання... Переосмислення майбутнього бронетехніки – ознака того, як дрони змінюють форму війни. Адаптація танків до епохи БПЛА життєво важлива, якщо західні армії хочуть зберегти свою перевагу у звичайних війнах. Танки вже адаптувалися до літаків та протитанкових ракет. На черзі безпілотники». При цьому «танки більш уразливі для безпілотників, ніж інша бронетехніка, через їхні величезні розміри та великі вежі, верхня частина яких має тонку броню. Танкова гармата також не пристосована для збивання безпілотників, а машини зазвичай несуть лише 30–40 снарядів» (URL: <https://www.unian.ua/weapons/vidpracyuvati-i-vtekti-deshevi-bezpilotniki-peremagayut-tanki-na-fronti-v-ukrajini-wsj-12756123.html>).

Водночас про динаміку та певною мірою тактику використання бронетехніки в нинішній російсько-українській війні свідчить, наприклад, аналіз даних Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати Росії. Зокрема, протягом першого року повномасштабної війни Силами оборони України було виведено з ладу 3 тис. 363 російські танки та 6 тис. 600 російських бойових броньованих машин (ББМ), протягом другого року – 3 тис. 171 російський танк і 5 тис. 825 російських бойових броньованих машин, за перші 6 місяців третього року повномасштабної війни – 2 тис. 008 танків і 4 тис. 195 бойових броньованих машин Збройних сил Росії.

Причому деяке скорочення втрат російської бронетехніки на другому році повномасштабної війни є, мабуть, наслідком певних змін у тактиці росіян на полі бою, які зменшили частоту пересування своєї бронетехніки в складі великих колон. Адже, як засвідчив досвід першого року війни, саме великі колони російської військової техніки були зручним об'єктом ураження для Сил оборони України. Водночас чітка статистична тенденція до зростання втрат російської бронетехніки на третьому році повномасштабної війни явно свідчить про вдосконалення всього комплексу засобів враження ворожої бронетехніки в Сил оборони України. Утім, аналогічні засоби ураження бронетехніки мають і російські збройні сили.

Тому, наприклад, компанія «Метінвест» у межах ініціативи «Сталевий фронт» Р. Ахметова виготовляє захисні екрани від ворожих дронів для танків радянського зразка, американських M1 Abrams і для БМП «Bradley». Цей проєкт розпочався «з виробництва захисних екранів для радянських танків Т-64 і Т-72. Екрани повністю закривають башту, моторний відсік, а також щілини, у які може залетіти дрон і знерухомити танк або заклинити башту. Це впливає на його боєздатність та можливість евакуюватися з поля бою, а отже, і на життя екіпажу. Згодом виявилось, що й американські бойові машини, надані Україні, так само беззахисні перед ворожими дронами», – поінформував операційний директор групи «Метінвест» О. Мироненко. За його словами, це спільна робота з бійцями, які надають зворотний зв'язок,

що дає змогу вдосконалювати конструкції (URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/amerikantsi-ne-mali-dosvidu-jak-zakhishchati-tanki-vid-droniv-ukrajina-pokazala-rozrobku-dlja-abrams-ta-bradley-1007847.html>).

Також, за словами військових, захист від дронів, наприклад танків «Leopard», шляхом обладнання техніки спеціальними конструкціями та встановлення засобів РЕБ здійснюють і безпосередньо в бойових підрозділах ЗСУ, тобто своїми силами на фронті (URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajinskiy-ekipazh-rozpoviv-pro-nimeckiy-leopard-te-chogo-ne-znali-navit-inozemci-12681846.html>).

Таким чином, перебіг бойових дій на фронті не лише продемонстрував вразливість сучасної бронетехніки й поставив на порядок денний проблему вдосконалення її застосування на полі бою, а й запропонував деякі шляхи розв'язання цих проблем, у тому числі в частині внесення певних змін у роботу підприємств військово-промислового комплексу.

Військово-морські сили

Як зазначають оглядачі деяких ЗМІ, «на початку повномасштабного вторгнення Росія поставила перед Чорноморським флотом чотири ключові завдання: блокада українського узбережжя, морська десантна операція, підтримка сухопутних військ на приморському напрямку та завдання ракетних ударів по території України. Проте через 2,5 роки Україні вдалося не лише розблокувати зерновий коридор, а й змусити Чорноморський флот тікати з Криму та переховуватися в Новоросійську». Провалилася й десантна операція росіян. Адже «війна на морі – це комплекс спецоперацій, зокрема проти берегової військової інфраструктури. Більшість атак по території півострова Крим були спрямовані саме в райони зосередження берегових ракетних комплексів, радарів і систем ППО Росії. І саме знищення цієї інфраструктури дає змогу ЗСУ підходити ближче до Криму та вражати кораблі Чорноморського флоту Росії. За понад два роки війни Чорноморський флот РФ втратив 30 % свого бойового ядра. Боездатними залишаються близько 60 бойових кораблів і катерів, а також 150 суден забезпечення» (URL: https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rosiya-vtratyla-svoje-ranuvannya-u-chornomu-mori/33096758.html?utm_source=onesignal&utm_medium=pn-msg&utm_campaign=2024-09-11).

Зі свого боку заступник командувача Об'єднаного командування сил НАТО в Норфолку (штат Вірджинія, США) контрадмірал Т. Генрі визнав, що «успішний досвід України щодо знищення значної частини Чорноморського флоту РФ шляхом ефективного застосування морських дронів та інших технологій є предметом вивчення з боку країн НАТО в контексті розвитку сучасної тактики бойових дій на морі» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3880075-nato-vivcae-dosvid-ukraini-v-cornomu-mori-sob-adaptuvatisa-dozmin-sucasnogo-bou-admiral.html>).

Водночас треба згадати, що до повномасштабного російського воєнного вторгнення Україна замовила в Туреччині два корвети класу Ada. «Корвети типу Ada є сучасними кораблями прибережної зони, які мають можливості протичовнових операцій та патрулювання у відкритому морі з широким використанням у конструкції принципів стелс-технології». Перший з них, корвет «Іван Мазепа», спустили на воду в жовтні 2022 р., другий, «Гетьман Іван Виговський», – у серпні 2024 р. Але через повномасштабне вторгнення Росії в Україну відправку корветів замовнику було відтерміновано. При цьому речник Військово-Морських сил ЗСУ капітан 3-го рангу Д. Плетенчук поінформував, що «системи озброєння на українському корветі збільшено на 50 % від серійної моделі. Ці зміни внесено з урахуванням бойового досвіду вже цієї війни на морі. Протикорабельні системи озброєння, які ми встановлюємо, уже успішно показали себе в бойовому застосуванні. Також враховано необхідність боротьби з морськими та повітряними дронами. Безпосередньо корвет теж є носієм дронів» (URL: <https://novynarnia.com/2024/08/09/pid-chas-budivnyctva-korvet-klasu-ada-vdoskonalyly-dlya-ukrayiny-vrahovuyuchy-nash-dosvid-vms-na-mori-shho-bude-novogo>).

Загалом досвід повномасштабної російсько-української війни наочно продемонстрував вразливість військово-морського флоту при його базуванні в так званих закритих морях, одним з яких і є Чорне море. До речі, до цієї ж категорії належать Балтійське та Червоне моря. Закриті моря не мають безпосереднього виходу до світового океану або мають невеликий вихід (наприклад, Гібралтарська протока). Вони оточені суходолом, тобто мають велику берегову лінію, іноді майже по всьому їх периметру, де можуть розміщуватися різноманітні засоби для ураження військово-морських сил. Тому видається цілком логічним, що досвід повномасштабної російсько-української війни приведе до значних коректив у використанні військово-морського флоту як такого в морях закритого типу. Це, у свою чергу, може істотно вплинути на розвиток військово-промислового комплексу певних держав.

Боєприпаси

Як засвідчив перебіг повномасштабної російсько-української війни, якісні характеристики боєприпасів і належне забезпечення ними відіграють виключну роль у досягненні цілей воюючих сторін. Причому прийнята Росією у війні з Україною стратегія війни на виснаження потребує величезної кількості боєприпасів. Про це йдеться у звіті розвідки Міністерства оборони Великої Британії, опублікованому 24 липня цього року. До того ж, як свідчить перебіг війни, для досягнення своїх цілей російські війська роблять ставку саме на масовані обстріли артилерією, ударними дронами, керованими авіабомбами (КАБ) та ракетами.

Причому, наприклад, масовим застосуванням більш простих артилерійських боєприпасів росіяни прагнули компенсувати їхню точність.

Така тактика потребує дуже великої кількості боєприпасів. Для вирішення цього завдання існує кілька шляхів. Якщо на початку повномасштабної війни Росія робила ставку насамперед на використання наявних у неї запасів боєприпасів, то перехід до стратегії війни на виснаження обумовив необхідність значного нарощування обсягів поточного виробництва боєприпасів, що Росія й зробила. Однак цих обсягів виявилось замало для реалізації прийнятої росіянами тактики бойових дій. І для подолання цього дефіциту Росія вдалася до імпорту боєприпасів.

Зокрема, міністр оборони Південної Кореї Шин Вон Сік зазначив в інтерв'ю японській газеті «Yomiuri Shimbun», що, «за даними південнокорейської сторони, станом на 15 липня 2024 р. серед вантажів, доставлених до Росії з Північної Кореї, були контейнери, які можуть вмістити близько 5,2 млн артилерійських снарядів, а також десятки балістичних ракет малої дальності» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/postachannya-zbroji-v-rosiyu-kndr-peredala-vzhe-ponad-5-milyoniv-snaryadiv-50437088.html>). Керівник Головного управління розвідки Міністерства оборони України К. Буданов у свою чергу на 20-й щорічній зустрічі YES у Києві 13–14 вересня заявив, що «КНДР з великим відривом лідирує в переліку постачальників Росії озброєння, особливо серйозною проблемою є постачання боєприпасів». Також «він додав, що величезна проблема також керовані авіабомби. Виробництво їх збільшено, не буду нікого лякати, у кілька разів, скажімо так» (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1013850.html>).

Зі свого боку Головнокомандувач ЗСУ О. Сирський в інтерв'ю CNN на початку вересня поточного року повідомив, що в росіян є перевага в авіації, ракетах, артилерії, людях, танках, БМП, а також у кількості боєприпасів, які витрачаються ними на фронті. Утім останнім часом Силам оборони України вдалося скоротити різницю в застосуванні боєприпасів на фронті з росіянами. «Пропорція фактично один до двох, один до двох із половиною. Рік тому ця цифра була один до десяти, один до шести. Ми компенсуємо цю різницю безпілотними системами. Ми постійно працюємо над їх удосконаленням, підвищенням ефективності, удосконаленням системи контролю, способів і методів використання. Ми намагаємося максимізувати нашу технічну перевагу над противником, щоб компенсувати його чисельну перевагу», – уточнив О. Сирський (URL: <https://edition.cnn.com/2024/09/08/europe/amanpour-general-oleksandr-syrskiy-interview-read-transcript-intl/index.html>).

Водночас аналіз інформації з відкритих джерел щодо виробництва та імпорту боєприпасів Росією свідчить, що такі імпортні поставки дають змогу російським збройним силам істотно нарощувати обсяги застосування боєприпасів на лінії фронту. Зокрема, згідно з представленими в ЗМІ даними Генерального штабу ЗСУ, у серпні – вересні 2023 р. російські Збройні сили на фронті робили понад 20 тис. артилерійських пострілів на день, тоді як ЗСУ – близько 13 тис. пострілів/день, а пропорція у використанні артилерійських

снарядів становила 2:1 на користь росіян. У жовтні – грудні 2023 р. росіяни витратили на фронті вже понад 30 тис. артилерійських снарядів на день і пропорція із ЗСУ за цим показником становила вже 3:1 на їх користь. У січні – травні 2024 р. російські війська наростили застосування артилерійських снарядів на фронті до понад 70 тис. шт./день і пропорція із ЗСУ за цим показником становила вже 7:1 на їх користь. Утім, у червні – серпні 2024 р. щоденне застосування Збройними силами Росії на фронті скоротилося до 45 тис. артилерійських снарядів на день і пропорція із ЗСУ за цим показником становила 3:1 на користь росіян (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/spivvidnoshennya-snaryadiv-u-zsu-i-rosiyan-sirskiy-rozpoviv-yak-vono-zminilosya-50449365.html>).

Як зазначалося вище, саме в першій половині 2024 р. Північна Корея поставила до Росії велику кількість артилерійських снарядів і ракет. Утім, зі свого боку, Сили оборони України у 2024 р. нарощували удари по російських складах боєприпасів, що цілком вірогідно призвело до істотного скорочення кількості цих боєприпасів. Зазначені процеси позначилися й на наведеному вище співвідношенні обсягів застосування артилерійських боєприпасів російськими та українськими військовими на лінії фронту.

Водночас можна говорити про істотні відмінності в тактиці використання боєприпасів у бойових діях російськими й українськими військовими. Причому за певних обставин для вирішення бойових завдань можлива, так би мовити, компенсація певних якісних характеристик потрібних боєприпасів за рахунок збільшення обсягів застосування більш простих боєприпасів і навпаки.

Як свідчить аналіз відкритих джерел інформації, російські війська вдаються до диференційованого підходу при використанні боєприпасів. Так, для масованих артилерійських обстрілів і повітряних ударів російські війська використовують насамперед технічно простіші боєприпаси, у тому числі й північнокорейського виробництва. Саме за рахунок таких боєприпасів російські війська досягають згадуваної вище надзвичайно великої переваги над Силами оборони України в кількості застосованих на полі бою артилерійських снарядів. Технічно більш сучасними боєприпасами російські війська завдають ударів по більш важливих, з їхньої точки зору, українських об'єктах.

Зі свого боку, Сили оборони України, як зазначив в інтерв'ю CNN Головнокомандувач ЗСУ О. Сирський, Сили оборони України намагаються максимізувати свою «технічну перевагу над противником, щоб компенсувати його чисельну перевагу». Це стосується і відповідних боєприпасів. Зокрема, ідеться про високоточні боєприпаси західного виробництва, у яких для наведення на ціль застосовується система GPS. Однак після вельми ефективного застосування Силами оборони України таких боєприпасів проти російських військових об'єктів на фронті та в тилу росіяни вжили енергійних заходів для протидії таким атакам за допомогою засобів РЕБ.

Із цього приводу наприкінці травня 2024 р. американські видання «The Washington Post» та «The New York Times» опублікували результати конфіденційних звітів, «згідно з якими виявилось, що через вплив російських засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) в Україні істотно зменшилася ефективність ряду американських високоточних боєприпасів із GPS-наведенням. Зокрема, ішлося про 155-мм снаряди “Excalibur”, точність ураження яких, за даними NYT, за перші вісім місяців 2023 р. впала з 55 до 6 %. Також через вплив російських систем РЕБ погіршувалася точність планерних бомб GLSDB, що запускаються з наземних платформ HIMARS, та корегованих авіабомб JDAM» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/debayraktar-i-chi-efektivniy-bezpilotnik-u-2024-roci-proti-rosiyan-analiz-ekspertiv-50430579.html>).

Однак згодом ЗМІ повідомили, що США здійснили «закупівлю нових ГСН для авіабомб JDAM-ER, які передають Україні. Специфіка цих ГСН полягає в тому, що, коли сигнал GPS пригнічується комплексом РЕБ, авіабомба не падає десь там, а автоматично перемикається на... ураження джерела перешкод», – пояснив військово-політичний оглядач О. Коваленко. Колишній начальник служби зв'язків з громадськістю Повітряних сил Збройних сил України Ю. Ігнат повідомив, що авіація Збройних сил України вийшла на новий рівень застосування коригованих авіаційних бомб (КАБ) у Курській області РФ і б'є «західними авіаційними боєприпасами точно в ціль, на відміну від росіян, у яких бомби не є високоточними» (URL: <https://expres.online/podrobitsi/zsu-viyshli-na-noviy-riven-zastosuvannya-kabiv-ignat-rozkriv-detali>).

Також ЗМІ повідомляли, що «в українських далекобійних дронах використано систему DSMAC, яка є в таких ракетах, як Tomahawk та Storm Shadow. Але вітчизняні розробники розширили її за допомогою сучасних технологій. Ця система дає можливість повністю ігнорувати ворожі засоби РЕБ, орієнтуватися на місцевості та атакувати з надвисокою точністю» (URL: <https://patrioty.org.ua/politic/navedennia-na-tsil-pratsiuie-iak-u-raket-tomahawk-rozkryto-holovnu-perevahu-ukrainskykh-dalekobiinykh-droniv-509098.html>).

Німецький виробник безпілотників «Quantum-Systems», який запустив в Україні завод з виробництва безпілотних комплексів «Vector», зі свого боку, наголошує, що досвід російсько-української війни показав вразливість розвідувальних дронів, які опираються у своїй навігації на супутникову мережу. Як альтернативний варіант ця компанія наразі відпрацьовує технологію оптичної навігації на базі оновленої оптичної станції з інтегрованим програмним забезпеченням, що базується на основі штучного інтелекту AI Receptor (URL: <https://rubryka.com/2024/08/30/bezpilotnyk-vector>).

Отже, як засвідчив перебіг повномасштабної російсько-української війни, якісні та кількісні характеристики використовуваних боєприпасів, з одного боку, і стратегія й тактика воюючих сторін – з іншого, тісно

взаємопов'язані та мають вельми динамічний характер. Водночас розв'язання технічних проблем розвитку збройних сил як таких, які в глобальному плані поставила на порядок денний повномасштабна російсько-української війна, потребують не лише технологічного вдосконалення підприємств зі сфери ВПК, а й розв'язання широкого кола економічних проблем, прямо та опосередковано пов'язаних з поточним функціонуванням і подальшим розвитком військово-промислових комплексів різних держав та їх міжнародних об'єднань.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням Президента Національної академії наук України академіка НАН України А. Загороднього 18 вересня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Першим із доповіддю «Медична хімія у створенні та впровадженні у клінічну практику селективних мішень-орієнтованих лікарських засобів» виступив завідувач лабораторії молекулярної фармакології та медицини відділу біомедицини Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України доктор біологічних наук В. Ларіонов.

Він розповів про актуальні та важливі фундаментальні дослідження щодо створення мішень-орієнтованих лікарських засобів, результати яких мають вагомим прикладне значення. Зокрема, з великої кількості потенційних мішеней значна увага приділяється особливостям будови та функціонування ГАМК-рецепторного комплексу, модуляція активності якого контролює роботу багатьох інших пов'язаних систем, а порушення його функції асоційоване з різними психічними розладами. Прикладами успішного вивчення взаємозв'язку між структурою та активністю лігандів-модуляторів ГАМК-рецепторного комплексу серед похідних 1,4-бенздіазепіну є створення низки ефективних лікарських засобів (феназепаму, гідазепаму, левана), кожен з яких має оригінальний фармакологічний спектр та з успіхом застосовується у клінічній практиці.

В обговоренні доповіді виступили директор ДУ «Інститут фармакології та токсикології Національної академії медичних наук України» доктор біологічних наук О. Ядловський, завідувач кафедри фізичної хімії Київського національного університету імені Тараса Шевченка член-кореспондент НАН України І. Фрицький, академік-секретар Відділення хімії НАН України академік НАН України М. Картель та директор Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України академік НАН України В. Кузьмін.

Далі з доповіддю «Фемтосекундна лазерно-індукована генерація нано-/мікроструктур: технологія та застосування» виступив доктор філософії

доцент кафедри прикладної фізики та наноматеріалознавства Інституту прикладної математики та фундаментальних наук Національного університету «Львівська політехніка», директор наукового департаменту компанії «НовіНано Лаб» Я. Гніліцький.

Він розповів про унікальні технології обробки поверхні матеріалів з використанням випромінювання фемтосекундних лазерів. Створені технології є екологічними, швидкими, не потребують витратних матеріалів, а також мають значний потенціал подальшого розвитку та практичного застосування у промисловості, медицині, в галузі оборони і безпеки тощо.

В обговоренні доповіді виступили засновник і директор Інституту наноматеріалів Е. Д. Дрекеля, професор кафедри матеріалознавства та інженерії Університету Дрекеля Ю. Гогоці, завідувач відділення травматології та ортопедії Чернівецької лікарні швидкої медичної допомоги Д. Яким'юк, завідувач відділу водневих технологій та матеріалів альтернативної енергетики Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України академік НАН України І. Завалій, академік-секретар Відділення матеріалознавства НАН України, директор Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона академік НАН України І. Кривцун та директор Інституту економіки та прогнозування академік НАН України В. Геєць.

Наостанок Президія розглянула кадрові та поточні питання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 18.09*).

За участі представників Секретаріату ЮНЕСКО, Національної академії наук України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства закордонних справ України і працівників Постійного представництва України при ЮНЕСКО 19 вересня 2024 р. відбулася чергова онлайн-зустріч у межах обговорення майбутнього Плану дій для України у сфері науки.

На 39-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, що відбулася 2017 р., було затверджено основоположний документ «Рекомендації про науку та наукових дослідників», в якому визнається важливе значення науки для загального добробуту, а також зазначається, що наука має бути відкритою та безпечною для дослідників, які працюють у цій сфері, а отже, безпека науковців важлива для наукових досліджень і наукового прогресу. Проте в останні роки науковці дедалі частіше стикаються з багатофакторними загрозами, спричиненими, серед іншого, умовами, в яких вони опинилися. З огляду на це, одним із рішень 42-ї Сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, що відбулась у листопаді 2023 р., було запропоновано заснувати нову Програму щодо свободи та безпеки науковців. За підсумками низки попередніх консультацій, ініційованих Нідерландами, до розгляду на 219-й сесії Виконавчої ради ЮНЕСКО у березні 2024 р. Секретаріат ЮНЕСКО

запропонував проєкт концептуального документа «Заклик до дій щодо свободи та безпеки науковців». До складу держав-співавторів увійшла й Україна, надавши пропозиції та доповнення, зокрема щодо посилення зусиль для захисту і збереження сектору науки в умовах війн, конфліктів та інших надзвичайних ситуацій, включно з науковцями, вимушено переміщеними за таких обставин, а також визначення конкретних дій у цьому напрямі в межах ЮНЕСКО.

На початку 2024 р. для забезпечення регулярної комунікації між експертами і науковими радниками, а також для розроблення та впровадження ініціатив, які сприятимуть імплементації державами-членами Рекомендацій про науку та наукових дослідників (2017 р.), було створено Керівний комітет з питань свободи та безпеки науковців, що працює під егідою сектору науки Секретаріату ЮНЕСКО. Науковців академії у складі комітету представляють голова Донецького наукового центру НАН України та МОН України член-кореспондент НАН України В. Устименко і керівник Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України кандидат юридичних наук А. Санченко.

Водночас у березні 2024 р. в штаб-квартирі ЮНЕСКО академік НАН України С. Довгий представив доповідь «Аналіз збитків, спричинених воєнними діями науковій сфері України, та їхні наслідки», підготовлену Малою академією наук України. За підсумками цієї презентації Секретаріат ЮНЕСКО підготував проєкти плану для виконання рекомендацій, що містяться у цій доповіді, та плану дій для України у сфері науки. Передбачається, що проєкт плану дій буде представлено на Симпозіумі з презентації актуалізованої доповіді про стан науки в Україні у жовтні 2024 р. – напередодні розгляду Програми надзвичайної допомоги Україні на 220-й сесії виконради ЮНЕСКО.

Задля обговорення основних параметрів майбутнього плану дій 19 вересня 2024 р. відбулася чергова онлайн-зустріч за участі представників Секретаріату ЮНЕСКО (керівника сектору фундаментальних наук, досліджень, інновацій та інженерії ЮНЕСКО А. Касрі та фахівця сектору соціальних та гуманітарних наук ЮНЕСКО К. Тарараса), Національної академії наук України (президента Центру ЮНЕСКО з наукової освіти «Мала академія наук України» академіка НАН України С. Довгого, голови Донецького наукового центру НАН України та МОН України члена-кореспондента НАН України В. Устименка, керівника Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України кандидата юридичних наук А. Санченко, заступника директора з наукової роботи «Малої академії наук України» доктора технічних наук О. Стрижака, заступника голови Робочої групи НАН України щодо співпраці з ЮНЕСКО кандидата фізико-математичних наук П. Черінька), Міністерства освіти та науки України (державного експерта Директорату розвитку науки О. Заїки),

Міністерства закордонних справ України (першого секретаря Секретаріату Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Н. Крамаревої), Постійного представництва України при ЮНЕСКО (заступника Постійного представника України при ЮНЕСКО М. Мовчана та референта Постійного представництва України при ЮНЕСКО Н. Шакуро).

Представники ЮНЕСКО зазначили, що для допомоги науковим установам України запрацювали спеціальна вебплатформа, що відображає актуальну інформацію з інформаційно-аналітичного порталу, створеного Малою академією наук України для моніторингу шкоди, заподіяної українським науковим установам унаслідок агресії РФ, а також комунікаційна платформа для налагодження й розвитку контактів між ученими.

За підсумками наради узгоджено підходи до формування Плану дій, важливі аспекти, на які варто звернути особливу увагу, строки майбутніх зустрічей та етапи підготовки документа (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 25.09).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Українські науковці і під час війни тримають руку на пульсі суспільних процесів, відстежують зміни масових настроїв. Результати їхньої роботи можна і потрібно враховувати, формуючи адекватну внутрішню політику. То які ж тенденції демонструють результати найновіших соціологічних опитувань? Чи великий потенціал стійкості українців і що про нього свідчить? Чи є консолідованим українське суспільство? Кому найбільше довіряють наші співгромадяни? На ці й інші запитання директор Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Є. Головаха відповів в інтерв'ю порталу «Телеграф».

За словами науковця, на третьому році війни, як і на початку повномасштабного російського вторгнення, гордість є головною емоцією українців, хоч цей показник дещо змінився. «Порівняно з 2022 р., коли гордість за свою країну відчували до 80–90 %, а страх і сум – близько 20 %, зараз гордість усе одно відчують три чверті населення, але страху і суму побільшало на 10 %», – зазначив Є. Головаха. Водночас песимізм і страх, якими супроводжуються думки про майбутнє, не такі виразні. А загалом українці не втрачають надії й оптимізму. Усе це, на думку вченого, засвідчує великий потенціал стійкості нашого суспільства.

Що ж стосується настроїв, то, згідно з даними соціологічних моніторингів Інституту соціології НАН України, у грудні 2022 р. готових терпіти до перемоги, скільки знадобиться, було 69 %, а сьогодні – вже 43 %: «Готових терпіти певний час (але не визначений термін) було 24 %, а зараз 26 %. Не готових терпіти, готових капітулювати, скажімо так, було 5 %, а зараз 14 %. Так, готових терпіти меншає і вже немає такого ентузіазму, який був у 2022 р. Я цей період називаю шоковою ейфорією. Тоді всі позитивні

оцінки зашкалювали, попри всі катастрофи, які переживала країна. Це був результат шоку. Коли людина потрапляє в екстремальну ситуацію, вона знаходить дивовижні ресурси, щоб вийти з неї, відчуває емоційне піднесення. А зараз люди оцінюють ситуацію доволі тверезо. 2024 рік, порівняно з 2022 роком, – це рік суворого реалізму. Та все одно готових терпіти – загалом [близько] 70 %. Зазначу, що динаміка змін цих настроїв у суспільстві може змінитися від однієї позитивної події, і соціологи це фіксують. Якщо будуть позитивні події, то потенціал наш може суттєво зрости. Загалом тут дуже важливий баланс позитиву і негативу. Від цього балансу на фронтах багато в чому залежатимуть оцінки та настрої», – підкреслює вчений. Є. Головаха також нагадав, що українці переважно схиляються до думки про необхідність миру без територіальних поступок. Респондентів, які так вважають, цього року 80 %.

Як пояснює вчений, спершу в людей формуються настрої, а на основі настроїв – ситуативні оцінки: «Якщо ситуативні оцінки не змінюються доволі довго, то починають формуватися переконання. А те, що є вагання у людей з нестійкою системою оцінок, – це нормально. Переважна більшість населення вже має переконання, що Україна має вступати до НАТО і Європейського Союзу. І це є передумовою збереження незалежності й свободи. А 30 % продовжують вагатися, тобто це не абсолютна більшість. Тому потрібно боротися за цих людей, за їхню свідомість, за їхнє розуміння ситуації».

Оцінив соціолог і рівень консолідації українського суспільства: «Згадаймо, консолідація українського суспільства була страшенною проблемою першого десятиліття незалежності. У нас було дві головні лінії розколів. Геополітичні та культурно-лінгвістичні уявлення в різних регіонах були дуже різні. Тобто у нас були конкретні чинники, які заважали стійкій консолідації. Зараз на рівні переважних частин населення регіонів ми ці розбіжності подолали, зокрема і завдяки війні. Щоб лінії потенційних розколів у майбутньому не актуалізувалися, повинні бути програми адаптації і гармонізації людей, які пройшли через більш серйозні стреси. Це і програми залучення їх до бізнеспроектів, програми відновлення житла тощо».

Найбільше українці сьогодні довіряють саме армії, а також волонтерам, підприємцям і церкві (менше – системним політикам і державно-політичним інститутам, передусім судовій і законодавчій гілкам влади). Крім того, за результатами різних щорічних досліджень, 20–30 % уже нині готові йти до армії, щоб захищати Україну. В абсолютних цифрах це 800 тис. громадян. «Якщо буде правильно організована мобілізація, якщо вона буде розумною і будуть створені високі моральні та матеріальні стимули, то і проблем з нею не має бути. Другий момент – і це вже заклик до еліти – треба продемонструвати, що це і вас стосується так само. Що це не війна бідних на захист багатих, а це війна всіх», – наголошує Є. Головаха.

Проаналізувавши процеси у Росії, соціолог спрогнозував, що нинішня російська економічна система витримає не більше двох років, тому українцям потрібно протриматися до 2026 р. «Руйнація російської економіки почнеться

2026 року, і тоді їм буде вже не до України. І не випадково у них у програмі – перемогти Україну до 2026 року. Там економісти це добре розуміють. Навіть ті, які працюють на владу. Тому там і сформульована ціль – у 2026 році закінчити війну перемогою Росії. Ми повинні 2026 рік пережити з перемогою України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.09).

Про погіршення якості атмосферного повітря в Україні та столиці від науковців Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України: причини та наслідки.

Фахівці Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України провели детальне дослідження і виявили головні причини погіршення якості повітря у Києві та Київській області. Основними джерелами задимленості стали пожежі біля с. Лошакова Гута на Чернігівщині та бойові дії на півночі Чернігівської та Сумської областей.

Високі концентрації шкідливих речовин у повітрі в основному були спричинені пожежами в екосистемах. Пожежі, що почалися ще 14–15 вересня і досі продовжують впливати на якість повітря у столиці. Дим від пожеж змішався із забрудненням від антропогенних джерел у Києві, що значно погіршило стан справ. Ситуація, що склалася, багато в чому є наслідком пожеж у екосистемах як за межами міста, так і при перенесенні із більш віддалених осередків у Чернігівській області. Водночас фактично маємо накладання трьох ефектів, відповідно маємо сукупний вплив:

– викидів від пожеж в екосистемах, що поширюються за напрямком вітру й охоплюють Київ;

– викидів від власних антропогенних джерел – автотранспорту та роботи підприємств. Достатньо порівняти NO₂ над осередками пожеж у Чернігівській та Сумській областях та над м. Києвом, щоб зрозуміти різницю і роль від додаткового впливу локальних антропогенних викидів;

– несприятливі погодні умови щодо розсіювання забруднюючих речовин.

Як наслідок, маємо погіршення стану якості атмосферного повітря саме у приземному шарі, особливо у нічні години та вранці. За таких умов та сукупної дії цих трьох факторів можемо спостерігати часту повторюваність незадовільної ситуації з якістю атмосферного повітря у великих містах за останні кілька тижнів.

Супутникові дані демонструють (Terra ресурс FIRMS), що зміна напрямку вітру спричинила перенесення шлейфів диму і до столиці.

Науковцями були використані сучасні супутникові технології для моніторингу повітря та пошуку джерел забруднення. Відповідно, можемо краще зрозуміти природу цих явищ і вплив кліматичних умов на наші міста.

Важливо пам'ятати про вплив погодних умов та антропогенних викидів на якість повітря, а також уважно слідкувати за якістю повітря, особливо в

такі періоди. Детальніше про дослідження та стан повітря можна ознайомитись за посиланням (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.09).

Інтерв'ю директора Інституту демографії та проблем якості життя НАН України академіка НАН України Е. Лібанової.

Що не так з оцінкою ЦРУ по народжуваність в Україні? Що сьогодні найбільше впливає на демографічну ситуацію в Україні? Шанси імміграції в Україну після війни? На ці та інші питання директор Інституту демографії та проблем якості життя НАН України академік НАН України Е. Лібанова відповіла в інтерв'ю інтернет-виданню «Українська правда».

У поточному році в одному із звітів ЦРУ було опубліковано, що Україна наразі має найвищий рівень смертності та найнижчу народжуваність у світі. Такі показники викликають серйозне занепокоєння, однак Е. Лібанова заявила, що ситуація не така критична, як здається на перший погляд. Ситуація з народжуваністю, швидше за все, правдива, згідно з даними ЦРУ, але стосовно високого рівня смертності є запитання. Науковець уточнила: «Що стосується смертності, то тут використаний її загальний коефіцієнт: кількість померлих до загальної чисельності населення. Смертність у нас точно не найвища у світі. Абсолютно точно! Найкращий показник, який ілюструє смертність, і який не залежить від особливостей вікової і статеві структури – середня очікувана тривалість життя. З нею у нас, безумовно, ситуація краща, ніж, скажімо, в Африці чи в більшості азійських країн».

Стосовно питання міграції населення з України, то, на думку науковця, це є найбільшою демографічною проблемою для нашої країни, причому більшою за падіння рівня народжуваності та смертність. За кордон виїжджає значна кількість людей, хоча Е. Лібанова зазначила, що бум міграції завершився у квітні 2022 р. і наразі емігрує значно менше людей. Однак, з іншого боку, є проблема того, чи повернуться українські мігранти назад на Батьківщину. Бо наразі повертаються в основному ті, хто мав в Україні високий соціальний статус і кому є куди повернутись, натомість інші категорії населення повертаються в менших кількостях.

Не оминула Е. Лібанова також і питання імміграції іноземців в Україну після війни. Науковець запевнила, що притік іммігрантів у нашу державу буде лише тоді, коли після війни у нас почнеться активна відбудова країни та повоєнний економічний бум. Стосовно інтеграції іммігрантів в українське суспільство, то вона заявила: «Ми маємо їм дати можливість розвиватися в своєму культурному середовищі, але водночас ми маємо їх навчити нашим цінностям і нашому способу життя. А це – дуже складно і дуже важко. Це проблема влади, бо саме вона має їх учити українській мові, відкривати для них школи, розселяти їх. Я сподіваюся, всі вже розуміють, що компактно іммігрантів у жодному разі селити не можна, як і ВПО. Їх треба розселяти

так, щоб вони перемішувалися з постійним населенням. Інакше нічого доброго з цього не виходить» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 25.09).

Інтерв'ю першого віцепрезидента Національної академії наук України академіка НАН України В. Горбуліна.

Яку роль відіграє Україна в центрі протистояння Росії та НАТО? Яким є єдиний шанс Україні вистояти? Якими є головні завдання для України? На ці та інші питання перший віцепрезидент НАН України академік НАН України В. Горбулін відповів в інтерв'ю телеканалу «Апостроф TV».

Під час розмови науковець розповів про свою нову книгу, написану у співавторстві з журналістом і публіцистом В. Бадраком під назвою «Російська війна проти України. Як нарешті розірвати чотирьохсотрічне замкнене коло», яка нещодавно вийшла у видавництві «Брайт Букс». Передмову до неї написав Головнокомандувач Збройних сил України у 2021–2024 рр., Надзвичайний і Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Великої Британії й Північній Ірландії В. Залужний.

В інтерв'ю В. Горбулін підкреслив, що єдиним шансом у протистоянні з Росією для нашої держави є розвинутий вітчизняний військово-промисловий комплекс, а також розвиток власних військових технологій та озброєння.

Не оминув науковець і питання того, якими є головні завдання України в тому, щоб вистояти у цій війні: «Наша країна зараз є значно сильнішою, ніж було раніше, і якщо ми справимось із трьома задачами, котрі поставлені в цій книзі, а саме: перша задача – це наша мобілізаційна ситуація; друга – це послідовність у поставках нам озброєнь; третє – це вміння використати всіх розумних людей в Україні, які сьогодні можуть створювати найбільш цікаву військову техніку. Окрім цього, нам зараз потрібно вміння відпрацювати можливість спільної роботи із західними фірмами по створенню нових зразків озброєння. І останнім пунктом є повернення до науки, бо я не можу про це не говорити, адже я бачу як багато людей по своїм оборонним дослідженням роблять інститути НАН України, і це серйозна допомога нашим Збройним силам і нашому військово-промислому комплексу» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 23.09).

Дивовижне покоління. Академік І. Неклюдов про енергетику, економіку, тінь Чорнобиля і загадкове «Джерело».

І. Неклюдов (1935–2024) – один з найвидатніших вітчизняних фізиків світового рівня.

Напрями наукових досліджень ученого пов'язані з вирішенням проблем підвищення безпеки та продовження ресурсу роботи блоків атомних

електростанцій України, створенням реакторних матеріалів нового покоління з високою радіаційною стійкістю, ефективним розвитком і використанням сучасних методів ядерної фізики в економіці й індустрії України.

Він теоретично обґрунтував і експериментально підтвердив принципово новий напрям у створенні зміцненого стану матеріалів і виробів із них, який дістав назву «програмне зміцнення».

Ідеться про фізичні механізми радіаційних явищ у матеріалах під час їхнього опромінення, створення науково-технічних засад експресного прогнозування поведінки сталей і сплавів в активних зонах ядерних і майбутніх термоядерних реакторів із використанням математичного моделювання та прискорювачів заряджених частинок.

Понад 35 років І. Неклюдов працював на керівних посадах та, зокрема, на посаді генерального директора Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут».

Сьогодні міркувати про перспективи ядерної енергетики видається дещо дивним, адже країна-терористка, захопивши ЗАЕС, замінувала її і встановила на території станції свою артилерію, звідки стріляє по мирному місту Нікополю.

Але ми пам'ятаємо і трагічний досвід Чорнобиля.

Після бомбардування Хіросіми і Нагасакі дуже скоро міста було відбудовано наново, до них повернулися люди і цілком нормально живуть.

Так ось, під час атомного бомбардування сотні тисяч японців загинули від ударної хвилі, теплового випромінювання, пожеж і падіння будівель. Радіоактивне ураження було невеликим, просто тому що критична маса в бомбах становить десятків кілограмів. А з четвертого блоку ЧАЕС було викинуто 10 т. Зі 190 т палива в реакторі 180 залишилися в саркофазі.

Об'єкт «Укриття» був розрахований на 30 років. І ми знаємо, що «Укриття» – не саркофаг (хоча його образно багато хто так називає), усередині якого перебуває не млява мумія, а страшна «лава», що живе своїм радіоактивним життям. У більш-менш безпечному стані її підтримують складна система охолодження і товстий шар бетону.

На запитання, чи може ця «лава», м'яко кажучи, вийти з-під контролю, І. Неклюдов у 2006 р. відповідав чесно: «Деякі фрагменти даху “Укриття” вже просіли, у стінах з'являються тріщини». Після тривалих дискусій ухвалено проєкт спорудження «Укриття-2», так званого нового безпечного конфайнмента (НБК) – купола-арки, який має додатково накрити наявний саркофаг.

Спеціальна комісія НАН України під головуванням академіка В. Бар'яхтара (до речі, теж харків'янина) ретельно розглядала проєкт «Укриття-2» і внесла низку важливих зауважень і пропозицій.

У ННЦ ХФТІ провели наукові дослідження, спрямовані на перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему. Комплексні дослідження проведено із застосуванням сучасних методів ядерної фізики, фізики високих енергій, радіаційного матеріалознавства,

електронної та металографічної мікроскопії, рентгеноструктурних зйомок тощо. Для реалізації проєкту НБК потрібно було вирішити низку складних технічних завдань. НБК було введено в експлуатацію 10 липня 2019 р.

Причиною ж Чорнобильської катастрофи, на думку академіка І. Неклюдова і його колег із ХФТІ, став людський фактор. «Наука не винна вже тому, що поруч із нами успішно працюють такі самі станції, наприклад, Курська», – свого часу зауважив учений.

Як ніхто інший, І Неклюдов знав мирні атомні технології і був їхнім прихильником. З ініціативи і за активної участі академіка ухвалено державні рішення на Вашингтонському саміті 2010 р. щодо спорудження нового безпечного джерела нейтронів із підкритичною збіркою.

Такого пристрою, як у Харкові, ніхто у світі ще не створював. ННЦ «ХФТІ» під керівництвом академіків І. Неклюдова та І. Карнаухова 2010 р. взявся за проєктування і створення якісно нової ядерної установки «Джерело нейтронів на підкритичній збірці».

Наукові центри міста підготували техніко-економічне обґрунтування, проєкт біологічного захисту основного елемента – джерела нейтронів, комплекс систем контролю та управління установкою.

У США в Аргонській національній лабораторії паралельно з харків'янами працювали їхні колеги: шукали альтернативні варіанти вирішення складних питань, зіставляли, перевіряли на найсучасніших ЕОМ.

Через цю багатогранну унікальність прообраз безпечного джерела нейтронів привернув до себе увагу ядерників світу. Підтримуючи заявлений статус новинки, що народжується, керівники будівництва Великого адронного колайдера у Швейцарії прибули до Харкова, щоб очолити її фінішну збірку.

Ядерна пускова установка «Джерело нейтронів» є унікальною інновацією світового значення, яка за технічними характеристиками не має аналогів у світі. Її промислове використання дасть змогу спалювати широкий спектр радіоактивних елементів і зробить ядерну енергетику безпечною та екологічно чистою.

Це сучасна експериментальна база для наукового супроводу ядерної енергетики України, зокрема подовження термінів експлуатації реакторів АЕС, а також для досліджень з нейтронами в галузі ядерної фізики та енергетики, радіаційної медицини, радіаційного матеріалознавства, виробництва медичних ізотопів. Крім того, сама ядерна установка стане об'єктом досліджень як прототип нових безпечних джерел енергії на базі підкритичних систем.

У перші ж місяці повномасштабного вторгнення ворог націлився знищити харківське «Джерело нейтронів». За даними Офісу Генпрокурора України, у 2022 р. по цьому ядерному об'єкту було завдано 74 удари різними видами зброї, авіабомбами, осколково-фугасними снарядами ствольної артилерії, осколково-фугасними та касетними снарядами реактивних систем залпового вогню «Град», «Ураган», «Смерч» та «Піон». Ці атаки не були

випадковими. За висновками розслідування, політичне та військове керівництво держави-агресора добре знало про існування та розташування цієї ядерної установки.

Наша установка встояла: радіаційний фон в експериментальному залі будівлі ЯПУ «Джерело нейтронів» у межах норми. Але, зрозуміло, що служити на благо науки і суспільства так, як це було задумано під час її запуску, вона під час війни не може.

Офіс Генпрокурора встановив російських військових, винних у скоєнні злочину екоциду, разом зі злочином агресії та воєнними злочинами проти ННЦ ХФТІ. Головний підозрюваний – генерал-полковник, на той момент – діючий командувач Західного військового округу ЗС РФ, який безпосередньо керував знищенням ХФТІ (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.09).

У середині вересня 2024 р. в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України відбулося чергове засідання загальноакадемічного міждисциплінарного семінару у галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології». Із міждисциплінарною доповіддю «Абіогенез. Деталі хімічного етапу еволюції біосфери» виступив професор кафедри органічної хімії хімічного факультету Київського національного університету доктор хімічних наук В. Пивоваренко.

Керівник семінару, заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, завідувач відділу біохімії м'язів цього інституту академік С. Костерін у вступному слові розповів присутнім про наукові інтереси доктора хімічних наук, професора В. Пивоваренка, головне місце серед яких посідає створення багатоканальних флуоресцентних зондів для вивчення будови складних молекул і міжмолекулярних взаємодій у розчинах (зокрема, під його керівництвом розроблено високоселективний зонд для визначення АТФ у водних розчинах). Утім, науковець має власні погляди і на найцікавішу проблему, що стосується фізико-хімічних аспектів абіогенезу та біогенезу. Ідеться про етапи еволюції поверхні й атмосфери Землі, відбір хімічних процесів до біологічних (перехід у послідовності «неорганічні речовини → органічні речовини → макромолекули»), конверсію рацематів у енантімерно чисті системи природного відбору. Академік С. Костерін також зазначив, що черговий доповідач загальноакадемічного семінару є членом Європейської фотохімічної асоціації. Ще – активно викладає: читає студентам курси міждисциплінарних лекцій «Хімія білка», «Хімія ліпідів», «Фізичні методи дослідження природних сполук», які стосуються біохімії та молекулярної біології, та курси лекцій «Механізми органічних реакцій», «Комп'ютери в наукових дослідженнях» тощо. Близько двохсот лекцій доктора хімічних

наук, професора В. Пивоваренка доступні для перегляду на відеоплатформі «Ютуб».

По тому слово було надано доповідачеві. Доктор хімічних наук, професор В. Пивоваренко звернув увагу насамперед на необхідність поглиблення уявлень про еволюцію хімічних процесів у зоні формування Сонячної системи під час акреції, при утворенні планети Земля і подальшому охолодженні її поверхні. Упродовж такої еволюції утворюється цикл фотосинтезу органічних сполук в атмосфері та їхнього терморозпаду на поверхні до газів – складників первинної атмосфери. Він характерний для всіх планет із метановмісною атмосферою та гарячою поверхнею. Охолодження земної кори призводить до накопичення найстабільніших органічних сполук на поверхні, серед яких домінують ароматичні азагетероцикли та вищі вуглеводні.

Під час перетину критичної точки води відбувається масштабна конденсація води з атмосфери й утворюються первинні океани – колоїдні системи органіки у воді. У водному просторі термохімічні цикли еволюціонують з утворенням газів і стабільнішої органіки. Унаслідок охолодження в зоні терморозпаду дедалі більше починають домінувати каталітичні процеси, а позитивний зворотний зв'язок (автокаталіз) призводить до масштабування швидких автокаталітичних циклів і ліквідації неефективних. Швидкість дифузії молекул і відстань дифузії – визначальні в автокаталізі. Як наслідок, еволюція автокаталітичних циклів є найшвидшою у колоїдних системах. Саме колоїди найшвидше еволюціонують (масштабуються найефективніші цикли) й утворюють первинні органічні мікроструктури – пребіонти, які є міцелами з переважним умістом органічних сполук.

Пребіонти в різних ареалах різняться за складом, типом хімічних циклів перетворень, структурою, що є результатом різних умов існування (температури, тиску і складу середовища). Отже, закон природного відбору починає працювати ще в абіогенезі, до утворення біосфери. Вирішальним процесом у переході від пребіонтів до біонтів (живих організмів) є синтез ліпідів, які формують оболонку клітини біонта – цитоплазматичну мембрану. Оболонка зменшує швидкість дифузії, проте суттєво стабілізує внутрішнє середовище утвореної везикули щодо зовнішніх впливів. Склад мембран сучасних термофільних архей – одноклітинних організмів – вказує на хімічні шляхи утворення молекул первинних ліпідів та їхню структуру. Найстабільнішими до зміни зовнішніх впливів виявилися пребіонти, у яких синтезувалися ліпіди і – далі – цитоплазматичні мембрани з них. Саме тому вони заповнили водне середовище. Точкою переходу від абіогенезу до біогенезу слід вважати появу гомохіральних одноклітинних організмів, що містять L-амінокислоти, D-вуглеводи тощо. У дослідях з асиметричного автокаталізу гомохіральний розчин утворюється з рацемічної суміші за лічені дні, проте в еволюції біосфери цей циклічний процес тривав мільйони років. Численні приклади розділення рацематів шляхом кристалізації окремих

енантіомерів є свідченням мікрогетерогенності розчинів і одночасно вказує на причину природного відбору до гомохіральних організмів. Проте і нині поява гомохіральності у біосфері є найменш вивченою загадкою зародження життя.

Отже, цикл фотосинтезу – терморозпаду органіки – зародився ще під час утворення планет Сонячної системи. Унаслідок охолодження поверхні первинної Землі він призвів до накопичення органічних сполук, які утворили міцелярні структури у воді після її конденсації на поверхні. Еволюція циклів фотосинтезу – терморозпаду у водному середовищі – була процесом природного відбору найстабільніших у часі циклів. Зміну відновлювальної атмосфери до окиснювальної (кисневу катастрофу) пережили лише найприспособленіші системи циклічних перетворень, які сьогодні називаються організмами. Оскільки в кисневій атмосфері органічні сполуки не утворюються, їхній фотосинтез відбувається лиш у водному середовищі – в клітинах рослин на поверхні Землі та в океанах. Він є основним шляхом збереження й розвитку біосфери Землі. Решта шляхів – мінорні, підкреслив доктор хімічних наук, професор В. Пивоваренко.

Із запитаннями і в обговоренні доповіді виступили:

– член Президії НАН України, директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік С. Комісаренко;

– заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, завідувач відділу біохімії м'язів цього інституту академік НАН України С. Костерін;

– директор Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України (Одеса) академік В. Кузьмін;

– завідувач кафедри фізики функціональних матеріалів фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка член-кореспондент НАН України М. Куліш;

– завідувач відділу регуляторних механізмів клітини Інституту молекулярної біології і генетики НАН України член-кореспондент НАН України В. Кордюм;

– завідувач лабораторії імунобіології відділу молекулярної імунології Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук, професор Д. Колибо;

– доктор біологічних наук О. Демченко.

Як зауважив академік С. Костерін, аналіз проблеми, якій присвячувалася доповідь, потребує не лише залучення уявлень у термінах закону діючих мас, принципу Ле Шательє – Брауна, термодинамічних потенціалів, а й положень теорії інформації в термінах інформаційної ентропії («ентропії Шеннона»). На завершення керівник семінару подякував доповідачеві та побажав йому подальших великих наукових успіхів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.09*).

У середині вересня 2024 р. в режимі онлайн відбулася IV Всеукраїнська наукова конференція «Синантропізація рослинного покриву України», яку організували Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інститут еволюційної екології НАН України, Ботанічний сад імені академіка О. В. Фоміна Київського національного університету імені Т. Шевченка та Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України. Порівняно з попередніми заходами (конференції з теми «Синантропізація рослинного покриву України» відбуваються кожні шість років, першу було організовано 2006 р.), цьогорічний уперше відбувся під час великої війни в Україні й уперше – у форматі онлайн (включно з уже звичними ботанічними екскурсіями). На додачу, учасники вперше, крім традиційних напрямів досліджень за тематикою конференції, розглядали вплив війни на довкілля (до речі, в Україні на цю проблему ще 100 років тому звернув увагу професор М. Котов у праці «Як вплинула громадянська війна на поширення рослин та тварин на Україні та в Росії»). Збірник матеріалів конференції присвячено українському вченому-ботаніку та викладачу, доктору біологічних наук, професору В.Соломасі (1955–2023), який у різний час працював в Інституті ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Національному науковому центрі «Інститут бджільництва імені П. І. Прокоповича» НААН, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (зокрема, у 1996–2000 рр. завідував кафедрою ботаніки, у 2006–2008 рр. очолював Ботанічний сад імені академіка О. В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка) й Інституті агроєкології та природокористування НААН.

Конференція працювала за такими напрямками:

- синантропна флора, зокрема її інвазійний елемент;
 - синантропна рослинність;
 - синантропізація флори і рослинності об'єктів природно-заповідного фонду;
 - вплив воєнних дій на стан рослинного покриву;
 - роль інтродукційних центрів у синантропізації рослинного покриву;
 - екологічна освіта і популяризація знань про види синантропної флори.
- До заходу долучилося понад 60 учасників із чотирьох країн – України, Польщі, Румунії та Словаччини. Зокрема, представники українських науково-дослідних і природоохоронних інституцій, закладів вищої освіти, а саме:
- Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України;
 - Інституту еволюційної екології НАН України;
 - Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України;
 - Національного науково-природничого музею НАН України;
 - Державного дендрологічного парку «Олександрія» НАН України;
 - Інституту екології Карпат НАН України;
 - Криворізького ботанічного саду НАН України та ін.

Актуальність тематики конференції зумовлена істотним посиленням негативного впливу чужорідних організмів, що набув глобального характеру, а економічні збитки від нього зросли в рази. Сьогодні і в майбутньому це особливо важливо для України, яка перебуває у стані такої війни з РФ, котра щоденно завдає непоправних збитків природі. Унаслідок пошкодження і руйнування рослинного покриву в Україні складаються сприятливі умови для істотного розширення впливу чужорідних рослин. У нашій країні активно працюють численні наукові осередки, які продовжують давні традиції досліджень неаборигенних організмів і спричиненої ними синантропізації флори й рослинності, а також мають вагомий науковий доробок у цій галузі знань, зокрема у вивченні сучасного стану синантропізації флори й рослинності на регіональному рівні, об'єктів природно-заповідного фонду, фітоінвазій, урбанофлор та інших пов'язаних із ними аспектів проблеми. Відколи закінчилася попередня конференція, науковці накопичили великий фактичний матеріал, що потребував обговорення й узагальнення. У виголошених доповідях і під час дискусій учасники заходу поділилися напрацюваннями і планами на майбутнє, обговорили проблемні питання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.09*).

Українська археологія

У сезоні 2024 р. експедиція Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України під керівництвом старшого наукового співробітника відділу археології цього інституту кандидата історичних наук Я. Яковишиної спільно з Міжрегіональною громадською науковою організацією (МГНО) «Дубенський археологічний осередок» працювала в урочищі Замчисько поблизу села Спас, що на Івано-Франківщині.

На базі експедиції археологічну практику проходили студенти-історики Львівського національного університету імені Івана Франка. До проведення робіт долучилися і мешканці місцевої громади.

Пам'ятку відкрив Б. Томенчук ще у 1970-х роках, а влітку 1984 р. археологічні дослідження провели науковці інституту Л. Крушельницька (керівник експедиції) та Д. Павлів (заступник керівника). Тоді ж було встановлено, що це двошарове укріплене поселення доби енеоліту й раннього заліза. У 2017 р. короткотривалі розвідки тут здійснював Т. Ткачук.

Цього року дослідження стали продовженням минулорічних робіт, коли на поселенні було розкопано трипільську площадку (залишки житлової споруди) та господарську яму. Матеріал із об'єктів дав змогу ствердити, що трипільський горизонт пам'ятки припадає на етап VI–VII (заліщицька група). Це одне з найдалі висунутих у Карпати трипільських поселень цього часу.

Пам'ятка розташована на хребті, біля краю витягнутої гори – відгалуження Покутсько-Буковинських Карпат. Урочище має вигляд мису, який з північного, східного та південного боків закінчується стрімкими

схилами, вкритими лісом. Західна сторона – напільна, саме із західної сторони площу поселення обмежують фортифікаційні споруди – вал і рів.

Під час досліджень 1984 р. вал було перерізано розвідковою траншеєю і зауважено, що у «тілі» валу немає жодних знахідок. Звідси витікав попередній висновок, що оборонні конструкції – трипільські. Якби він був насипаний пізніше, у добу раннього заліза, то в насип потрапили б трипільські матеріали, якими насичений ґрунт на місці пам'ятки.

Збережені вали – нетипова конструкція для трипільських поселень, саме тому вирішено провести додаткове дослідження споруди. Площа розкопу охопила вал, рів і невеликі ділянки перед ровом і за валом. Розкопки показали, що з внутрішньої сторони вал був викладений камінням. Зовнішня сторона містила на поверхні суцільний прошарок випаленої глини. Аналогії такої побудови валу знаходимо на голіградських пам'ятках доби раннього заліза, таких як Городниця, Лисичники та ін. На різних глибинах насипу траплялася голіградська кераміка. Це дає змогу стверджувати, що вал побудований носіями голіградських традицій у добу раннього заліза.

Натомість під насипом валу зафіксовано трипільський рів. Він типової клиноподібної форми, вдалося вловити і його закінчення. Прикметно, що біля закінчення трипільського рову розташована масивна стовпова яма (конструкції в'їзної брами до поселення).

З огляду на стратиграфію, енеолітичний рів у добу раннього заліза вже не читався на поверхні, над ним утворився прошарок ґрунту потужністю близько 20 см. Проте люди, які заселили урочище в добу раннього заліза, не лише вибрали для свого помешкання те саме місце, що колись трипільці, а й побудували свої оборонні споруди у тому самому місці, де раніше були трипільські.

На пам'ятці досліджено ще один об'єкт – господарську яму трипільського часу. Серед знахідок присутні сокири з опоки, крем'яні вироби, фрагмент керамічної жіночої статуетки, уламки посуду. Віддалене розташування пам'ятки від центру культурно-історичної спільноти Кукутень-Трипілля й сусідство з іншими європейськими енеолітичними культурами виразно позначилося на рисах керамічного комплексу поселення. Чи мирними були такі контакти, судити важко, оскільки трипільські пам'ятки регіону цього періоду розташовані здебільшого на підвищеннях, а в окремих випадках, як у Спасі, простежено додаткові укріплення.

У регіон стародавнє населення приваблювала наявність виходів соляної ропи. Проте, якщо докази видобутку солі із соляних джерел для доби раннього заліза вже давно археологічно зафіксовані, то для трипільського часу це питання залишається відкритим і потребує додаткових досліджень у безпосередній близькості до виходів соляної ропи (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.09*).

Аерокосмічні дослідження

Збільшитися фінансування – існуватиме наука. Інтерв'ю з астрофізиками О. Компанієць та Д. Добричевою.

О. Компанієць та Д. Добричева – астрофізики, які працюють у відділі позагалактичної астрономії та астроінформатики Головної астрономічної обсерваторії НАН України. О. Компанієць вивчає галактики з активними ядрами і є освітньою кураторкою лекторію Science Kids від ГО INSCIENCE, а Д. Добричева досліджує галактики та шукає екзокомети. SPEKA поспілкувалася з науковцями про те, що саме вони роблять, яка різниця між фундаментальною та прикладною науками, у якому стані наука в Україні, що з її фінансуванням та чому у 2024 р. так мало абітурієнтів обирають для вступу спеціальність 104 «Фізика та астрономія».

О. Компанієць: «З дитинства мріяла вивчати космос. Не було чіткого розуміння, що саме хочу, але я завжди відчувала інтерес до того, що відбувається далеко за межами нашої планети. Через це у школі мені довелося багато працювати над математикою, яка давалася дуже важко. Я зовсім не розуміла її, аж поки з великими зусиллями не вступила до фізико-математичного ліцею, де завдяки 12 годинам математики на тиждень мені нарешті вдалося її опанувати.

Остаточно я визначилася з тим, що хочу працювати саме з галактиками та позагалактичною астрономією, вже у магістратурі. Це сталося, коли в університеті я познайомила із завідувачкою нашого відділу Іриною Борисівною Вавиловою, яка читала курс із позагалактичної астрономії.

На магістратурі я прийшла у наш відділ писати свою магістерську дипломну роботу, а згодом вступила до аспірантури. Сподіваюся, що незабаром завершу дисертаційне дослідження і зможу захистити свою роботу».

Д. Добричева: «З дитинства я захоплювалася фільмами про космос, які дивилася на каналах на зразок Discovery. А в 11 класі я дуже захворіла, у мене було запалення легенів, лікування затягнулося, через це мене навіть звільнили від іспитів. Я думала, куди вступити.

Мені подобалася математика, я добре її знала, і моя репетиторка з математики порадила вступати на нову спеціальність, яка з'явилася у педагогічному університеті в Чернігові – інформатика з англійською мовою, де набір був невеликий.

Нашим куратором був В. Марченко, який щойно захистив кандидатську дисертацію з астрофізики. Він та команда Чернігівського педагогічного університету виграли грант на створення наукового центру в педуніверситеті Чернігова і почали проводити науково-популярні лекції, які я також відвідувала. Так я і захопилася астрономією.

На третьому курсі одна з колег В. Марченка сказала йому, що шукає студента або студентку, яка б переглядала галактики і визначала їхні типи. Я, звичайно, погодилася. Уже на п'ятому курсі у мене була перша наукова

стаття. О. Мельник, з якою я працювала, запропонувала мені вступити в аспірантуру. Я не вступила з першого разу: це забрало три роки, оскільки з педагогічною освітою я не мала достатнього рівня підготовки».

О. Компанієць: «Зараз я працюю з галактиками, які розташовані відносно близько до нашої, якщо говорити у космологічних масштабах. Це галактики, у центрах яких надмасивні чорні діри перебувають в активному стані. Тобто на них падає речовина і внаслідок цього виникає випромінювання, яке не можна пояснити випромінюванням зір.

У фундаментальній астрофізиці є багато питань, які стосуються того, що саме проковує активність у галактиках, що на це може впливати. Наприклад, чи впливає на це зовнішнє оточення галактики, чи тільки процеси, що відбуваються всередині неї? Тому що до активних процесів ми також зараховуємо те, наскільки швидко і чи взагалі формуються нові зорі у галактиці.

Тож коли ми говоримо про активну галактику, то йдеться, з одного боку, про формування нових зір, а з іншого – про активність самого ядра галактики.

Цікавий факт: найвідоміша надмасивна чорна діра має масу в декілька мільярдів мас нашого Сонця і більша за всю Сонячну систему. А в центрі нашої галактики також є надмасивна чорна діра, але вона набагато менша. І нам пощастило, бо вона не активна».

Д. Добричева: «Я працюю за двома великими напрямками.

Перший – дослідження морфології (типу) галактик. У найближчому Всесвіті астрономи фіксують їх сотні тисяч, а згодом нові телескопи зможуть побачити мільйони галактик. І ми не знаємо, до якого типу належить кожна галактика. Тому наша команда використовує методи машинного навчання, щоб визначити тип галактики і дослідити її еволюцію.

Другий напрям – пошук екзокомет. Мене та мого колегу М. Василенка запросили в інший відділ для участі у гранті Національного фонду досліджень України (НФДУ), де б ми допомогли застосувати методи машинного навчання для пошуку екзокомет. Нашій команді вдалося знайти нові екзокомети, про нас навіть написали в *Scientific American*, відзначивши, що українські вчені зробили це відкриття. На жаль, зараз проєкт просувається повільно, оскільки його термін спливає, а наш головний програміст нині виконує бойові завдання на фронті».

Д. Добричева: «Мені дуже подобається пояснювати цей момент. Наука поділяється на фундаментальну і прикладну. Фундаментальна досліджує, як влаштований світ, а прикладна знаходить способи застосувати ці знання на практиці.

Астрофізика, якою ми займаємось, є фундаментальною наукою. Ми вивчаємо галактики, і зараз це не має практичного застосування, але у майбутньому це може змінитися».

О. Компанієць: «Ми не можемо говорити про всю наукову спільноту, але якщо коротко, то є важливий факт. Для будь-якої фундаментальної науки,

чи то хімія, біологія, матеріалознавство чи астрофізика, необхідні матеріали, або реагенти, для досліджень потрібні телескопи. Це обладнання коштує мільйони, інколи мільярди.

Ми розуміємо, що в умовах війни країна не може повною мірою інвестувати такі кошти в науку, але це те, до чого ми повинні прагнути. Якщо ми віримо у перемогу, а ми в неї віримо, адже підтримуємо наших військових, волонтеримо, донатимо, то повинні також працювати над тим, щоб будувати краще суспільство після війни.

Сьогодні військові на фронті виборюють для нас незалежність і життя. Наше завдання тут – створювати краще суспільство, яке буде інклюзивним, яке розвиватиметься і матиме майбутнє. Щоб досягти цього, необхідно фінансувати науку» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 18.09).*

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки

У середині вересня 2024 р. в Лісабоні (Португалія) відбулася 75-та ювілейна конференція Міжнародної асоціації політичної науки (IPSA) на тему: «Демократизація та автократизація», у якій узяла участь завідувачка відділу політичних інститутів і процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України Г. Зеленько.

Однією з ключових подій конференції стала лекція видатного науковця-політолога, професора Нью-Йоркського університету А. Пшеворського. Його виступ був присвячений аналізу сучасних демократичних процесів, зокрема зростанню загроз автократизації в багатьох країнах. А. Пшеворський наголосив на необхідності пошуку нових форм демократичного управління, які зможуть ефективно реагувати на сучасні виклики, зокрема цифрові трансформації та глобалізацію.

Під час конференції відбулося близько 70 панельних дискусій, де сотні науковців з-понад 50 країн світу обговорювали ключові виклики, з якими стикається сучасна демократія. Тематика панелей варіювалася від історичних аспектів демократичних процесів до сучасних викликів. Зокрема, обговорювалися теми впливу популізму на ерозію демократії, роль релігійних акторів у формуванні політичних режимів, а також економічні аспекти демократичних трансформацій. Особливої уваги було надано питанню взаємодії громадянського суспільства та урядових структур у контексті демократизації та автократизації. Президент IPSA П. Оньяте, який підсумував основні моменти обговорень, наголосив на необхідності продовження роботи над підвищенням впливу політичної науки на політичні процеси та підкреслив важливість співпраці між різними академічними установами і громадськістю. Крім того, професор П. Оньяте запросив усіх присутніх на майбутній Всесвітній конгрес політичної науки, що відбудеться у 2025 р. в Сеулі, Південна Корея.

Завідувачка відділу політичних інститутів і процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса член-кореспондент НАН України Г. Зеленько представила доповідь, виконану у співавторстві з провідною науковою співробітницею цього самого відділу кандидатом політичних наук Н. Кононенко на тему: «Загрози токсичної поляризації в умовах війни: випадок України». Г. Зеленько наголосила на тому, що в Україні відбувся відхід від традиційної поляризації навколо політичних ідентичностей (питання мови, віри, зовнішньополітичних орієнтацій) до конфліктів, пов'язаних із цінностями та інтересами. Зокрема, це стосувалося конфліктів між тими, хто переживає війну на території України, та тими, хто опинився в статусі біженців або не бере безпосередньої участі у військових діях тощо. Ці конфлікти є болючими, але науковці дійшли висновку, що вони засновані на різниці в інтересах і цінностях, а тому легше піддаються врегулюванню, ніж конфлікти політичних ідентичностей. Також науковець акцентувала увагу на засобах нейтралізації токсичної поляризації та інструментах легітимації влади в умовах війни, що є частиною дослідження, виконаного у відділі політичних інститутів і процесів Н. Кононенко, С. Ситник, І. Овчар і В. Перевезієм. Ця тема викликала багато запитань, що стало важливим нагадуванням про ситуацію в Україні для світової політичної спільноти.

Також з огляду на участь окремих російських науковців (хоча й на умовах індивідуального членства) у конференції Г. Зеленько зробила публічну заяву щодо неприпустимості участі представників РФ у заходах IPSA, оскільки їх усунення від публічних оцінок російської воєнної агресії, а також відкриття регіональних представництв Російської асоціації політичної науки на окупованих територіях (у Донецьку та Криму) є прямим свідченням підтримки політики російської влади (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.09).

Науковці академії взяли участь у щорічних заходах Європейської організації публічного права.

У Греції 12–15 вересня 2024 р. відбулися щорічні науково-організаційні та наукові заходи Європейської організації публічного права (ЄОПП) – засідання Ради директорів, міжнародна конференція та тематичні семінари, організовані Європейською групою публічного права як Науковою радою ЄОПП. Європейська група публічного права цього року відзначає 35-річчя з часу її заснування.

Загальна кількість учасників заходів перевищила 130 осіб – провідних і молодих учених, високопосадовців держав і міжнародних організацій країн Європи, Південної та Північної Америки, Північної та Східної Африки, Східної та Південно-Східної Азії.

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України» була представлена її

директором членом-кореспондентом НАН України В. Устименком (онлайн) та керівницею Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки, провідним науковим співробітником інституту кандидатом юридичних наук А. Санченко (особисто). В. Устименко є членом Ради директорів, разом із А. Санченко вони входять до складу Європейської групи публічного права.

Важливо, що під час засідання Ради директорів її президент та директор ЄОПП професор С. Флогатіс оголосив офіційну пропозицію України про відкриття Офісу ЄОПП у Києві, що надійшла з листом Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука. Робота офісу, відкриття якого планується наприкінці 2024 р., сприятиме політико-правовій діяльності України у процесі підготовки до вступу до Європейського Союзу.

Під час конференції «A Changing Europe in a Changing World» обговорювалися питання світової безпеки і ролі ЄС у її гарантуванні та забезпеченні. Висвітлювалися проблеми вразливості людини на тлі сьогоденних збройних конфліктів, передусім в Україні, та загострення політичного популізму і тенденцій політичного радикалізму, поточних дій держав і міжнародних організацій (Ради Європи, ЄС, ООН), а також процесів, стану і результатів трансформації міжнародної та національних політик і права у відповідь на сучасні чисельні та надзвичайні виклики.

Науковці інституту взяли участь у дискусіях і коментарях стосовно ключових доповідей під час конференції, обміні думок щодо презентацій під час трьох тематичних семінарів і широкому неформальному спілкуванні. Проведено робочі переговори з керівництвом ЄОПП щодо участі інституту у роботі Офісу ЄОПП після початку його діяльності в Україні, щодо розвитку співробітництва з представниками наукових і навчальних установ декількох європейських країн, зокрема Польщі, Литви, Латвії, Болгарії, Німеччини, Нідерландів, Іспанії, Італії та ін. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 23.09).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Карашук, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Інформаційно-аналітична діяльність в умовах російської агресії

У статті наголошено на тому, що в умовах збройного вторгнення Російської Федерації в Україну, а також в умовах інформаційної війни проблема систематизації та захисту вітчизняного інформаційного простору набуває особливо гострого і вагомого значення. Прослідковано вплив на свідомість особистості за допомогою засобів масової інформації. Зазначено, що країна-агресор надає великого значення пропаганді та маніпуляціям у соціальних мережах. Зазначено, що інформаційно-аналітичні структури НБУВ відіграють вагомую роль у підготовці аналітичних продуктів, проведення моніторингу інформаційного простору, а виявлення загроз інформаційній безпеці дає

якісну оцінку рівню інформаційного впливу на країну як у самій країні, так і поза її межами. Доведено, що стратегічним засобом у розвитку сучасного інформаційного суспільства є комунікація, завдяки якій суспільство отримує правдиву інформацію, а інформаційно-аналітична діяльність бібліотек має спрямовуватися на продукування сучасних інформаційних запитів користувачів.

Ключові слова: інформаційна війна, військова агресія, маніпуляція, інформаційна безпека, інформаційно-аналітичні служби, пропаганда, зарубіжні ЗМІ, соціальні медіа, моніторинг.

В умовах повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну, а також в умовах інформаційної війни, яку нині розгорнуто проти України з боку Росії, проблема систематизації та захисту вітчизняного медіапростору набула особливо гострого і вагомого значення. Інформаційний простір держави має працювати злагоджено та повинен виконувати свій обов'язок кваліфіковано, навіть в умовах бойових дій, він є передумовою для розбудови громадянського суспільства. Збройна агресія на сьогодні перестає бути єдиним засобом завоювання й поширення впливу. У сучасному світі інформаційне протистояння є не менш важливою складовою політичної боротьби. Російська Федерація вдається до агресії в усіх напрямках життєдіяльності країни: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. Простежується активний вплив на свідомість особистості за допомогою засобів масової інформації. Зважаючи на те, що до цього часу триває військова та інформаційна агресія Росії проти України, вивчення питання медійного впливу та ефекту як зсередини, так і ззовні на суспільну думку, на настрої серед громадян є важливим та актуальним.

Крім того, важливим є аналіз інформаційного поля закордонних засобів масової інформації для розуміння зовнішнього вигляду України на світовій арені. Дослідження ролі ЗМІ в цьому процесі важливе для подальшого вироблення державної інформаційної політики, шляхів протистояння інформаційній агресії не лише всередині нашої країни, а й поза її межами, маніпуляції тощо. Сьогодні стає зрозумілим, що продуктивна та оперативна інформаційна діяльність може істотно покращити прагнення держави щодо розв'язання конфліктних ситуацій. Також, навпаки, ігнорування інформаційних чинників, а часто й навмисна підміна інформації здатні спровокувати радикальні зміни в настроях суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням застосування інформаційних технологій з метою внутрішньої дестабілізації суспільства для отримання певного політичного інтересу деякими державами займалися у своїх працях як вітчизняні науковці, так і зарубіжні. Найбільш актуальними є дослідження А. Войціховського, Ю. Горбуліна, Є. Магди, Ю. Ніколаєць, Е. Джуліано, К. Джонес, Г. Мойнігана та ін. Дослідження інформаційного суспільства започатковано ще в працях Д. Белла, М. Кастельса, Е. Тоффлера, І. Масуди. Вплив громадської думки на політиків і суспільство, зокрема виявлення суспільних настроїв через моніторинг ЗМІ, почали вивчати

Г. Алмонд і В. Ліпманн. Серед українських авторів, які зробили значний науковий внесок у дослідження інформаційного простору, інформаційної політики, державних комунікацій, інформаційної діяльності органів публічної влади, необхідно зазначити таких дослідників, як В. Горовий, Т. Гранчак, М. Каращук, В. Куйбіда, А. Ліпенцев, Є. Нужний, В. Тронь. Сучасні підходи до визначення стратегічних комунікацій і місця аналітичних підрозділів бібліотек у них, дослідження механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, забезпечення умов для наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітичне оброблення, вивчення кількісних і якісних характеристик стали результатами досліджень таких науковців, як В. Горовий, Т. Гранчак, В. Пальчук, Ю. Половинчак, Л. Чуприна та ін. Значенням і місцем засобів масової інформації та комунікації в інформаційній війні в сучасному політичному суспільстві займалися такі науковці: Т. Ісакова, В. Конах, О. Лазоренко, О. Сенченко, Л. Євдоченко, Ю. Горбань, П. Шпиґа, І. Завадський, С. Морган, А. Клімбург, М. Лібікі, Д. Браян, С. Томпсон та ін. Питання інформаційної безпеки нашої країни та формування механізму міжнародної кібербезпеки, а також певні аспекти вітчизняних проблем інформаційної безпеки аналізували Д. Безуглий, І. Арістова, І. Березовська, О. Дзьобань, Р. Калюжний, В. Ліпкан та ін. Питанням формування ефективного механізму правового регулювання протидії загрозам у кібернетичній сфері присвятили свої праці такі науковці: І. Сопілко, В. Куцаєв, Є. Живи́ло, В. Бурячок, С. Гнатюк та ін.

Мета статті – дослідити інформаційно-аналітичну діяльність в умовах російської агресії.

Завдання статті – з'ясувати місце та роль інформаційно-аналітичної діяльності в умовах російської агресії, охарактеризувати сучасний стан інформаційного простору України.

Виклад основного матеріалу. У наш час інформаційний простір стає додатковим полем бою в протистоянні між державами. В умовах воєнного стану нашої країни, як ніколи, особливо нагальним постало питання в потребі єдиної інформаційно правдивої політики. На сьогодні головним засобом у боротьбі України проти російської дезінформації та військової агресії є правдива інформація, яку потрібно доносити не лише до внутрішньої, а й до зарубіжної аудиторії.

Як зауважує В. Козьма, сьогодні в локальних збройних конфліктах відбувається істотна трансформація арсеналів ведення війни. У наші дні ці конфлікти набули нових особливостей. Тепер усі без винятку конфлікти як важлива складова частина мають у собі протиборство конфліктуючих сторін в інформаційному просторі. Таке протиборство стає одним з найважливіших напрямів протидії сторін одна одній при виникненні міжнародних конфліктів і часто переростає в інформаційну війну [1]. Інформаційні технології під час розвитку мережевого суспільства мають вагоме значення для досягнення політичних цілей. Їх інтенсивний розвиток супроводжується виявленням нових загроз інтересам індивідуума чи держави в цілому, а також їхній

національній безпеці. Проаналізувавши воєнні події попередніх років, надамо визначне місце інформаційній пропаганді та дезінформації, які відігравали вагомe значення в генеруванні негативного образу противника, а також практикувалися для дезорієнтації та дестабілізації протилежних сил. В умовах повномасштабного вторгнення інформаційна війна – це головний засіб нинішньої політики. Важливо наголосити на тому, що під час війни інформаційне поле також відіграє ключову роль, а кількість інформаційних потоків в умовах війни зростає в рази. Нині суспільство постійно отримує досить значну кількість інформації. На жаль, частина цієї інформації може продукуватися ворогом задля певної інформаційно-психологічної маніпуляції. Саме тому задля підтримки національної безпеки державі потрібно впроваджувати елементи захисту інформаційного простору, а також розробляти сукупність заходів, спрямованих на виявлення та протидію загроз для суспільства у цій сфері. В умовах російсько-української війни актуалізується вивчення проблеми інформаційної безпеки та розвиток інформаційного поля України.

Країна задля перемоги не тільки в інформаційній війні, а й під час збройного конфлікту повинна активно протидіяти кібератакам, інформаційним фейкам, знаходити відповіді та докази на маніпулятивну інформацію ворога. Також важливо продукувати власний контент, спрямований на власне населення, на зарубіжні країни, також на країну противника. Така протидія повинна працювати цілодобово. Яскравим прикладом використання інформаційного продукту як зброї є діяльність Російської Федерації, що веде війну проти нашої країни. Чи не головним методом цієї війни є інформаційна агресія, розв'язана Російською Федерацією з метою створення викривленої реальності та системи цінностей на користь агресора, послаблення й руйнування національної ідентичності та громадянської свідомості українців. Пропагандистські операції Росії характеризуються дестабілізацією інформаційно-комунікативного простору, застосуванням великої кількості джерел інформування з метою дискредитації та фейкового спростування правдивих повідомлень. Для прикладу агресивних інформаційних кампаній наведемо створення та розповсюдження пропагандистських наративів, таких як так звана доктрина «ДНР» «Русский Донбасс». Її просування ґрунтується на тезах: «Донбас – історична частина Росії», «право розмовляти рідною мовою», «братовбивча війна на Донбасі» та ін. За допомогою таких інформаційних диверсій російські агресори намагаються змінити свідомість громадян, спотворити розуміння реальності та використати їх як безвольний ресурс у гібридній війні. Модель, що застосовується російськими пропагандистами, достатньо потужна. Сила її полягає у високій ресурсній забезпеченості, задіяності широкої мережі каналів передавання інформації. До того ж російські ЗМІ не опікуються правдивістю інформації, тому не витрачають часу на перевірку даних, вони самі створюють потрібні «новини», їх відповідність реальності абсолютно для них неважлива, головне, щоб досягалася

поставлена мета [2]. Саме тому держава в інформаційному просторі зобов'язана захищати суспільство від маніпулятивної інформації ворога та координувати власну інформаційну систему, проводити власні інформаційно-психологічні маніпуляції, спрямовані проти ворога, а також доводити власні меседжі та спростовувати наративи супротивника на світовій арені (так би мовити, інформаційний та дипломатичний фронти). Отже, як було вище зазначено, держава має впроваджувати засоби щодо захисту інформаційного поля. Тому серед напрямів інформаційної політики на перше місце виходить забезпечення інформаційної безпеки держави. Від початку запровадження на території України воєнного стану державні органи в Україні прийняли ряд документів, присвячених забезпеченню інформаційної безпеки [3].

Так, зокрема, 12 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» [4], у якій запропонував міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, державним і комунальним підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є, та захисту інформації, що обробляється в них, а також захисту державних інформаційних ресурсів вжити певних додаткових заходів. Також Постановою передбачено заборону використання хмарних ресурсів та/або центрів оброблення даних, розташованих на тимчасово окупованій території України, або тих, що належать державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором чи державою-окупантом, або належать державі чи суб'єктам, діяльність яких підпадає під дію Закону України «Про санкції», щодо яких прийнято рішення про застосування санкцій в Україні та/або іншій державі та на територіях держав, які входять до митних і воєнних союзів з такими державами [3]. Зазначимо, що 18 березня 2022 р. було прийнято Рішення Ради національної безпеки і оборони «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [5], у якому вирішено, що під час воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання всіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом».

По суті, усі згадані вище заходи націлені на протиборство кібернетичним загрозам. Проте державна інформаційна політика під час війни не обмежується такою протидією. І тут варто відзначити визначальну роль у доступі

населення до критично важливої інформації під час війни офіційних інформаційних каналів у соціальних мережах, а також українських державних сервісів, реалізованих у таких застосунках, як, наприклад, «Дія», «Київ цифровий» і призначених для миттєвого оповіщення населення про повітряну тривогу та доведення іншої необхідної інформації. Безумовно, одним з важливих елементів інформування населення на сьогодні залишається телебачення [3]. Ще 18 березня 2022 р. було прийнято Рішення Ради національної безпеки і оборони «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави» [6], у якому затверджувалися заходи, спрямовані на безперебійне функціонування телемовлення.

На сьогодні Росія більше не має в Україні власних медіаресурсів, їх було нейтралізовано. Звідси головним полем російської пропаганди та маніпуляції, поширення фейкової інформації стають, наприклад, соціальні мережі, месенджери і ютуб. Оскільки нині країна-агресор приділяє велику увагу веденню саме інформаційної війни і поширюючи пропаганду в соціальних мережах, то боротьба з пропагандою є дуже важливим аспектом захисту суверенітету держави. Таким чином, контрпропаганда є доволі дієвим засобом забезпечення інформаційної безпеки для держави, вона набуває вагомого значення, стає джерелом об'єктивного інформування суспільства як у самій країні, так і поза її межами. Контрпропагандистські технології працюють на випередження реакції опонента та спрямовані на зменшення поширення пропаганди агресора в майбутньому.

У період повномасштабної війни з боку Росії проти України й одночасного ведення інформаційної війни Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України є головною державною організацією, що активно бореться з російською пропагандою. Завдяки Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України можливе спростування пропаганди з боку Росії, що, у свою чергу, позитивно впливає на забезпечення інформаційної безпеки нашої країни. Крім того, вищі посадові особи держави ведуть офіційні сторінки, де активно сприяють виявленню та протидії недостовірним інформаційним потокам. Візьмемо для прикладу офіційну сторінку радника голови Офісу Президента України М. Подоляка в соцмережі «X». У своєму акаунті М. Подоляк активно висвітлює перебіг подій воєнного часу в Україні та поширює пости зі спростуванням недостовірної інформації [7]. Також в Україні створено значний масив каналів у соцмережах, які завдяки лідерам думки з боку українського суспільства пропонують перевірену офіційну інформацію та аналітичні матеріали, рекомендують інші достовірні канали, а також завдяки чітким і правдивим даним, які підтверджуються численними доказами, виграють інформаційну війну.

Не менш важливим напрямом інформаційної політики, зазначеним у Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ, є сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України у світовий інформаційний простір [8]. Важливо зазначити, що російська агресія

проти України вплинула на переосмислення поняття національної безпеки не лише всередині нашої країни. Для багатьох країн стало очевидним, що міжнародно-правові методи не завжди дають змогу забезпечити національну безпеку суверенної держави і відвернути воєнне втручання ззовні [1]. У кіберпросторі РФ веде війну не лише проти України, а й проти багатьох країн світу. Так, наприклад, АрміяInform продовжує інформувати читачів про методи протидії кіберзагрозам цивілізованих країн світу та наскільки щільно замкнені їхні цифрові «двері» для російських кіберзлочинців. Зокрема, у квітні минулого року в м. Таллінн (Естонія) під керівництвом Об'єднаного центру передових технологій з кібербезпеки НАТО (NATO CCDCOE) підрозділами кібербезпеки країн НАТО спільно з колегами з 32 країн проведено навчання Locked Shields-2022. Міністри внутрішніх справ та оборони Нідерландів 1 квітня 2022 р. презентували законопроект («Тимчасовий закон AIVD і MIVD щодо протидії країнам із наступальною кіберпрограмою»), який має надати більше повноважень Загальній службі розвідки та безпеки (AIVD) і Військовій службі розвідки та безпеки (MIVD). Уряд Нідерландів вважає, що РФ упродовж останнього часу значно посилила інтенсивність здійснення кібератак проти Нідерландів з метою шпигунства, операцій впливу або диверсій і вони мають тенденцію до зростання. У свою чергу, ухвалення закону дасть змогу AIVD і MIVD ефективніше застосовувати свої повноваження, зокрема проникнення в автоматизовані мережі та перехоплення цифрових даних (без необхідності надання попереднього запиту на дозвіл їх здійснення). До речі, фахівці кіберцентру підприємства турецького оборонно-промислового комплексу «STM» підготували документ «Доповідь про кіберзагрози за січень – березень 2022 року». У ньому особлива увага приділяється діяльності окремих російських хакерських груп (Sandworm, APT28) та надається аналіз кібероперацій під час російсько-української війни.

З наведеного можна зробити висновок, що західні країни рівень кіберзагроз оцінюють на високому рівні. Насамперед причиною зазначеного виступає політична та економічна підтримка України, надання нам військово-технічної та інших видів допомоги [9].

Як уже раніше зазначалося, інформаційно-аналітичний компонент відіграє важливу роль особливо під час військових дій, але особливої значущості набуває керування інформаційними потоками.

Сучасний стан інформаційного простору України показує, що аналітична діяльність є важливою ланкою інформаційної роботи. Але аналітичні служби, які функціонують в Україні, досить розпоршені. Вони працюють автономно за конкретними оперативними чи постійно діючими запитами абонентів, при цьому між ними повністю відсутня координація, зокрема для спільного формування та використання джерельної бази. Функціонування в умовах війни різних інформаційно-аналітичних центрів чи підрозділів, на нашу думку, можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на довіру населення. На противагу таким центрам уже досить тривалий період часу та при будь-яких політичних чи, як на сьогодні, військових умовах працюють такі

підрозділи, як Національна юридична бібліотека (НЮБ) і Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Під час інформаційної війни бібліотеки також мають потужний вплив на споживачів, бо завжди володіють великим арсеналом інформації, оскільки саме бібліотеки показують рівень розвитку науки, освіти та культури, а також його історію.

Аналіз політичної ситуації через аналіз загальнодоступної інформації є ключовим і необхідним елементом забезпечення ефективної діяльності будь-якого державного органу, потрібно негайно проводити інформаційно-аналітичний аналіз інформаційного поля не лише власної країни, а й проводити щоденні дослідження інформаційного простору зарубіжних країн. Саме тому з початком повномасштабного вторгнення співробітниками НЮБ проводиться щоденний аналіз зарубіжних ІНО ЗМІ з метою:

- моніторингу, збору, аналізу, оцінювання, зберігання оперативної та корисної інформації, що стосується України;
- проведення оцінювання даних, визначення, якою мірою вони є корисними, наскільки вони відповідають достовірності, актуальності й інформативності документа-носія, надійності джерела;
- з'ясувати найбільш популярні зарубіжні джерела інформування щодо зацікавленості перебігу подій в Україні;
- з'ясувати зацікавленість щодо перебігу подій в Україні на початок військових дій до сьогодні;
- з'ясувати засоби маніпуляції на європейську аудиторію РФ – виявити точки зору зарубіжних лідерів та населення щодо фактів і подій, повноти, точності, своєчасності;
- правдиве, не викривлене інформування в аналітичних матеріалах.

Якщо коротко щодо наших висновків: реально кількість матеріалів дещо зменшилася з першого місяця війни до лютого 2023 р. На початок війни до 50 актуальних реферативних записів за добу, на початок лютого – 30–37 реферативних записів за добу. Основними темами зарубіжних ЗМІ були: проблема біженців; санкції; реакційна політика українських, російських, зарубіжних лідерів на ті чи інші події; співпраця з РФ в умовах війни; роль Білорусі у військовому конфлікті. На сьогодні ці теми також є актуальними, можливо, у більш стриманій кількості стосовно однієї теми, дещо зі зміненими поглядами, як, наприклад, що стосується військової допомоги Україні, участь певних країн (як, наприклад, Іран, Білорусь) у війні. Утім важливо, що новини про війну до сьогодні є актуальними та не зникли з інформаційного простору зарубіжних ЗМІ. Більше того, проаналізувавши реферативні записи за рік, помітно позитивні тенденції у висвітленні війни в Україні зарубіжними ЗМІ.

По-перше, нині значно більше новин з аналітикою, «чому Україна перемагає», а також із меседжами, «як Росія все програла». Останнім часом багато матеріалів про контрнаступ та його важливість.

По-друге, в іноземній пресі дедалі частіше з'являються пояснення

глобальних економічних процесів на кшталт інфляції у ЄС як результату агресії Росії. Тобто в західних читачів правильно формується причинно-наслідковий зв'язок, що в економічних проблемах великою мірою винна саме Росія.

По-третє, в іноземних ЗМІ лунає багато закликів до нових обмежувальних заходів і санкцій проти РФ.

По-четверте, у деяких країнах зник термін «українська криза» чи «український конфлікт», а з'явився термін «війна», «військова агресія» [10].

Обов'язковим для нашої держави на сьогодні бачиться моніторинг інформаційного простору, його проведення сприятиме виявленню загроз інформаційній безпеці у воєнній сфері, а також надаватиме якісну оцінку рівню інформаційного впливу на елементи інформаційної інфраструктури сектору безпеки й оборони України, а це, у свою чергу, дасть змогу розробляти адекватні контрзаходи з нейтралізації інформаційних загроз. Цілодобовий моніторинг інформаційного простору, як зазначає В. Рахімов, дасть змогу обґрунтовано спрогнозувати підвищення рівня небезпеки, своєчасно відреагувати на його зростання або вжити адекватних заходів щодо запобігання переростанню в загрозу, що значно підвищить ефективність виявлення та оцінювання загроз національній безпеці України в інформаційній сфері [11].

Висновки. Таким чином, нагальним завданням сьогодення є визначення концептуальних, теоретичних і практичних підходів щодо протидії російській агресії в інформаційному просторі сучасної України, у тому числі за досвідом країн-членів НАТО.

У період військових дій спостерігається поява нових і посилення традиційних інформаційних загроз національній безпеці. Це потребує інтенсифікації інформаційно-аналітичної роботи відповідних структур.

Організація засобів протидії негативному інформаційному впливу, пов'язаних з користуванням соціальними мережами, сприяє особливому розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в державі та створенню загальнодержавної системи духовних цінностей. Це є просто необхідністю сьогодення. У часи ведення війни боротьба з пропагандою є дуже важливим елементом захисту суверенітету держави, оскільки сьогодні країна-агресор приділяє велику увагу веденню саме інформаційної війни. Таким чином контрпропаганда стає джерелом об'єктивного інформування безпосередньо суспільства та формування іміджу цілої держави. Зміцнення позитивного іміджу України, як внутрішнього, так і зовнішнього, необхідне тому, що він безпосередньо впливає на політичну, економічну та культурну перспективу розвитку всієї країни.

Таким чином, війна потребує швидкої реакції на виклики та загрози, що виникають. Але швидкі рішення потребують перевіреної інформації, проаналізованої та спрогнозованої. Окремо треба зазначити, що нині в Україні проводиться реакційна політика на події та факти, які вже відбулися, а потрібна політика на випередження. Повномасштабна війна в Україні ще раз

показала, наскільки важливо вміти фільтрувати інформацію та проводити якісний відбір й аналіз інформації. Адже на її перебіг впливають не тільки здобутки на фронті, а й користувачі соцмереж, медійники, громадські аналітики, розслідувачі. Тож важливо відповідально ставитися до всього контенту – і того, який ми споживаємо, і який поширюємо.

Список бібліографічних посилань

1. Козьма В. В. Інформаційна зброя Російської Федерації як чинник сучасної геополітики. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 лип. 2021 р.): електрон. вид. / Нац. акад. Служби безпеки України. Київ: НА СБУ, 2021. С. 26–30. URL: https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_28744724.pdf
2. Новакова О. В. Пропагандистські наративи як зброя Російської Федерації в гібридній війні проти України. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 лип. 2021 р.): електрон. вид. / Нац. акад. Служби безпеки України. Київ: НА СБУ, 2021. С. 20–23. URL: https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_28744724.pdf
3. Дорогих С. О. Щодо питань інформаційної безпеки як напряду інформаційної політики України в умовах війни. *Інформація і право*. № 2(41). 2022. С. 133–137. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/17_20.pdf
4. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п#Text>
5. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19.03.2022 р. № 152/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>
6. Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.22 р. № 151/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-22#Text>
7. Калниболотська Є. В. Забезпечення інформаційної безпеки України в соціальних мережах в умовах повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України. Київ : Нац. авіац. ун-т, 2022. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/55680>
8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
9. Що нині відбувається на світових кіберфронтах протистояння російській агресії. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/30/shho-nyni-vidbuvayetsya-na-svitovyh-kiberfrontah-protystoyannya-rosijskij-agresiyi>
10. Не кількістю, а якістю. Як змінилися згадки про війну в Україні в

західних медіа. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/yaroslav_zhelezniak/528915_kilkistyu_yakistyu_yak_zminilisy.html

11. Рахімов В. В. Моніторинг інформаційного простору з метою виявлення загроз інформаційній безпеці України у війсьній сфері. *Інформ. вимір гібридної війни: досвід України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : НУОУ, 2017. С. 71–72. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirn-gibr-mizhn-konf.pdf>